

**MLADOST
SLOBODI
DAROVANA**

INSTITUT ZA ISTORIJU
Edicija »Vojvodina u borbi«

SERIJA SEĆANJA
Knjiga 24

Redakcija

Akademik Živan Milisavac, akademik dr Jan Kmeć, Nikola Božić,
Olga Jovanović, dr Danilo Kecić, dr Ranko Končar, Miloš Lukić, dr
Sandor Mesaroš i Milan Drča

Glavni i odgovorni urednik
Dr Danilo Kecić

MLADOST SLOBODI DAROVANA

(SEĆANJA BORACA PRVE VOJVODANSKE BRIGADE)

Priredio
NIKOLA BOŽIĆ

Novi Sad, 1991,

è

Recenzenti

Akademik Živan Milisavac
Zdravko Damjanović

Sredstva za izdavanje ove knjige obezbedili su Pokrajinski odbor
SUBNOR-a Vojvodine, Lutrija Vojvodine i Opština Novi Sad

UMESTO PREDGOVORA
(Odlomci iz recenzija)

Zdravko Damjanović

DOBILI SMO JOŠ JEDNU VREDNU KNJIGU

Kada smo se pre tri godine prihvatali ideje o izdavanju ove knjige sećanja boraca Prve vojvođanske brigade u taj nimalo lak poduhvat uključio se Nikola Božić, naš poznati vojni istoričar i publicista. Kao autor knjige Nikola Božić uložio je veliki napor, volju, upornost i svoje bogato stručno iskustvo. Posebnu energiju utrošio je na prikupljanju, obradi, proveri i upoređenju velikog broja već skoro zaboravljenih epizodnih događaja i detalja iz borbenog puta naše brigade sa postojećom i autentičnom istorijskom gradom. U pisanju ovih sećanja on je obavio brojna dopunska istraživanja, konsultacije sa neposrednim učesnicima u opisanom događaju, članovima brigadnog odbora, rukovodiocima brigade i bataljona. Da bi što bolje reprodukovao opisani događaj i dočarao atmosferu od koje je najčešće dobijao samo pojedine elemente ili golu, uprošćenu fabulu, autor je tražio i prihvatao mišljenja, i sugestije i drugih neposrednih učesnika. Tako smo dobili jedno zaista originalnu i vrednu knjigu istinitih svedočanstava o borbenom putu naše proslavljene Prve vojvođanske brigade. Ona predstavlja svojevrstan kolektivan napor autora knjige i svih učesnika u njenoj pripremi i objavljinju.

Iz objektivnih razloga, sećanja boraca, mogu ponekad biti nepotpuna i istorijski nedovoljno argumentovana, ali ona, daleko više vričaju o ljudima koji su učestvovali u tim istorijskim zbijanjima., o njihovim sudbinama, o atmosferi, što nije slučaj sa autorima koji pišu knjige na osnovu istorijskih fakata i dokumenata. Borci pričaju o onome što su oni doziveli, o svojim ratnim drugovima, o borbama koje su zajednički vodili, o patnjama i

!

podvizima, o stradanjima i pobedama... Autoru je pošlo za rukom da pored bogatog unutrašnjeg sadržaja sačuva svežinu, originalnost i autentičnost svakog pojedinačnog kazivanja koja su najčešće ispričana prostim i jednostavnim jezikom, razumljivim za najširi krug čitalaca. U tome je, pored ostalog i najveća vrednost ove knjige

Živan Milisavac

*PONEKI OPISI PODSEĆAJU NA ONE IZ
»DANTEOVOG PAKLA«*

U ovo vreme, kada je horizonte Jugoslavije prekrilio crni oblak preteće reakcije, kada je naš duhovni život zatrovan netrpljivošću i mržnjom a narodi naše zemlje suprotstavljeni do same ivice krvoprolića i samouništenja, prijatno je imati u rukama i čitati dirljive, često naivne, ali uvek iskrene ispovesti onih koji su u svoje vreme i svoje najveće blago, svoj život, stavljali kao ulog u ostvarenje jednog drugačijeg i boljeg sveta, koji su nosili u svojim srcima i svojim snovima.

Kaže se da pobednici pišu istoriju, što i nije u suprotnosti sa istinom. I mi smo tako, u ovom tepoj i časnoj biblioteci pod nazivom »Vojvodina u borbi«, već nekoliko decenija govorili o prkosu, žudnji za slobodom i o borbi naroda ovoga parčeta Jugoslavije koji se naziva Vojvodinom protiv zavojevača koji je pre pedeset godina svojim teškim tenkovima pregazio našu rodnu grdu ostavljajući za sobom krvlju namočenu zemlju.

Iako su pobednici u minulom ratu pisali ove listove i ove tomove, u njima je kazivana sušta istina o vremenu koje je već daleko za nama, ali čije zlo seme nije, na žalost, još uvek sasvim uništeno. Jer, nije bilo nikakve potrebe da se bilo šta dodaje i izmišlja: te četiri krvave godine toliko su bile nabijene užasima, da u ediciju o kojoj je reč nije moglo stati ni hiljaditi deo, a ono što se tada dešavalo toliko je bilo stravično, da ni najbujnija mašta ne bi mogla sve to izmisliti.

Najveći broj knjiga ove edicije jesu monografije pojedinih mesta, sa posebnim i opširnim osvrtom na događaje za vreme poslednjeg rata, a zatim istorije vojnih jedinica, u prvom redu čuvenih vojvodanskih brigada. Posebnu pak grupu čine sećanja

prezivelih boraca i vojnih rukovodilaca. Ona imaju i osobenu vrednost i draž. Možda događaji u njima i nisu smešteni u precizan kalendarski okvir; možda u njihovom opisu i nedostaje koja dimenzija; možda pričanje o njima nosi u sebi nemernu, ili, eventualno, i namernu, subjektivnost. Sve to može biti. Suština, međutim, ne može biti izmišljena i lažna, i u svakom od tih svedočanstava postoji jedno jezgro sa ubedljivom oznakom istinitosti. Posebna pak draž ovakvih kazivanja i jeste u njihovoj »subjektivnosti«, u izražavanju onog ličnog, ljudskog, humanog, što ni jedan hroničar ili istoričar, koji piše istoriju na osnovu arhivskih dokumenata, nije u stanju da iznese i prikaže. Pred nama su upravo tekstovi jedne takve knjige, kojoj je priređivač Nikola Božić, dao i potpuno odgovarajući naslov *MLADOST SLOBODI DAROVANA*.

Knjiga kazuje, u izlaganjima političkih i vojnih rukovodilaca, u kazivanjima boraca, u anegdotama i stihovima, istoriju Prve vojvođanske brigade od njenog osnivanja do poslednjih borbi, vođenih i posle sloma nacističke Nemačke. Zanimljiva su, razumljivo, kazivanja Paška Romca, Jovana štokovca, Stevana Bikića i proslavljenog komandanta Marka Peričina Kamenjara, jer su oni imali uvid u sve pokrete i borbe Brigade. One daju i potreban okvir za razumevanje svega onoga što su borci doživljavali na svom dugom maršu po neprohodima Jugoslavije. Pričanja boraca, uglavnom manje poznatih i sasvim nepoznatih, čine najveći deo ove knjige, A, ona, ta pričanja, iako su uvek samo parcijalna, o jednom događaju ili i samo jednom trenutku u određenom događaju, uvek su neposredna, sveža, slikovita, neretko i duhovita i sa jednim lepim osvežavajućim humorom. Ali ima i realističkih opisa umiranja od gladi i zime, od nesanic, bolesti i rana, koje podsećaju na poznate Danteove opise pakla...

Iako u tim kazivanjima najčešće nema datuma i bližih vremenskih i geografskih oznaka, pred našim očima odvija se jedan stravičan film, ali film u kome nije bilo nemoguće ni ono u što je nama danas teško poverovati, ali koji nas ubedljivo uverava u istinitost svega rečenog...

Iskusan radnik u ovim poslovima, Nikola Božić će ovom knjigom dati lep i značajan doprinos našoj istoriografiji. I jednu zanimljivu i čitku knjigu o ratnim naporima i podvizima naše omladine, toliko potrebne upravo u ovo naše vreme.

DEO I

NA BORBENOM PUTU PRVE VOJVODANSKE
(Istorijsko-hronološki deo)

G L A V A I

FORMIRANJE BRIGADE I DEJSTVA DO PRVOG POKUŠAJA PRELASKA U SRBIJU (APRIL 1943 — APRIL 1944)

KAKO JE DOŠLO DO PRELASKA U BOSNU I FORMIRANJA VOJVODANSKIH BRIGADA

U jesen 1942. godine, po ranijem naređenju druga Tita, mi smo uspostavili vezu sa Glavnim štabom NOB i PO za Hrvatsku i na zahtev Štaba Treće operativne zone, kojem smo izvesno vreme bili podređeni, reorganizovali naše partizanske snage u Sremu: dotadašnja tri partizanska odreda spojili smo u jedan sa zvaničnim nazivom Treći odred Treće operativne zone — Sremski odred. Tri dotadašnja odreda: Fruškogorski, Podunavski i Posavski, postali su bataljoni novog odreda, a Bosutska četa takođe je ušla u njegov sastav.

Ubrzo posle te reorganizacije, početkom oktobra, u Srem su prešla dva bataljona Šeste istočnobosanske brigade. Oni su se zadržali u Bosutskim šumama, a Uglješa Danilović je došao u Frušku goru i obavestio nas da su u Srem prešli zbog nepovoljne i teške situacije u istočnoj Bosni, gde su četnici uzeli maha i terorisali narod. Iscrpljeni u višemesečnim marševima i borbama, bataljoni Šeste brigade prebacili su se u Srem na oporavak i popunu.

S drugom Uglješom Danilovićem pretresali smo mogućnost da ih popunimo jednim našim bataljonom, što smo i učinili. Situacija kod nas u Sremu bila je takođe prilično teška, ali zbog drugih, upravo suprotnih razloga od onih u istočnoj Bosni. Dok su drugovi Bosanci brinuli kako da popune Brigadu novim ljudstvom, nas su zabrinjavale naše raskrupnjale jedinice i tendencije priliva novih boraca. Da smo tada primili sve koji su hteli u odred — imali bismo, verovatno, oko pet hiljada boraca. Mi nove borce nismo

mogli primati iz dva razloga: zbog nedostatka oružja i zbog nastupajuće zime. Baš u to vreme ozbiljno smo se bavili mišlju da glavninu naših snaga uputimo u Slavoniju, da se tamo bori preko zime, jer u ogoljenoj sremskoj ravnici nije mogla opstati.

Pripreme za odlazak u Slavoniju bile su u toku: klali smo stoku, pekli meso, stavljali ga u burad i zalivali mašću. Dakle, spremali smo suvu hranu. Upoznali smo drugove iz Štaba Šeste brigade sa našom namerom i, prirodno, analizirali smo tadašnje prilike u Sremu i Bosni, tražeći zajednički izlaz li za njih i za nas. Pošto smo ranije razmatrali mogućnost da glavninu naših snaga eventualno uputimo u istočnu Bosnu, sada smo, zajedno sa Štabom Šeste brigade, svestrano analizirali takav potez. Inače, odlazak u Slavoniju nije bio najsrećnije rešenje, jer se između naših i slavonskih partizanskih snaga protezala teritorija od stotinak kilometara zaposednuta jakim neprijateljskim garnizonima. Zato je istočna Bosna bila bolje rešenje, pogotovo kada smo u zajedničkim dogovorima došli do zaključka da ćemo udruženim snagama biti u stanju da se obraćunamo sa četnicima i okupatorskim garnizonima na toj teritoriji.

Pre nego što smo doneli ovaku odluku, zatražili smo saglasnost Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Okružnog komiteta KPJ za Srem. U konsultovanju nama se, prirodno i logično, nametnuo zaključak da će glavnina sremskih partizanskih snaga biti odlučna prevaga u odnosu neprijateljskih i partizanskih snaga u istočnoj Bosni i da će iz povezivanja i međusobne pomoći ova dva susedna kraja proizaći dalekosežne povoljnosti za razvoj i tok ove narodno-oslobodilačke borbe u oba kraja i obe pokrajine.

Razumljivo je da smo, na temelju takvih zaključaka i uz saglasnost Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Okružnog komiteta KPJ za Srem, prihvatali to rešenje. Radi sprovodenja ove odluke, mi smo ponovo reorganizovali naše partizanske snage u Sremu: od postojeća tri, formirali smo četiri bataljona. Jednim smo popunili Šestu brigadu, jedan smo ostavili u Sremu, a preostala dva u Štab Odreda prešli su zajedno sa Šestom brigadom u istočnu Bosnu.

— Do početka marta 1943. godine sremski bataljoni dejstvovali su kao odred, iako funkcionalno nisu bili odred, niti su to mogli biti od dana kad su napustili svoju teritoriju.

U pitanju je bila forma. No, nije važna forma već sadržina. Glavno je da su bila tačna predviđenja partijskog i vojnog rukovodstva u Bosni i Sremu da će iz prelaska glavnine sremskih partizanskih snaga u istočnu Bosnu proisteći korist za narodnooslobodilačku borbu oba kraja. A to je ostvareno već prvih meseci našeg boravka. U sadejstvu sa Šestom istočnobosanskom brigadom naši bataljoni uspeli su ne samo da razbiju nego i da likvidiraju glavne četničke snage u istočnoj Bosni.

Važno je, međutim, napomenuti da je sa Okružnog partijskog savetovanja za Srem, koje je održano decembra 1942. u Novim Karlovcima, upućen predlog Vrhovnom štabu NOB i POJ da sremski bataljoni u istočnoj Bosni i zvanično nose naziv Prva vojvodanska brigada. Ovaj predlog upućen je preko Glavnog štaba NOB i PO za Hrvatsku, koji je u to vreme bio naša vojna veza.

Ali, zbog otežanih veza sa Vrhovnim štabom, naši bataljoni u istočnoj Bosni dejstvovali su pod nazivom odreda sve do aprila. Do tog vremena oni su se udvostručili i brojem boraca i naoružanjem: tri bataljona narasla su na šest. Novo ljudstvo dobili smo iz Srema. Prvi transport od 355 novih boraca stigao nam je 17. februara, a sledeo i marta.

Usled takvog stanja, u očekivanju da sremski bataljoni i zvanično nose naziv Prve vojvodanske brigade, partijsko rukovodstvo u Sremu odlučilo je početkom marta da sremske partizanske snage u istočnoj Bosni ozvaniči kao posebnu jedinicu sa posebnim štabom i nazivom Grupa vojvodanskih partizanskih udarnih bataljona, a da bataljone koji su operisali u Sremu proglaši Trećim odredom Treće operativne zone — Sremskim odredom.

Naredba o formiranju Prve i Druge vojvodanske brigade ne postoji u našoj dokumentaciji. Ozvaničenje ove dve jedinice u brigade izvršeno je nakon usmene saglasnosti koju nam je preneo drug Rodoljub Čolaković. Dobro se sećam da je drug Čolaković insistirao da naše bataljone što pre ozvaničimo kao Prvu vojvodansku.

— Dokle ti udarni bataljoni, druže Mišo? — često je govorio Roćko. — Promenite već jednom ime u ono što ste i ozvaničite se kao Prva vojvodanska brigada.

U aprilu, drug Čolaković nam je i zvanično saopštio da od toga dama više ne nosimo naziv Grupa vojvodanskih

partizanskih udarnih bataljona, već Prva vojvođanska brigada. Tada smo se nalazili u selu Brđanima kod manastira Tavne na Majevici pa smo za to mesto i vezali naše ozvaničenje u Prvu vojvođansku. Za datum formiranja uzeli smo 11. april 1943. Prva brigada imala je tada tri bataljona, dok su preostala tri činila Drugu grupu vojvođanskih partizanskih udarnih bataljona, koji su istog rneseca proglašeni za Drugu vojvođansku brigadu.

Dakle, za formiranje Prve i Druge vojvođanske brigade ne postoji pismena već usmena odluka. Prirodno i jednostavno rešenje kakvih je, iz opravdanih i shvatljivih razloga, tokom rata bilo. To rešenje primenjeno je i u slučaju obe jedinice jer one su stvarno, i sadržinom i formom, i dотле praktično bile brigade.

Luka Mrkšić

BORAVAK U SREMU SE NE MOŽE ZABORAVITI

Šestog oktobra dva bataljona Brigade su prešla Savu kod sela Brodac i prebacila se u Srem. Na Majevici je ostao Drugi (Majevički) bataljon Brigade sa političkim komesarom Cvjetinom Mijatovićem. Odmah po prelasku Save uhvaćena je veza sa sremskim partizanima i od tada ta veza neće nikad biti prekinuta.

Brigada je oktobar uglavnom provela u sređivanju, odmoru i izvođenju manjih akcija. Popunila je bataljone novim borcima iz Srema, a jedan bataljon Sremskog odreda (Posavski) ušao je u sastav Šeste brigade.

Posle dogovora sa partijskim i vojnim rukovodstvom Srema, odlučeno je da se Brigada zajedno sa Sremcima vrati u istočnu Bosnu. Osnovni cilj nam je bio da udruženim snagama razbijemo četnike na Majevici i stvorimo uslove za dalje vođenje borbe. Otada počinje novo poglavlje narodnog ustanka u istočnoj Bosni, ali, iskreno govoreći, niko tada nije mogao

¹ Luka Mrkšić Miša, rođen 1897. u Slankamenu, bio je prvi partijski rukovodilac i zamenik komesara 1. vojvođanske brigade. Razgovor je pribeležio Novak Petrović Mare i objavio u svojoj knjizi *Partizanskim korakom*, Zemun 1964.

ni pomisliti da će to združivanje i zajednički prelazak Brigade sa Sremcima u Bosnu imati tako dalekosežne posljedice po razvitak ustanka ne samo u istočnoj Bosni, nego i u Sremu, pa i u ostalim krajevima Vojvodine. Takav preokret situacije mogao je nastati samo udruženom borbom sremskih i istočnobosanskih partizana. To spajanje boraca istočne Bosne, Srema i ostalih krajeva Vojvodine bilo je sudbonosno i imalo je ogroman značaj.

Kad oživljavam sjećanja iz tih dana, dolazim do saznanja da mi se boravak Šeste brigade u Sremu tako urezao u pamćenje da ga nikad ne mogu zaboraviti. Prije svega, ne mogu zaboraviti onaj topao doček boraca i naroda Srema. Mi smo bili gladni, goli i bosi. Kolima su nam donosili raznovrsnu hranu — u izobilju. Spremali su nam toplu odjeću za zimu. Omladina je provodila svako veče s nama kraj logorskih vatri uz igru i pjesmu.

Imao sam osjećaj da je svako selo Srema, sve živo što diše, zadojeno duhom partizanskim. Tako je uistinu i bilo. I danas mi je najmilije da dodem u Srem, u svako sremsko selo, baš kao i u svoje Šekoviće. Takav osjećaj imam. Jer nema kuće u Sremu koja nije dala borca u ovom ratu.

Miloš Zekić²

RAĐA SE BRIGADA

Kraj marta 1943. godine. Uvijen u čebe, sedim ispred kućice od naboja. U ovih nekoliko kućica u ravnoj Semberiji srnestena je bolnica Trećeg sermskog odreda. Nekoliko kilometara odavde protiče Sava, a preko nje je naš Srem. Oko mene je neki neobičan mir, tišina — uz srećnu okolnost da je neprijačelj sabijen u Bijeljinu i Brčko, a četnici već nekoliko meseci potpuno razbijeni.

Iako sunce prijatno šija, ipak je prohladno, bar meni. Preležao sam upalu pluća — posle januarskog »kupanja« u ledenoj vodi Spreče i danonoćnih zaseda i marša prema Majevici.

² Narodni heroj Miloš Zekić, rođen 1915. u Šekovićima, general-Potpukovnik, bio je tada komandant prvog bataljona Sremskog odreda koji je ušao u sastav 6. istočnobosanske brigade. (J. Veselinov, *Svi smo mi jedna partija*, Novi Sad 1971, 69).

Razmišljam o Danetu i tuga me ne napušta. Umro je noćas, tu, pokraj mene, u istoj postelji, bolje rečeno širokoj slamarici razastrtoj na podu od dasaka. Upala pluća, uz duboku ranu u trbuhu. Dane: iičko seijače, nepunih 19 godina, radnik fruškogorskog kamenoloma, partizan, puškomitralsac, bombaš, skojevac, član Partije. Srčanost i bes risa u okrušaju, a dečačka veselost u četi, na maršu, na odmoru, odgovornost i ozbiljnosc komuniste u odlučivanju u svemu važnijem. Za tako malo godina života toliko zgusnutih događaja, odluka, odgovornosti — sve do smrti. Nije lako stići do slobode.

Nismo više odred

Iz misli me trgoše glasovi iza kuće. Prepoznajem glas bolničarke. Poznat mi je i drugi glas, mladički, ali ne mogu trenutno da ga prepoznam.

— Ne može još ići — odlučna je bolničarka. — Doktor... Tek juče mu je spala temperatura ...

Iza ugla se sa bolničarkom pojavi Đorđe, bataljonski kurir.

— Nikolice! Druže komesaru! — priskoči mi krupnim koracima. — Jesi li ozdravio?

Zagrlismo se obradovani susretom. Upitah ga za drugove, za novosti iz Bataljona.

— Znaš, nismo više odred, sada smo Grupa vojvođanskih udarnih bataljona — započe Đorđe i začas me, onako po kurirskom običaju, obavesti gde se nalazi Bataljon, ko je u međuvremenu poginuo, a ko ranjen, o novoizabranim komandirima i komesarima, o štabovima Bataljona, pa završi: — A ti si izabran za sekretara partijskog biroa i zamenika komesara »D« bataljona.

— Kakav ti je to »D« bataljon?

— Pa, znaš, to ti je tako radi konspiracije. Umesto imena ili brojeva sad bataljoni imaju slova: »D«, »F«, »M« ... Nego, poslao me komandant po tebe. Ako si ozdravio i ako te puste, naravno. Obezbedio sam kola do druma Bijejina—Brčko, a odatle čemo zajedno sa »biciklistima«...

— Kakvi su ti to »biciklisti«? — pogledah ga u čudu.

— Eh, baš se ništa ne zna u bolnici. To su ti novi borci, dobrovoljci iz Srema. »Biciklistima« ih zovemo, iz konspiracije,

a pomalo i zato što su i nenaoružani. Jedna grupa je stvarno i donela nekoliko bicikala iz Srema. Samo, ne znam šta će ovde sad sa njima...

Poslali ga u kuhinju da doručkuje. Oraspoložile me novosti. I ne mogoh da se ne nasrnejem. Čudan smo svet mi sremski partizani — teramo, eto, sve do kraja, pa tako i u konspiraciji. Kakvih samo »konspirativnih« imena, jednostranim prihvatanjem prakse iz partijske ilegale, imamo u jedinicama: Čada, Pista, Kuštra, Krvavi, Čaruga, Brka, Pčelar, Husa... Pa sad, evo, dobije i bataljoni »konspirativna« slova, pa »biciklisti«... Uz to, sada niko neće da kaže za sebe da je Sremac, Bačvanin, Banaćanin, sada će svi biti Vojvođani. Dobro je to. To se shvata kao sprovođenje neke direktive, ali uz obavezan dodatak maštete naših boraca.

Nova atmosfera

Sutradan stigosmo u Štab Grupe udarnih bataljona, pa odmah pođosmo u naš bataljon — doskora prvi, a sada već »D«. Upoznah se sa Dušanom Vukasovićem Diogenom, komesarom »D« bataljona. Izgrlih se sa drugovima. Sve izgleda po starom, ali osećam neki nov duh, ineku novu atmosferu.

»Bicikliste« raspoređuju po četama. Mnogi se od njih već poznaju sa starim borcima, svojim zemljacima ili rođacima. Podela oružja teče veselo, uz šale. Poneko je i tužan, jer nema pušaka za sve. Stari borci ih teše: treba pričekati do prve borbe, biće pušaka.

Sastanak u Štabu Grupe. Politički komesar Slobodan Bajić Paja izlaže situaciju u svetu i u Jugoslaviji, zatim na području gde operišemo, pa i u našim jedinicama na kraju. Onako staložen i miran, Paja govori razložno i ubedljivo:

— Najvažniji naš zadatak trenutno je da brzo prihvatimo nove borce, da obezbedimo pravilan stav starijih drugova prema njima i da ih što brže osposobimo za borbu...

Zatim prelazi na drugi, trajniji zadatak. Iz Pajinih reči doznajem novost ikoja me raduje, isto kao i sve ostale drugove.

— Očekujemo saglasnost za formiranje brigada, Prve vojvođanske — govori Paja. — Kao Brigada dobijaćemo mnogo odgovornije zadatke nego dosad. Uz to treba očekivati i neprijateljske ofanzive. Borci to treba da shvate, pa zato treba i više i bolje politički raditi. Partijske organizacije moraju češće

procjerivati političku situaciju i preuzimati potrebne akcije... Stare borce treba brže kandidovati i primati u Partiju, naročito radnike i siromašne seljake. Osnovno merilo pri tome treba da budu hrabrost, ugled i svest o ispravnosti borbe Partije protiv okupatora i za pravednije društveno uređenje...

Čovek posebnog kova — ILIJA SUVIĆ

Diogen i ja vraćamo se posle sastanka u svoj bataljon, smešten u jednom zaseoku nepun kilometar od Štaba Grupe. Nedaleko, sa leve strane staze, na maloj uzvišici pored šumarka, komandir mitraljeske čete Ilija Suvić zavodi red.

— Pa, do vraga — grmi Ilija — jesmo li imali juče tačku kritike i samokritike? Jesmo li se dogovorili? Posle marša mitraljeze dovesti prvo u borbeni položaj, pa pet minuta odmora, pa zatim izrada grudobrana, a voljno tek nakon petnaest minuta rasklapanja, čišćenja i sklapanja mitraljeza... I zna se: naređenje — izvršenje. Ti, Đaće, i ti, Milane, večeras donosite večeru, a sutra izjutra doručak. I pranje kazana, naravno. I o tome smo se dogovorili. Kad ja ne izvršim zadatak i ja će nositi kazan...

Prilazimo da popričamo. Kod Ilike i njegovih boraca uvek ima nečeg novog i zanimljivog. On je i čovek, i partizan, i komandir — posebnog kova. Razborit je intelligentan, hрабar i odgovoran — sve na neki njemu svojstven način. Kao da je u njemu neki prirodni napon, neka urođena težnja da on i njegovi borci sve zadatke izvršavaju na tehnički savršen način, rekao bih. I sve to uz stalni politički rad, uz dogovaranje, uz kritiku i samokritiku. Ranije je u njegovoj desetini, pa u vodu, svaki dan drugi borac nosio i čuvaо torbu sa 15 bombi. Svaki borac je mogao da ima po 50 metaka, a ostalo je držano u rezervi. Pribor za čišćenje oružja uvek na jednom mestu. Tu su i pravila o vežbi i obuci, o političkim časovima, o odmoru...

..... A. V

Evo šarca, naš je...

Gledajući Iliju, setih se 18. decembra 1942. Šesta istočnobosanska brigada, Treći sremski i Majevički odred pod pritiskom nemačke 714. i 3. ustaško-domobranske divizije prelaze sa Majevice na područje Birča. Naš 1. bataljon Trećeg sremskog odreda u zaštitnici. Zaposedamo položaje na planini Je-

lici oko tri sata posle podne sa zadatkom da zadržimo neprijatelja do noći.

Međutim, oko četiri popodne napade nas nemačka jedinica brojnija i snažnija od našeg bataljona. Nekoliko neprijateljskih juriša i naših protivjuriša. Zatim vatra njihovih minobacača i topova, pa ponovo juriš Nemaca. Naš komandant Miloš Zekić naređuje protivjuriš uz uvođenje delova 1. čete iz rezerve, Ilija Suvić precizno organizuje napad svoga voda:

— Vod napada u klinu. Prva desetina sa mnom, u čelu klina, druga na levom, a treća na desnem boku klina na 20 metara rastojanja od prve. Rastojanje boraca po pet metara... Steva sa puškomitrailjezom na kraјnjem krilu treće desetine. Bočna vatra kratkim rafalima, ovo je šuma... Milane, razdeli bombe prvoj desetini. Pazite, cilj je samo puškomitrailjez, ili veća grupa neprijatelja. Ne razbacujte bombe... Puzeći napred! Odšrafi bombe!...

Počinje protivjuriš — puzeći i bez pokliča »ura«. Povremeno se javljaju kratki rafali Stevinog puškomitraljeza, poneki pucanj puške, dok nemački »šarci« štekću dugim rafalima. Minut, dva, pet. Zapraštače bombe, učesta puščana i puškomitrailješka vatra čitavog bataljona. Zatim se razleže Ilijin uzvik:

— Evo »šarca«, naš je! Napred, udri faštiste!

Komandant Zekić krenu čitav bataljon. Kroz pola sata od nemačke strane čuli su se samo još rafali iz daljine i topovska paljba. A bataljon kroz dva sata krenu kroz noć u planinu ka Birču, osokoljen Zekićevim povikom:

— E, Srijemci, nijeste lošiji od brigadnih bataljona...

Misli se vraćaju iz prošlosti. Eto, rađa se i naša Brigada, to je pitanje posebne naredbe. Samo, Brigada se ne rađa naredbom. Naredba o formiranju Brigade samo je potvrda činjenica i izraz poverenja stečenog višemesecnim okršajima sa neprijateljem. Brigada se rađala u našim srcima, u našoj svesti, još od septembarskih dana 1942. godine, od prvog dodira sa Šestom istočnobosanskom brigadom, sa svakom bitkom, sa svakom savladanom preprekom — i u Sremu i u Bosni.

Nikola Jovanović Nikolica³

³ Nikola Jovanović Nikolica, rođ. 1921. u Rakovcu, bio je zamenik političkog komesara 1. i 5. bataljona u 1. vojvodanskoj brigadi.

OVDE PRVA VOJVODANSKA..

Po stazama kozjim i besputnim,
Vijugavim, šturim,
Za Brigadom svojom koračam i žurim.

K'o ogromna zmija vijuga kolona.
Jedan kraj je u šumi, u zaklonu,
A drugi se još vuče
I tuče
Sa fašistima na pruzi ili cesti.

Nemojte statò — viče drug Špiniac —
Nemojte sesti,
Nismo daleko od cilja,
Bolje je dat' znoj nego krv,
A sve nas pobiti neće!
I kolona polako kreće.

Sa istoka se zabelela zora,
Ne čujemo petle.
U daljini, logorske vatre
Treperе i svetle.
— Hej, ko je to tamo?! —
— Ovde Prva vojvodanska brigada! —
— Brigado, predaj se!
Ovde četnici kralja Petra! ...

I počinje puščaranje,
A pesma se čuje:
»Partizan sam, tim se dičim...«

— Nagari, Jovane! — viču četnici.
— Okruži i hvataj žive.
— Ne bojte se dečki, malo ih je
a nemaju ni municije —
Viče ustaški vojnik.

I borba se sa strašću razbuktava.
Kao ozlojedene ose — lete meci
I zabadaju se u tela ljudi,
Konja,
Drvo ili kamen.
Poneko uzdahne tiho i nečujno
Sa bolum i tugom:
Za mladošću,
Za životom,
Za nečim tajnim i dalekim,
Za ljubljenim bićem; ili rođnim krajem,
Za palim bratom ili drugom,
Poneko prokune faštiste...

Zaškripe natovareni samari
•Na malim brdskim konjima,
Ili se odroni kamen ispod nogu krvavih,
Ili se neko strmoglavi,
lili potok prepreči put koloni.

Kolona ide napred
Kroz vatu čelične kiše.
Kolona gazi
Brigada prelazi
Sa brda na brdo,
S kamena na kamen,
Gladni gol i bosi! ...
Hiljade kilometara već ise prešlo
Preko kamena,
Gora,
Potoka i reka.
I još će se mnogo morati preći
Po danu i po noći
Al' pobeda mora, i nagrada doći.

Mi smo vesnici nove zore!
Nas petokraka zvezda vodi
Suncu i Slobodi.
Drugovi su toga svesni i zato se bore.
Sve je protiv nas:
Nemei, ustaše, četnici i zeleni kadar,
Glad, zima i inezvreme.
Pa ipak, »Napred partizani!« —
Istina i Pravda na našoj su strani.

*Stevan Molerov Stenjka*⁴

NA ČELU »VELIKOG TRANSPORTA«

Po naređenju Operativnog štaba za Srem, Marko Peričin Kamenjar, koji je tada bio komandant Prve vovođanske brigade, upućen je u Srem da organizuje i sproveđe u istočnu Bosnu jedan poveći transport novih boraca i hrane za popunu naših jedinica u Bosni. O izvršenju tog veoma odgovornog zadatka i prelasku u Bosnu tzv. »velikog transporta« napisano je dosta, a snimljen je i jedan dugometražni igrani film,

⁴ Stevan Molerov Stenjka bio je zamenik komesara 4. bataljona 3. odreda (Sremskog) 3. operativne zone. Ova pesma pod naslovom *Putevima slave po Bosni* objavljena je 12. IV 1953. u Novosadskom *Dnevniku*.

koji je naišao na mnoga oprečna i kontroverzna reagovanja u našoj javnosti kako zbog promašaja oko snimanja, tako i zbog odstupanja od autentičnih istorijskih činjenica. Zbog toga i donosimo sećanje aktera u ovom događaju Marka Peričina Kamenjara.

»... Mi nismo ulazili u pripreme transporta, nego smo rekli našim organima vlasti u Sremu šta treba da urade i zašto sam ja došao, pa su oni onda sve uzeli na sebe. Trebalо je da odvedeni 800 nenaoružanih boraca, jer je Prvu i Drugu brigadu trebalo popuniti tolikim brojem boraca, da bi obe imale po 1.000, a računali smo da jedino toliki broj možemo ubrzo naoružati. Međutim, mi smo na mitinzima koje smo organizovali u nekoliko sela videli da se javlja daleko veći broj ljudi no što nam je bilo potrebno. Svi su se dobровљно javljali da idu u Bosnu, u brigade. Tako smo umesto 800, u Bosnu preveli više od 1.000 nenaoružanih boraca, a uz to morali smo silom da odvraćamo ljude da nam se ne pridružuju i da ostanu za sada tamo gele su.

Tada već dolazi do formiranja Treće brigade. Ljudi se masovno javljaju za borbu. Ja u tu stvar nisam ulazio. Saradivao sam tamo sa drugovima iz OK, sa Trivorn Savićem Mićom, koji je bio u Komandi područja, član OK i organizator ovog transporta.

Bili smo dole u Sremu četiri-pet dana, a onda smo se opet vratili u Frušku goru. Mislim da smo došli Kolja i ja, a pet-šest dana posle našeg povratka stigla je i čitava masa nenaoružanih ljudi. Od dole ih je sproveo jedan bataljon. U tom transportu bilo je 65 kola raznog materijala, hrane, odeće, obuće, pletenih stvari: džempera, čarapa, zatim veša, veša za bolnice, šećera, razne zimnice, brašna itd. Taj transport morao je da pređe prugu između Dobrinaca i Rume, pa da preko Male Remete stigne na Venac. Tu se negde, na Rohalj-bazama i u Ciganskom logoru sve prikupilo, pa smo već prišli direktnoj organizaciji za dalji pokret transporta. Znam da je tada stigao i Aćim Grulović i da se on pripremao za put. Jedno popodne odredili smo zaštitna deljenja od jednog bataljona (oko 250 naoružanih boraca) i krenuli. Išli smo preko Divoša. Prugu i cestu prešli smo između Kuzmina i Kukujevaca i odmah izbili na put Kuzmin—Višnjićevo. S obzirom da je kolona bila ogromna (1.200 do 1.300 ljudi i uz to mnogo kola), pokret nije bio baš lak. Dužina kolone nekoliko kilometara...

Prilikom prelaska pruge i cesta nismo imali nikakvih komplikacija. Postavili smo obezbeđenje prema Kuzminu i Kukujevcima i uspeli smo da predemo bez borbe. (Neki pričaju da su čuli zuku tenkova i da je bilo ispaljeno nekoliko topovskih granata. To nije tačno!).

To je bio ogroman transport i prebacivanje preko reke Bosuta nije se moglo ni zamisliti čamcima. Trebalо je zauzeti most. Zato smo uputili dva druga žandarmerijskog postaji u Višnjićevu sa porukom da nam oslobole prelaz preko mosta, jer u protivnom, ako pokušaju da se suprotstave, biće uništeni... Međutim, žandarmi su sa crkvenog tornja osmatrali naš dolazak i kad su videli kolonu dugu pet-šest kilometara, pretpostavlјali su, prema nekim pričanjima, da je to krupnija naoružana jedinica koja čak ima i artiljeriju. Bili su pripremili prangije na crkvenom bedemu, nabili ih raznim otpacima gvožđa da bi mi mislili, tobože, da oni imaju topove. Međutim, nisu opalili ni jednu prangiju nego se povukli i mi smo Bosut prešli preko mosta, normalno, bez pucanja.

Nismo se udaljili ni nekoliko kilometara od mosta i Višnjićeva prema Lisniku, a već je nadletala jedna »roda«; izviđački avion. On je i mitraljirao. U međuvremenu 6. domobranska pukovnija iz Bijeljine, pošto je posle onog razoružanja bila obnovljena, prebacila je jednu svoju bojnu na leva obalu Save. Mi za to nismo znali, jer Bosutska četa još nije došla u dodir sa tom jedinicom. Po ranije utvrđenom planu, mi smo znali da jedan bataljon Druge brigade, čiji je komandant bio Radoslav Jović Miško, treba da se prebaci na levu obalu Save i da prihvati taj transport i obezbedi prebacivanje u Bosnu. Međutim, taj bataljon je zakasnio. Mi smo stigli na Lisnik i tek tada saznali da se neke domobranske snage nalaze u Rači. Zato smo ubrzali prebacivanje, prvo ljudi a zatim i materijala, na dve-tri dereglike. Istog dana uspeli smo da prebacimo sve ljudstvo i oko 50 kola. Međutim, već popodne počela je da se vodi borba pa nam je desetak punih kola propalo. Mi smo forsirali da što više prebacimo preko, pa su i oni ljudi iz donjeg Srema koji su trebali da se vrati natrag s konjima i kolima morali dobrim delom da se prebace s nama u Bosnu. Hranu smo istovarivali u dereglike i prevozili preko. Trebalо je da kočijaši ostanu dan-dva u Bosutskim šumama i tek onda da se vrati kući, ali dobar deo kola i koja je propao.

Tada već stiže Miško sa dva bataljona pa su oni ubrzali prebacivanje i prihvatanje. Konje smo uglavnom proveli jer su plivali a kola su ostala na sremskoj strani. Ona dva bataljona novoformirane Treće brigade, koja su nas pratila, stupila su u borbu sa Šestom pukovnjicom. Borba se vodila čitav dan i čitavu noć i tek pred zoru uspeli smo sa dve degrijle da se prebacimo. To su bili vagoni hrane i preko hiljadu ljudi. Savu smo toga puta prešli pod borbom. Tada smo i te bataljone preveli u Bosnu...«

Marko Perčin Kamenjar⁵

BORBA SA ČETNICIMA U s. ROŽAJU

Kada je 11. aprila 1943. formirana Prva brigada, iz Birča je stigla sa Drugim bataljonom kolona sa oko 100 tovarnih konja za prenos hrane koja je stizala iz Srema sa Majevice u Birač. Dok se Drugi bataljon borio sa branjevačkom bojnom, konji su poslati u Trnovu. Odmah zatim, negde 17. aprila (a ne 12, kako piše u Monografiji što, uostalom, možda nije ni važno) Brigada je prihvatiла karavan sa natovarenim konjima i krenula prema Birču. Sećam se da smo ceo dan čekali u s. Zajednicama i uveče krenuli preko s. Rožaja da bi još u toku noći prešli planinu Jelicu i put Tuzla—Zvornik. Sa nama nije bio Kamenjar, jer je otišao u Srem po nove transporte borača i hrane, pa ga je zamjenjivao načelnik Štaba Voja Ilić. Još dok smo u Zajednicama čekali, šuškalo se da se četnici sa cele Majevice prikupljaju i da će nam napraviti zasedu u s. Rožaju. Međutim, tome, izgleda, nije niko pridavaо veći značaj, jer nam oni nikad ranije nisu na tom mestu postavljali zasedu, a mi smo već mnogo puta prolazili tim putem. Štab Brigade je odredio: Prvi bataljon u prethodnici, Treći bataljon sa natovarenim konjima u glavninu, Drugi bataljon u zaštitnicu.

Selo Rožaj se nalazi u jednoj kotlini, a iznad njega je planina Jelica uz koju odmah nastaje penjanje, a levo i desno

⁵ Sećanje Marka Peričina Kamenjara zabeležila Olga Jovanović Čerevicki u svojoj knjizi *Kamenjar*, Sremska Mitrovica 1986.

su takođe brda. Iako smo tim putem često prolazili, nikada naša zaštitnica nije ostavljala neke snage radi obezbeđenja dok se ne popnemo na vrh Jelice. Tog puta imao sam neki predosečaj da na svoju odgovornost ostavim jedan vod sa komandirom čete Životom Ranitavićem Sokolom. Njemu sam naredio da vod rasporedi i štiti naše snage sve doik se mi nalazimo u kotlini i da će mu poslati kurira kada bude trebalo da se povuče. Imao sam pravo. U trenutku kada se glavnina naše kolone nalazila u kotlini a prethodnica, naš Prvi bataljon počeo da se penje uz brdo, na njega je otvorena strahovita vatrica. Posle prestrojavanja, Prvi bataljon ponovo je pokušao da probije odbranu četnika, ali ni tada nije uspeo, pretrpevši osetne gubitke. Tada je naređeno da Treći bataljon izvrši napad u levu stranu i tamo pokuša da razbije četnike, ali ni njemu nije to pošlo za rukom. U međuvremenu je i kod Sokola zapucalo. Zato sam odmah vratio i drugi vod da pojača Sokolov vod jer mi je postalo jasno da su četnici postavili zasedu iz koje ćemo se teško probiti. Ocenivši situaciju, načelnik Štaba Brigade pozvao me je i upitao: »Da li se možemo probiti nazad?« Rekao sam da možemo i da ja već tamo imam jednu četu koja sprečava četnicima da potpuno zatvore okruženje. Naredio mi je tada da vratim ceo bataljon, napravim veću brešu i čvrsto zadržim četnike što dalje od kolone, a da će on narediti da se svi povuku odakle su i došli, jer se napred dalje nije moglo zbog velikih gubitaka.

Tako smo postupili. Kroz prolaz koji smo napravili povukla se cela Brigada sa natovarenim konjima. Još dok je borba trajala u kotlini, čuo sam da neki od četnika koji se tuku sa Sokolom psuje mater Stevi Bikiću koji ih je negde mesec dana ranije u jednoj borbi oko Bijeljine zarobio i naredio Sokolu da ih strelja.

Radi se o borbi koju smo vodili sa domobranima iz Branićeva. Sa nama se nalazio i Birčanski odred čiji su borci bili mlađi i još neuvežbani ljudi. Domobrani su to osetili i stalno su napadali baš na njih. Čim oni prodru na njihovom pravcu, ja sam sa bataljom morao da se povučem na sledeći položaj. Tako sam u toku dana morao tri puta da menjam položaj, od padina Majevice pa sve skoro do Bijeljine. Naravno, kao i u svakoj sličnoj situaciji, četnici su iskoristili priliku da nas napadnu. U toj borbi zarobili smo dva četnika. Onako ljut što sam morao da se povlačim ispred domobrana, naredim

da se ta dva četnika streljaju. Taj zadatak sam dao Sokolu i jednom komandiru voda. Izvestili su me da su zadatak izvršili. Sada ti isti četnici prete meni da će me streljati, ali da ja neću pobeći kao oni. Čujem ja to i posajem Sokolu pisamce sa zahtevom da ih kako zna pohvata žive. Posle probaja iz obruča Soko me izveštava da je uhvatio samo jednog a da mu je drugi ipak pobegao. Zarobljeni četnik ini je ispričao da su oni osetili šta ih čeka i dogovorili se da legnu pre nego naši ispale metak. Naši su ispalili samo po jedan metak i misleći da su obavffli posao, pošto je već pao mrak, vratili se u jedinicu. Tako su ovi ostali živi. Pustio sam ga da ide kući sa upozorenjem da ako ga još jednom uhvatim da ćemo ga zaista streljati. Sada je Soko bio ljut, jer po njegovom mišljenju trebalo je ovog strvinara i revnosnog slugu okupatora obavezno streljati...

U selu Ravni Zavid, smo čekali ceo dan da bismo uveče ponovo krenuli za Birač. Ovog puta maršrutu smo izabrali ko-sama zapadno od Rožaja. To je bio dalji put, ali i daleko sigurniji. Četnici nas više nisu napadali.

U međusobnim razgovorima ocenili smo da nam se to ne bi desilo da je sa nama bio i naš komandant Marko Perčin. On bi sigurno nešto preduzeo već na ono šuškanje da će nam četnici u s. Rožaju napraviti zasedu. Ovako smo u ovoj borbi izgubili što ranjenih i poginulih 15 boraca, zbog čega smo svibili ljuti i neraspoloženi.

Stevan Bikić⁶

POBEDA PRVOG BATALJONA U NEDJELIŠTU

Krajem maja 1943. Prvi Fruškogorski bataljon Prve vojvodanske brigade nalazio se na isturenom položaju prema Vlasenici odakle je sprečavao prodror neprijatelja na slobodnu teritoriju oko Rudišta i Šekovića. Dvadeset osmog maja 1943. bataljon je zanoćio u selu Nedjelište koje se proteže na platou-zaravni, iznad koje je dominirao jedan izraziti čuvik na

² Stevan Bikić bio je komandant 2. bataljona i zamenik komandanta 1. brigade sve do formiranja 5. vojvodanske, kada je postavljen za komandanta ove brigade.

prostoru Donjeg Birča. Noćna stražarska odeljenja kao borbena osiguranja isturena su oko sela i na pomenuti čuvik.

Seljaci su nas upozoravali da u okolnim selima postoje manji ustaški garnizoni iz tzv. Francetićeve Crne legije i da skoro svakog dana upadaju u naša, partizanska sela, pljačkaju i ubijaju. Opominjali su nas da budemo oprezni naročito u jutarnjim časovima, ne skrivajući svoju radost ovom prvom susretu sa Sremcima. Brzo smo uspostavili sa njima prisne i drugarske odnose.

Koristeći se gustom jutarnjom maglom, crno legionari, među kojima je bilo dosta ljudi iz toga kraja, privukli su se neopuženo do samog sela Nedjelišta i u to tmurno jutro odjednom smo začuli pučnje i komande naših komandira:

— K oružju! Neprijatelj! ...

Trčećim korakom čete su zaposele položaje. Onako kako je to dan ranije naređeno za slučaj da budemo napadnuti.

Nalazio sam se sa prvom četom, koja je posela prilazni put od naselja Nova Kasaba na jednoj isturenjoj kosi. Padina prekoputa bila je viša od naše. Tamo su već stigle ustaše. Delilo nas je stotinak metara.

Na čuviku iznad sela i na spoju ove dve kose, izbila je naša 3. četa. Bok nam je bio obezbeđen.

Jutarnja magla postajala je sve gušća, nismo imali dobar pregled. Tako su nam ustaše podišle na 30—50 metara. Izvršili su snažan juriš, ali su dh naši mitraljesci i plotuni iz pušaka brzo odbili. I na 3. četu je izvršen napad. Jedino je kod 2. čete još vladalo zatišje.

Situacija je bila krajnje ozbiljna. Nismo znali kolike nas snage napadaju. Nismo još poznavali teren. Nismo imali ni dovoljno municije, pa je stigla i komanda: »Štedi municiju!».

Između 8 i 9 časova magla se podigla. Pokazalo se da je kritičnije nego smo mislili. Bili smo opkoljeni skoro sa svih strana. Ustaše su usredsredili napad na čuvik iznad sela. Zamjenik komandanta bataljona Sima Vesović poveo je odeljenje teškog mitraljeza na čuvik kod 3. čete. Primećujemo kod ustaša užurbano kretanje. Teren obrastao visokom paprati i pogodan za privlačenje. Ustaški mitraljezi i poneki minobacač zasipaju nas vatrom. Mi smo čutali. Nismo im odgovarali. Paljba se smela otvoriti tek na 20—30 metara odstojanja. Imali smo samo 10—15 metaka na borca, a tek je bilo jutro. Trebalo se boriti i izdržati ceo dan.

Oko 9.30 časova ustaše su ponovo izvršile napad ;na 1. i 3. četu, ali su oštom plotunskom paljbom sa bliskog odstojanja ponovo odbijeni. Posmatrao sam za to vreme Lazara Markovića Čađu (sada narodnog heroja). Još dete takoreći, a sa kakvom je hladnokrvnošću i upornošću odbijao najžešće ustaške juriše! Majstorski je puštao kratke rafale, kao da ima već desetak godina borbene prakse. U isto vreme obarao je ustaše i štedeo municiju. Četna bolničarka, plavokosa Zemunka Nataša, nosila je na ledima ranjenog druga, a oko nje su se zbadali kuršumi. »Ovi se ne šale« — hladnokrvno je govorila donoseći ranjenika u zaklon.

Jedan od boraca opalio je metak na suprotnu kosu. Komandir ga je ukorio:

— Vidiš? — rekao je. — Upropastio si metak! Da si ga opalio na ustašu, kada pode na juriš, sigurno bi ga pogodio. Nemoj to više da ti se desi...

Ustaše su se ponovo pregrupisavale prema čuviku i 3. četi. Čuvik gospodari terenom i upinjali su se da ga zauzmu. Sa ostalih položaja otvarali su vatru da bi vezali našu pažnju. Njihova ideja je bila da nas sa čuvika steraju u dolinu i da nas unište. Ocenili smo da ih ima oko 500 pripadnika crne legije, prema našem bataljonu od oko 250 boraca.

Nastupilo je kratko zatišje. Nigde ni jedan metak da opali. Očekivali smo svakog trenutka novu paljbu. Linijom koju smo držali otišao sam do čuvika, gde sam našao Milorada Radojevića Đaka, skojevca kome sam tada bio sekretar SKOJ-a u bataljonu. Sedeo je iza teškog mitraljeza očiju uprtih ispred sebe. Bio je spremam samo da pritisne obarač.

Ispred nas, na nekih pedesetak metara, pružao se put kroz paprat. Teren se odatle spuštao, ali smo ipak sav teren mogli da osmatramo. Vladala je grobna tišina.

— Evo me! — viknu ustaša iskočivši iz paprati i bacivši jednu za drugom dve handgranate. Bio je udaljen oko dvadeset metara. Za njim iskočiše još nekoliko. Đak mahinalno pritisne obarač. Nastade opšti metež. Ustaše su puzale kroz paprat ka našim položajima. Bacali su ručne granate, ali su ih naš teški mitraljez i puškomitraljezi kosili kao snoplje. Za ovim talasom bombaša pošao je drugi talas, još zgušnutiji. Naši mitraljezi su ih zasipali, ali poletele su i naše ručne granate. Ustaše su zaledle. Započela je bliska puščana paljba. Na

položaj je stigao i jedan vod 2. čete. Sa njima je došao i Čada, puškomitraljezac iz 1. čete.

Negde iza podne, zamenik komandanta bataijona Sima Vesković poveo je ovaj vod i deo 3. čete u bočni protivnapad. Ovo je ustaše iznenadilo i počeli su se panično povlačiti. To se ubrzo pretvorilo u bežanje.

Videvši da im je propao napad na čuvik, ustaše su još jednom ponovili napad na položaje 1. i 2. čete, ali su i ovde protivnapadom odbijeni, te su se rasuti i u neredu povukli uz velike gubitke.

Borba je bila rešena.

U protivnapadu smo zarobili nekoliko ustaša, ali i jedan puškomitraljez i četiri kutije municije. Svaki borac je sada mogao da dobije po desetak-petnaest metaka. Bila je to draga nagrada za teške borbe. Imali smo dva poginula i deset ranjenih boraca.

Odmah zatim začula se i paljba nešto zapadnije od nas. Pristigao je i Treći bataljon, koji je Štab Brigade uputio nama u pomoć, ali je borba bila završena i ustaše su se povukle. Od drugova iz Trećeg batajona čuli smo da se i četnički komandant Rajko Bobar sukobio sa ustašama, pa je i to uslovljeno da se ustaše povuku.

Naš bataljon se prikupio. Seljaci su se već počeli povajljivati. Bili su ushićeni našom pobedom nad mnogobrojnim ustašama. Odmah su se ponudili da odnesu ranjenike do bolnice u Šekovićima.

Jednog od zarobljenih ustaša seljaci su poznavali. Posmatrao sam ovog zarobljenika. Na nogama opanci od sirove kožje kože uvezani kanapom. Košulja stara, prljava i podera na. Pantalone i bluza od prebojenog vojničkog sukna bivše vojske. Na crnoj ustaškoj kapi veliko »U« izrezano od lime-ne četurice. U torbici parče stvrđnute proje, glavica luka i u jednoj prljavoj krpi grumen soli. Siromašan, nepismen. Gu-bim se u razmišljanjima o tome šta je moglo da ga opredeli za sramotno služenje Nemcima, za zločine, za paljevine. Grozna slika bratoubilačkog rata.

Nekoliko dana docnije, kada je Brigada krenula u napad na Srebrenicu, prolazili smo kroz popaljena sela u tom kraju. Začuđeni smo bili što ne vidimo žive duše osim sagoreMh ognjišta srpskog i muslimanskog stanovništva. Tuga i jad. Pravi užas i pustoš.

Srbi su kao četnici palili muslimanska sela. Muslimani, kao ustaška Crna legija, palili su srpska sela.

Ko je od toga video koristi?

Niko, sem nemačkog fašizma. Kada su jednom ovde bacili seme razdora, nije bilo teško da se kraj priče sagleda u obostranim ruševinama i zgarištima.

Dugo smo prolazili pored mrtvog sela Sekire. Mirisalo je na izgoretine. Tužno su izgledala uništena seoska ognjišta. Ljudi su se kraj njih radali, radovali, veselili, tugovali.

Po kamenu srušenih zidova promicali su gušteri uplašeni nailaskom ljudi. Iz zidina je izrastao korov, a nema više nikoga da ga odatle ukloni.

Gde su oni koji su ovde pleli svoje snove? Gde je sad toplina osmeha, koja je krasila ljudska lica? Ne čuju se više glasovi sa kućnih pragova.

I tada mi postade jasna duboka i nesaglediva tragika našeg rata. Koliko sam tih trenutaka mrzeo rat, ja, ratnik i bezimeni delić kolone koja je ovoga jutra, bog zna po koji put, srela smrt na svojim putevima!

Čvršće sam stegao pušku. Odlučnije počeo da koračam, a vidim takvo je osećanje svih mojih drugova u bataljonu.

Koračali smo dalje ka Srebrnici u susret novoj borbi i još jednom obračunu sa fašističkim ološem.

Vasa Vesković

ZASEDA DRUGOG BATALJONA NA PUTU ZA BRANJEVO

Reagujući na napadne akcije vojvođanskih brigada i Majevičkog NOP odreda u Semberiji i Posavini, a naročito na njihovo uzastopno rušenje železničke pruge Šid—Sremska Rača—Bosanska Rača—Bijeljina u rejonu Dizdareva, domobranska 3. divizija je od 3. do 16. maja preduzela protivofanživu (Jedan puk) od Bosanske Rače prema Bijeljini, a Tuzlanska brigada i druge snage su krenule od Tuzle ka Bijeljini. Gotovo petnaest dana su se naše jedinice nosile s neprijateljem; danju su ga sačekivale u zasedama, a noću iščezavale i zabacivale se u njegovu pozadinu radi pripreme novih napada, da bi se, po prihvatu novih boraca i hrane iz Srema, zajedno s ranjenicima i zbegovima naroda povukle na Majevicu i u Birač.

Drugi bataljon spustio se iz Birča u Semberiju radi prihvata novog transporta hrane iz Srema. U zasedi, nedaleko od Bijeljine, borci su zaplenili jedan domobranski kamion, a potom su, s narodom okolnih sela, posekli telegrafsko-telefonske stubove.

Tih dana je u Štab Bataljona stigao jedan politički aktivist s terena i predložio Bikiću, komandantu 2. bataljona da sačeka domobrane koji su iz Bijeljine svakog dana održavali vezu sa svojim delovima u okolnim selima. Jedno takvo uporište bilo je u selu Branjevu na drumu Bijeljina—Zvornik. Bikić je prihvatio taj predlog. Uz pomoć skojevaca osigurano je obaveštavanje bataljona o svakom pokretu neprijatelja.

»... Razmišljaо sam« — kaže Bikić — »kako da iznenađim neprijatelja i da mu pripremim takvu klopku da se ~~č~~ nje ne izvuče ni jedan njegov vojnik. Rešio sam da ga sačekam na samom drumu Bijeljina—Zvornik, pred Majevicom. Neprijatelj će nas po padinama Majevice tražiti, a mi ćemo biti u zasedi kilometar-dva ispred podnožja, na jednoj čistini u oranju. Dao sam zadatak komandirima da postave zasedu duboko sa obe strane ceste u vidu potkovice sa otvorom prema Bijeljini. Suprotno od otvora potkovice postavljen je puškomitrajjez čija će vatra duž ceste, u čelo neprijatelja, biti znak za juriš boraca. Svi borci su se ukopali i maskirali u oranju...

Čim su domobrani, njih oko 200, krenuli iz Bijeljine, obaveštajci skojevci su ih tako reči u stopu počeli pratiti. Konjima su prenošene informacije Štabu Drugog bataljona, tako da je on znao i koliko ima vojnika i gde se oni nalaze na putu ka Branjevu.

Napred, na čelu neprijateljeve (kolone išli su oficiri i nekoliko vojnika, a odmah za njima fijaker s komandantom kolone. Kad izbiše pred padine Majevice, zastadoše i dvogledima počeše pretraživati okolinu. Mi smo sve to gledali iz jedne kućice pokraj ceste, u čijoj blizini je stajao i naš puškomitrajjez. Pustili smo ih da ikrenu napred, prema nama, da bi glavnina što dublje ušla u potkovicu. Tada sam dao znak puškomitraljescu da otvori vatru. Dugi rafali su iznenadili i gotovo ošamutili neprijatelja. Odmah je palo nekoliko domobranksih oficira i vojnika, konji su se uz nemirili i počeli skakati, a ostali domobrani su polegali tražeći bilo kakav zaklon. U tom času iskočiše borci bataljona i uz poklike poleteše na domobrane. Neki domobrani su ležećem stavu digli ruke uvis. Cela

akcija je završena za nepunih 15 minuta. Zarobljeno je 165 vojnika i 3 oficira i zaplenjeni topovi jedne baterije, kompletno naoružanje i oprema.

Komandant 3. domobranske divizije general Iser, izvlačeći iskustva iz tih borbi, bio je primoran da konstatuje kako ... „U okolini Bijeljine komunisti imaju podršku u samom narodu, koji ih obaveštava o kretanju naših snaga, te otvorenu borbu sa jačim našim snagama izbjegavaju, vrše napade dočekujući ih zasjedama, na dijelove brojčano slabije. Iz ovih razloga pot hvati u okolini Bijeljine ostali su bez naročitih uspjeha u većini slučajeva'...«.

Steva Bikić⁷

ODBRANA ŠEKOVIĆA I NAPAD NA SREBRENICU

U vreme pete neprijateljske ofanzive, u drugoj polovini maja 1943. godine, na osnovu direktive Vrhovnog štaba NOV i POJ, date preko Radija »Slobodna Jugoslavija«, Štab Brigade je razmatrao mogućnosti i planirao ofanzivna dejstva ka jugu, prema prostoru Olovo—Sokolac—Han Pijesak. Do nameđravnih dejstava nije došlo, jer su pristizala obaveštenja o prikupljanju jakih ustaško-domobranskih snaga i njihovoj nameđri da napadnu teritoriju Birča i njen centar Šekoviće. Osim toga, očekivan je komandant Brigade sa novim dobrovoljcima iz Srema. Zato je odlučeno da se slobodna teritorija brani. Neprijatelj je otpočeo ofanzivu 6. juna sa višestruko nadmoćnjim snagama na svim pravcima. Druga brigada i Birčanski odred branili su severni i severoistočni deo slobodne teritorije, a Prva brigada prilaze sa istoka, juga i zapada. Razvila se žestoka borba u kojoj je fašistima pružen snažan otpor, naročito Prvi i Drugi bataljon, tako da nisu postigli nikakav uspeh, a naneti su im ozbiljni gubici i zaplenjeno nešto oružja.

Međutim, tako se nije odvijala situacija kod Trećeg (Omladinskog) bataljona, koji je branio položaj Betanj i kose severno od njega. Ovaj bataljon je bio tek obrazovan. Rukovodeći ka-

⁷ Stevan Bikić, 1919, Grgurevci, bio je tada komandant 2. bataljona 1. vojvodanske brigade. Sećanje je zabeležio Ž. Atanacković u knjizi *Vojvodanski proletari*, Beograd 1970.

Ovo je bila prva borba Prve vojvodanske brigade.

dar i deo boraca došli su iz ostalih bataljona, dok su najveći deo boračkog sastava sačinjavali dobrovoljci iz poslednja dva transporta. Uz to, on je bio najslabije naoružan. Veliki broj novih boraca nije imao oružja. U bataljonu je dotada izvođena veoma intenzivno vojna i politička nastava, kulturno-prosvetni i zabavni rad, sređivane su jedinice i obavljeni drugi zadaci. U Štabu Brigade su veoma pozitivno ocenjivani postignuti rezultati, kao i zalaganje i angažovanost štaba, komandi, partijske i skojevske organizacije. Ali, bataljon, kao novoformirana jedinica, dotada nije prošao kroz vatreno krštenje, nije imao borbenog iskustva. Na njegove razvučene i većim delom nepogodne položaje napala je po zlu poznata bojna (bataljon) ustaša iz Kladnja.

Kao poznavaoци terena, ustaše su koristile šumu i druge pogodnosti zemljišta i izvele silovit i dosta iznenadan napad. To je dovelo do zabune i trenutne panike među novim borcima, do neorganizovanog povlačenja. Posle toga, ustaše su zaustavljene u neposrednoj blizini Lomnice i Šekovića. Tome je dosta doprinela 2. četa Drugog bataljona, koja je sa pravca Borogova ubačena u borbu. Ona je, pored ostalog, od ustaša preotetela puškomitrailjer na čijem je kundaku cirilicom bilo urezano ime »Sava«, koji je pripadao poginulom puškomitrajljescu Tećeg bataljona.

U toku tih borbi Brigada je imala više od 40 izbačenih iz stroja, od kojih je najveći deo bio iz Trećeg bataljona. Među njima bio je teško ranjeni Milan Stepanović Matroz, politički komesar Bataljona.

Kako je neprijatelj i dalje na svim pravcima vršio snažan pritisak, a municije je bivalo sve manje, zaključeno je da se ofanziva može onemogućiti iznenadnim napadom na neki od neprijateljskih garnizona. Odlučeno je da se izvede manevar i jedinice »otkače« od neprijatelja, zatim izvrši usiljeni marš ka jugoistoku i napadne garnizon ustaša u Srebrenici.

Pokret je izvršen 8/9. juna sa Rudišta do Sikira, istočno od Vlasenice. U toku pokreta padala je jaka kiša i sneg, pa je po mrkloj noći, u gustoj šumi kolona bila i zalutala, što je izazvalo nervozu. U toku pokreta nesrećnim slučajem ranjen je zamenik komandanta Brigade Ilija Bogdanović čića.

Na Sjekirama, gde su jedinice predanile, nije bilo nijedne kuće. Tu i tamo samo su se, obrasla šikarom, nazirala zgari-

šta popaljenih domova, tragovi krvavog pokolja stanovnika od strane ustaša Crne legije. Glad je morila borce, jer više dana nisu ništa okusili, a iz Šekovića se nije imalo šta poneuti. Mnogi borci su barili koprivu u porcijama, a kad je sunce ogrejalo, neki su lovili puževe, čvarili ih na vatri i jeli onako neslane. Pokret je produžen uz nastojanje da se prisustvo, pravac kretanja i namere jedinica ne otkriju.

Noću 11. juna iz pokreta je napadnut garnizon ustaša u Srebrenici. U napadu su pored Prve brigade učestvovali i dva bataljona Druge brigade i Birčanski partizanski odred. Spoljni položaji odbrane ubrzo su likvidirani bombama i jurišem, ali su se ustaše povukle u dobro utvrđene zgrade u centru grada i odatle pružale očajnički otpor. Napad je nastavljen celo prepodne, ali nije bilo dovoljno efikasan da bi se brzo savladao otpor. Nedostajalo je sredstava a i iskustava za savlađivanje neprijatelja utvrđenog u višespratnim zgradama. Izgubivši nadu u pomoć spolja, ustaše su u popodnevним časovima prešle iznenada u proboj dolinom rečice i cestom prema Bratuncu. Ne predviđajući ovaku mogućnost, jedinice koje su vršile opsadu i nalazile se u gradu bile su iznenađene, tako da je sprečavanje proboga bilo neorganizovano, u početku uglavnom spontano. Nešto kasnije borba je bila vrlo žestoka. Ipak, uz tridesetak mrtvih koje su ostavile na bojištu, ustaše su uspele da se probiju. Prva brigada je imala oko 15 mrtvih i ranjenih. Poginuo je i Sava Zdelar, zamenik političkog komesara čete u Prvom bataljonu, primeran borac i komunista, jedan od najstarijih članova Partije, koji je do odlaska u partizane bio sekretar partijske organizacije u šašincima, jedan od organizatora ustanka u svom kraju i mačvanski partizan 1941..

Po završetku borbe poginuli su svečano sahranjeni uz pevanje posmrtnih marševa.

I pored određenih propusta i relativno većih žrtava, zadatak je izvršen. Razbijene su ustaše, oslobođen grad, zaplenjene su veće količine oružja, municije, odeće i obuće, brašna, šećera, kajmaka, sira i drugih namirnica. Naše jedinice su izvučene ispod udara jačih neprijateljskih snaga, a ustaše prisiljene da vrlo brzo napuste partizansku slobodnu teritoriju i ojačaju svoje sve ugroženije garnizone. Pored toga, u povratku ka Šekovićima, na Rudištu je iznenađena, zarobljena

i razoružana cela ustaško-domobranska satnija, koja je kao istureni deo garnizona u Vlasenici imala poseban zadatok. Stečena su nova dragocena iskustva i uočene sopstvene slabosti, koje je trebalo otkloniti.

Borbe na Nedjelištima, kao i one za odbranu slobodne teritorije, pokazale su da duže zadržavanje jedinica na jednom mestu stvara uslove da neprijatelj preuzima inicijativu — prikupi jače snage i nametne borbu pod za nas teškim uslovima. U isto vreme, to ne doprinosi u dovoljnoj meri osposobljavanju jedinica, a niti im, u oskudnim materijalnim uslovima, omogućava odmor, ishranu i sređivanje kao u ofanzivnim akcijama. Stečeno je saznanje da se slobodna teritorija, u određenih uslovima, može efikasnije štiti aktivnim dejstvima nego odsudnim odbrambenim borbama.

Jovan Štokovac

PRELAZAK IZ ODBRANE U NAPAD

Dobivši obaveštenje preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« da približno 120.000 Nemaca, Italijana i domaćih kvislina steže obruč oko 20.000 boraca Operativne grupe divizija NOVJ sa CK KPJ i Vrhovnim štabom (u petoj ofanzivi), vojvodanske brigade su pojačale napade na neprijateljeve posade i kolone i još intenzivnije počele da ruše komunikacije, ometajući na taj način transportovanje neprijateljevih trupa u rejonu dejstava Operativne grupe divizija NOVJ.

Da bi se suprotstavio proleterskim jedinicama koje su se izvlačile iz obruča na Sutjesci, neprijatelj je 6. juna preduzeo protivofanzivu (takozvani »pothvat Šeković«) protiv Prve i Druge vojvodanske brigade i Birčanskog odreda na Birču, koje su mu mogle udariti s leđa. Više od deset ustaško-domobranksih bataljona (oko 10.000 vojnika) izvodilo je koncentričan napad prema Birču i Šekovićima.

Najžešće borbe koje je Prva vojvodanska brigada vodila kako bi neprijatelja osujetila da sproveđe taj pothvat vođene su na Tepenu, Borogovu, Jelaču i Rudištu. Tu su borci i starešine ispoljili junaštvo. Napade i protivnapade smenjivali su, ponekad, direktni sudari — borba prsa u prsa. Jedna četa

Drugog bataljona je kod Borogova i Lesnice silovitim jurišem izbacila iz stroja tridesetak neprijateljskih vojnika i zaplenila dva puškomitrailjeza i više pušaka. U žestokom okršaju kod Betnja teško su ranjeni komesar Trećeg bataljona Milan Stepanović Matroz i više boraca, ali su položaji održani.

Prvi bataljon i Birčanski odred zaustavili su nekoliko energičnih naleta neprijatelja, mada je borcima ponestalo municije — jedva da je svaki imao desetak metaka. Tek 7. juna uveče štabovi brigada i odreda su odlučili da glavnina naših snaga izvede manevar i napadne Srebrenicu. To je bio vešt manevar kombinovan s maršem dugim 50 kilometara i sračunat na to da se glavne neprijateljske snage odvuku od Birča, odnosno da se napadom na neprijateljevu posadu u naseljenom mestu dode do novog oružja i namirnice, koji su bili neophodno potrebni ranjenicima, vojsci i narodu slobodne teritorije na Birču.

Zauzeli smo Srebrenicu...

Ostavivši deo jedinica u Birču radi vezivanja neprijateljskih snaga koje su izvodile »pothvat Šekovići«, glavnina Prve i Druge vojvođanske brigade i Birčanskog odreda je, prebacujući se ka Srebrenici, 8. juna izbila na Sjekire — zapadno od Vlasenice, a uveče nastavila marš ka Pomolu i Podgaju.

— Našu političku opredeljenost za borbu protiv okupatora i domaćih kvislinga uopšte — sećaju se tog događaja i Radovan Baburski, Momir Bugarski i Milutin Stanišić — sada je nadahnjivala i naša želja da osvetimo 40 poginulih i ranjenih drugova, zatim žrtve naroda Birča i nevolje naših bolesnih i ranjenih boraca, koji su se morali sklanjati pod zemlju u vreme »pothvata Šekovići« u kome su učestovale i ustaške snage iz Kladnja i Srebrenice. Sem toga, nedostajali su nam puške, municija i odeća za nove borce. Sve to ulivalo nam je snagu i stvaralo borbeno oduševljenje, tako da dug i naporan marš nismo ni osetili. Zadatak nam je bio jasan i svi smo htitali da što pre izbijemo pred Srebrenicu i da odlučno počnemo juriš na njenu posadu, na zloglasne ustaše.

Napad je počeo u noći između 11. i 12. juna. Bataljoni su do zore upali u grad i zauzeli sve bunkere i utvrđene zgrade sem sreskog načelstva i žandarmerijske kasarne, odakle

su se ustaše žilavo branile. Druga četa Prvog bataljona uspela je da prodre u zgradu sreskog načelstva i da ovlada prvim spratom, ali se dalje nije moglo. Bataljonu je dat zadatak da izvuče borce i zgradu spali, što je ubrzo i učinjeno. Oko dv^ sata posle podne probijalo se potokom prema Bratuncu oko sto ustaša. Njih su u blizini bolnice gotovo prepolovile naše jedinice. Neprijateljski vojnici su zaudarali na rum i rakiju, koje su ranije odneli iz srebreničkih dućana.

Neprijatelj je izgubio u Srebrenici oko 120 ljudi. Zaplenili smo znatne količine oružja, municije i opreme, pa je dobar deo ljudstva koje je došlo iz Srema odmah naoružan. Na našoj strani je bilo 20 mrtvih i 15 ranjenih boraca. Velike količine hrane i drugog zaplenjenog materijala evakuisane su u Birač, a od toga je dobar deo podeljen narodu. Ono što je bilo najlepše dobili su ranjeni i bolesni drugovi.

... I porazili neprijatelja nai Rudištu.

Bila je to još jedna pobeda Vojvođana i prva kazna pu-kovniku Kopačinu, komandantu domobranskog 15. puka, za sva nedela koja je počinio u »pothvatu Šeković«.

Druga »naplata duga« je ubrzo ostvarena u rejonu Rudišta. Naime, obe naše brigade i Birčanski odred su, pošto su se povukli iz Srebrenice, krenuli prema Šekovićima. Prvi bataljon Prve brigade dobio je zadatak da izbije na komunikaciju Vlasenica—Zvornik, ali su ga na tome putu iznenadile vlaseničke i kasabanske ustaše. Dve naše čete su uspele da istovremeno iznenade i potpuno razbiju jednu i po satniju 15. domobranskog puka na Rudištu.

Zarobljeno je 120 domobrana i zaplenjeno 100 pušaka, 6 teških mitraljeza, 8 puškomitraljeza i znatne količine municije.

Sima Vesković⁸

IZNENAĐENJE USTAŠA U SREBRENICI

Na dugom, usiljenom maršu, kroz gусте šume, ноћу, по bespuću visokog planinskog zemljишta, prirodno pasivnog, a

⁸ Sima Vesković, 1916. Grgurevci, bio je tada zamenik komandanta 1. bataljona 1. vojvodanske brigade.

uz to opustošenog od strane ustaša, žurili smo da što pre stignemo do Srebrenice i napadnemo neprijatelja koji se tome nije nadao. Ustaše nisu očekivale naš napad jer smo dandva pre toga bili okruženi na terenu Šekovića 45 km odatle.

Na tom našem maršu, ujutro 9. juna 1944. godine, zaostali smo u gustim šumama oko popaljenog sela Sjekire. Tu smo predanili. U čelom ovom kraju nigde nije bilo živog čoveka. Sela su pre toga popalile ustaše. Pored zamora i iscrpljenosti, mučila nas je i teška glad. Čekajući noć za nastavak marša uočili smo da na zgarištima ima dosta kopriva, a i dosta puževa, budući da je prethodnih dana padala kiša. Glad nas je naterala da za tili čas oberemo koprive i da ih obarene i pojedemo onako bez soli, koje odavno nismo ni imali. Oni koji nisu bili gadljivi, jeli su upola pečene puževe, jer nisu mogli dočekati da se potpuno ispeku. Inače, puževi potpuno pečeni i posoljeni spadali su u prave specijalitete. Neki su pokušali da jedu i gljive kojih je u šumi bilo takođe u izobilju, ali su brzo od toga odustali jer su neki dobili grčeve u stomacima pošto nisu znali koje su za jelo. Zato smo radije tražili divlje šumske trešnje i jeli ih onako upola zarudeie i to sa košticama, pa smo i sa njima imali problema. Ali u takvoj situaciji glad očiju nema.

Tek 11. juna stigli smo pred Srebrenicu. U njoj se branila jedna i po satnija ustaša, koji su živeli dosta komotno, jer u ovome zabačenom kraju već duže vreme niko ih nije uz nemirivao. Napad je počeo u 22 časa jednovremeno i iznenadno. U prvom naletu razbili smo im spoljne položaje i na »leđima« ustaše upali i u Srebrenicu. Osvajali smo zgradu po zgradu i ujutro 12. juna sabili preostale ustaše u zgradi sreskog načelstva na prvom spratu. U prizemlje ove zgrade upala je jedna četa Prve brigade. Ustaše su se žilavo branile. Kada su videli da im ne stiže pomoć i da se mi pripremamo da zapalimo zgradu, ustaše su oko 14 časova, njih nekoliko desetina, sa nabijenim šlemovima do očiju i bajonetima na puškama, pošto su se prethodno dobro napili ruma jurnuli u proboj na život ili smrt. Bacajući bombe levo i desno, izjurili su iz zgrade kao lavina i uputili se drumom prema Bratuncu, otvarajući istovremeno snažnu vatru. Nisu se osvrtali na svoje mrtve i ranjene.

Moj Treći bataljon, koji je na tom pravcu bio na obezbeđenju od pravca Bratunca, nije očekivao ustaše iz grada. Znali smo da su blokirani i očekivali smo njihovu skoru likvidaciju. Mi smo na obezbeđenju delom snaga bili orijentisali na eventualnu intervenciju sa pravca Bratunca. Borci koji se nisu nalazili na obezbeđenju odmarali su se i ponašali se komotno. Neko je prao noge, neko se umivao, prao čarape u potoku, a mnogi su poskidali odeću i trebili vaške koje su nas stalno mučile. Jednom rečju, bili smo iznenadeni i zatečeni. Kada smo ugledali podivljalu ustašku rulju, onako kako se ko snašao prihvatali smo se oružja i došlo je do oštре borbe, do borbe na nož i kundak. Borba je bila kratka, ali surrova. Niko se nije osvrtao na to što je ostao bos i go u takvoj situaciji. Glavno nam je bilo da se ova neopreznost nekako opravda i neprijatelj uništi. To se i ostvarilo. Neprijatelj je taj probaj skupo platio, jer samo na pravcu probaja Trećeg bataljona ostalo je četrdeset mrtvih i deset ranjenih. Ostali su razbijeni i zatim su kao zečevi ubijani na logama. Samo nekolicina je uspela da pobegne u pravcu Bratunca, ali su i oni naleteli na našu zasedu pa ih je i tu nekoliko poginulo...

Tako je Srebrenica oslobođena. Ukupni gubici naših jedinica pod komandom Marka Perićina Kamenjara bili su: 20 mrtvih i 15 ranjenih boraca, od kojih je iz Prve vojvođanske brigade bilo pet poginulih drugova. Pored velikih žrtava u ljudstvu, neprijatelj je na bojištu ostavio velike količine oružja, municije, ratne opreme i namirnica. Vojvođani su stekli prvo iskustvo i uspešno položili ispit u napadu na veće naseljeno mesto i u zauzimanju utvrđenih objekata. Pre napuštanja Srebrenice podelili smo narodu velike količine hrane.

U povratku za Šekoviće dobili smo zadatak da usput očistimo teren od neprijatelja koji se još ovde zadržao. Naš Prvi bataljon iznenadno i onako iz pokreta napao je domobransku satniju na vrhu Rudišta i bez otpora zarobio 120 domobrana i zaplenio sve njihovo naoružanje i opremu: 100 pušaka, 6 teških mitraljeza, 8 puškomitraljeza i veliku količinu municije. Domobrani su se spremali za ručak, oružje im je bilo složeno u kupama tako da ga nisu ni dohvatili. Za ručak smo im mi došli u goste i sećam se da smo jeli dobar beli pasulj. Domobrani su svi pušteni kućama. Jedan od njih rekao nam je da je već bio zarobljavan od partizana i da ne zna koliko će

se još puta to ponoviti. U Šekovićima smo saznali da su u našoj odsutnosti četnici u bolnici poklali 10 naših nepokretnih ranjenika. To nas je veoma rastužilo i ozlojedilo.

*JJroš Šuljmanac Siile**

SUSRET SA PRVOM VOJVODANSKOM BRIGADOM

Bio je kraj juna 1943. kada su se Prva proleterska i Prva vojvođanska brigada srele u rejonu Vlasenice, u istočnoj Bosni. Taj susret se umalo nije tragično završio: ne znajući jedni za druge, ni da se nalazimo nedaleko jedni od drugih, ispalili smo po nekoliko rafala iz automatskih oružja. Posle kratkog vremena Vojvodani su nas upitali: »Ko je tamo«? Kad smo im odgovorili da smo iz Prve proleterske, oni sujavili da su iz Prve vojvođanske. Pošto još nismo znali da postoji takva brigada, ispalili smo još po nekoliko rafala jedni na druge, a zatim nastavili da razgovaramo i uputili se jedni prema drugima. Došlo je do prvog susreta i međusobnog upoznavanja boraca i rukovodilaca dve brigade.

U napadu na Zvornik

Vlasenica je oslobođena, ali mi smo, ne časeći ni časa, nastavili gonjenje neprijatelja u pravcu Zvornika i Drine. Oslobodili smo zatim Drinjaču i izbili na levu obalu Drine. Levo od nas nastupala je Prva vojvođanska, obezbeđujući naše napredovanje. Njen zadatak bio je da štiti Prvu proletersku sa pravca Tuzla—Zvornik. Tako je počelo da se kuje borbeno bratstvo između ove dve jedinice.

U Zvorniku su se, pored Nemaca, nalazili ustaše, domobrani i četnici. Svi oni imali su zajednički plan odbrane. Pojedine prilaze branili su Nemci, druge ustaše i četnici, ali i jedni i drugi pod nadzorom Nemaca. Grad je, takođe, bio veoma solidno utvrđen, pogotovo položaji koji su dominirali nad okolinom i imali pregled nad celim Zvornikom. Na njima

⁹ Uroš Šuljmanac šule, rođ. 1921. u Laćarku, bio je zamenik komandanta bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi.

su se nalazili uglavnom nemački vojnici i ustaše. A na desnoj obali Drine bile su koncentrisane jače četničke snage naoružane sa više teških automatskih oružja i bacača. Jednom rečju, Zvornik su branile daleko jače snage nego što smo mi prepostavljali.

U prvom pokušaju da zauzmem grad, zarobili smo nekoliko četnika i domobrana od kojih smo saznali da je Zvornik veoma dobro utvrđen. Ipak, prilikom prvog napada, četnici nisu uspeli da pruže jači otpor — posle pritiska proletera počeli su da se, plivajući i pešice, prebacuju sa leve na desnú obalu Drine, trpeći pritom velike gubitke u ljudstvu i materijalu. U toku našeg daljeg nadiranja ka Zvorniku tražili su spas kod svoje »sabraće« po oružju. S domobranima smo mnogo lakše izlazili na kraj — oni su se, kao i obično, posle prvih okršaja predavalili, ostavljali nam oružje i odeću, nakon čega smo ih puštali da idu kućama.

Zvornik smo oslobodili posle vrlo oštih dvodnevnih borbi, ali su naše dve brigade — Prva proleterska i Prva vojvođanska — pretrpele prilično teške gubitke, kao i neprijatelj protiv koga smo se borili.

Sve ovo događalo se samo dvadesetak dana posle proboga poslednjeg neprijateljskog obruča u petoj ofanzivi na komunikaciji Foča—Kalinovik. U Prvoj proleterskoj brigadi, posred priličnog broja poginulih drugova i drugarica, bilo nas je i nekoliko desetina teže i lakše ranjenih. A neprijatelj nikako nije odustajao od toga da ponovo zauzme Zvornik — u nekoliko mahova pokušavao je da to postigne uzastopnim juršima, koji su bili sve teži i opasniji, naročito kad bi mu stigla pojačanja iz pravca Tuzle. No, svi ti njegovi pokušaji ostajali su bez uspeha, iako je broj poginulih proletera i Vojvodana iz časa u čas bio sve veći. Pretila je opasnost da će se, ako neprijatelj preduzme još jači napad, ranjenici naći u vrlo nezavidnom položaju, pa je Štab Prve proleterske divizije predložio da Prva vojvođanska brigada preuzeće ranjenike i brine se o njihovoj bezbednosti odnosno da ih smesti u svoje bolnice u Semeriji. I stav Vrhovnog štaba NOV i POJ bio je da se pokretni ranjenici smeste u bolnice, koje su se nalazile u rejonu Majevice i Semerije, a da se teški »baziraju« u rejonu Birča.

Sledeći slučaj najbolje ilustruje kako je u toku rata često dolazilo do vrlo korisnih dogovora i pružanja uzajamne

pomoći među našim jedinicama, naročito kada je neprijatelju trebalo naneti što veće gubitke. Nije bilo retko da su prilikom spasavanja jednog ranjenika ginula po dva i tri borca — ranjenik, po pravilu, koga smo se striktno pridržavali, nije smeо da padne u ruke neprijatelju!

Na prostoru oko Zvornika našao se u vreme o kome je reć priličan broj ranjenika i iz drugih brigada i divizija, koje su učestvovali u petoj neprijateljskoj ofanzivi, a naročito iz Treće krajiške, Druge proleterske i četvrte crnogorske proleterske brigade. Samo u jednom ešalonu nalazilo se šezdeset ranjenih proletera, među kojima i četvorica nepokretnih. Prva vojvodanska brigada odredila je svoj Prvi bataljon za sprovođenje i obezbeđenje ranjenika do odredišta i za smeštaj najtežih, nepokretnih u baze u Birču.

Sa ogranačaka Majevice u Semberiju

Komesar ešalona bolnice Prve proleterske divizije, drug Esad Cerić, koji je prezdravio, zadužen je da prikupi sve pokretne ranjenike i sa Prvom vojvodanskom brigadom krene u pravcu Majevice, a da sve nepokretne sa bolničkim osobljem prebaci u Birač. Nastala je vrlo teška situacija: nije bilo dovoljno ljudstva, ni konja, a niti drugih mogućnosti da se s kolonom pokrenu svi ranjenici. I pored direktive da sve teške ranjenike »zabazira«, on se odlučio da neke od njih priključi koloni, dok su najteži »zabazirani«, s tim što je uz svaku grupu ranjenika ostala po jedna bolničarka.

Prva vojvodanska brigada sa ešalonom ranjenika uputila se noću između 4. i 5. jula ka prelazu komunikacije Tuzla—Caparde—Zvornik. Tom prilikom kod reke Spreče došlo je do borbe sa četnicima i njihovim saveznicima, koja je trajala puna dva sata. Neprijatelj je razbijen i primoran da odstupi. Pošto je postavljeno obezbeđenje za prelazak preko komunikacije, kako s pravca Tuzle tako i s pravca Zvornika, i posle zauzimanja sela Kalesije, ešalon ranjenika uputio se s Prvim bataljom ka ograncima Majevice. Uz kolonu se u toku cele noći nalazio drug Esad, koji je, kada je otpočela borba, išao od ranjenika do ranjenika i od nosila do nosila, opominjući

drugove koji su sprovodili i nosili ranjenike da vode računa o tome da im slučajno ne ostane koji ranjenik.

Pošto je neprijatelj razbijen na Spreči, kolona je nastavila u određenom joj pravcu. U jednom selu na ograncima Majevice ceo dan smo predanili, odmorili se, dobili hranu; previjeni smo i ukazana nam je sva pomoć i nega, koliko je to bilo moguće u tom trenutku. Za to vreme nabavljenje je nekoliko konjskih zaprega, a kada je pala noć, nareden je pokret, iako mi nismo znali kuda se krećemo i gde treba da stignemo. U toku te noći stigli smo u Semberiju, u selo Crnjelovo i Vršani, gde su se nalazile bolnice u kojima je trebalo da ostanemo. Razmešteni smo u seoske kuće.

Levo i desno od Crnjelova nalazili su se gradovi Brčko i Bijeljina s jakim neprijateljskim garnizonima naoružanim najmodernijim sredstvima i tehnikom. Ova dva grada bila su često zborna mesta neprijatelja, koji je iz njih organizovao napade u pravcu Majevice, na kojoj su se nalazile jače partizanske snage.

Nekoliko dana po dolasku u Semberiju raspitivali smo se kod lekara i nekih drugova o tome koja nas jedinica obezbeđuje. Počeli su da nam se smeju — nas je sav narod obezbeđivao i starao se o našoj ishrani i nezi.

Bolnice pod zamljom

Deset-petnaest dana posle našeg dolaska u Semberiju, jedne večeri nastala je prava panika, uzbuna. Meštani, uprava bolnice, lekari i bolničari su sve nas ranjenike pripremili kao da hoćemo na daleki put. A putovali smo samo pedeset do stotinu metara — lakši ranjenici pešice, a teži na nosilima ili leđima drugova. U neposrednoj blizini sela, u nekom šumarku, otvorena su već ranije pripremljena skloništa u zemlji. Ranjenici su spuštani u zemunice sa nešto hrane i vode. Svi smo bili vrlo disciplinovani i niko se nije suprotstavljaо da siđe u sklonište, što je bilo razumljivo, pošto drugog obezbeđenja nije bilo. Izvesnom broju ranjenika ovo nije bilo prvi put da ih spuštaju u skloništa, pa se nastojalo da u jednoj zemunici ne budu samo novajlige, već i bar po jedan koji je u takvim skloništima i ranije boravio. Sa nama je unošena posteljina i sva naša oprema, tako da je neprijatelju bilo vrlo

teško da otkrije da su u seoskim kućama koliko do juče lečeni ranjenici.

U upravi bolnice radili su, pored lekara dr Dode Savića, drugarica Dušanka i partijski rukovodilac drugarica Mica, svi iz Vojvodine. Za naše obezbeđenje, kao što sam već napomenuo, nije bila određena neka operativna jedinica, već su se o tome starali pozadinski radnici, koji su pratili pokrete neprijateljskih jedinica i prema njima se ravnali. U slučaju nailaska neprijatelja bilo sa koje strane — od Brčkog, Bijeljine ili preko Save iz Srema — umesto prihvatanja borbe, svi ranjenici i bolesnici su, prema ranije utvrđenom planu (gde će ko), odnošeni i smeštani u skloništa. Zajedno s nama odlazili su članovi uprave bolnice i medicinsko osoblje, odnosno oni su, preobučeni kao seljaci, ostajali u kućama i obavljali seljačke poslove da bi tako zavarali neprijatelja i što pre doznali o njegovim namerama. Napomenjući i to da su skloništa bila izvanredno zakamuflirana, pa ih neprijatelj nije mogao lako otkriti, izuzev u slučaju izdaje, a izdajnika nije bilo. U to smo se uverili na osnovu toga što smo u toku jula i avgusta tri puta morali da silazimo u zemunice — dva puta smo u njima ostali po tri dana i dve noći, a jednom dva dana i jednu noć.

Ovo je redak primer da u toku narodnooslobodilačke borbe dođe do ovakve saradnje između 'oslobodilačkog pokreta Bosne i Vojvodine. Da je ona bila obostrana, s mnogo požrtvovanja, samoodricanja i opasnosti ne samo za ranjenike nego i za stanovnike ovih sela, najrečitije svedoči to što neprijatelj u toku celog rata nije uspeo da otkrije ove bolnice. Zahvaljujući tome i svestranoj pomoći naroda Vojvodine i Bosne, ranjenicima je bilo omogućeno da se što pre izleče i vrate u svoje jedinice. Sa nama su se nalazili u bolnici: Mileva Šćepanović, puškomitrailjezac i desetar u Prvom bataljonu Prve proleterske brigade, koja je bila ranjena prilikom prelaska komunikacije Kalinovik—Foča, danas potpukovnik JNA u penziji, Radovan Vojvodić, borac Četvrte crnogorske brigade, ranjen u obe noge, danas general-pukovnik JNA, Vojo Ivković, Drago Matković, Vuksan Đukić, proglašen za narodnog heroja, Gašo Karanović, Krajišnik sa Kozare iz Treće proleterske brigade, Nada Jovanović, Pajo Kapičić, Bogdan Vujošević, narodni heroj, Sulejman Omerović Car, narodni heroj, i mnogi drugi. Kada su nas prvi put smestili i ostavili u skloništa, Mileva Šćepanović

je rekla: »Zar ne bi bilo bolje da smo ostali napolju, u nekom žbunju, pa kad nađe na nas, da možemo i mi da pucamo i da se tako zamenimo?«.

U bolnici su često održavani i partijski sastanci, kojima su prisustvovali i drugovi iz njenog rukovodstva, kao i drugovi iz narodnooslobodilačkog odbora i pozadinski radnici s terena. Razmatrali smo pitanja koja su se odnosila na život i rad našeg kolektiva, držanje ranjenika i ponašanje lekara i medicinskog osoblja.

Jedan sastanak u zemunici

Na jednom od prvih sastanaka, neposredno posle našeg dolaska, raspravljali smo o držanju lekara dr Dode Savića i drugog osoblja bolnice koje je radilo s njim. Lekar je, budući jedini u bolnici, radio danju i noću i nikada mu nije bilo teško da ustane da bi pružio pomoć ranjenom ili bolesnom drugu. Ponašao se kao istinski komunista i нико од нас nije mogao da prepostavi da nije član Partije. Ipak, njegov privatni život nije bio u skladu sa normama koje smo mi sami sebi postavili i kojih smo se stoga pridržavali. Zbog toga je na jednom sastanku partijske élije bilo i o tome reči i posle vrlo duge diskusije jedva nam je uspelo da neke članove Partije ubedimo da bi izricanje i izvršenje najteže kazne nad lekarom daleko više štetilo našem pokretu nego što bi koristilo. Preovladala su mišljenja da sa dr Dodom Savićem treba razgovarati i ukazati mu na greške na koje mu do tada nije ukazivano, pa će takav razgovor dati pozitivne rezultate. Tako je i bilo. On je svoje greške priznao i nastavio, kao i do tada, da samopregorno radi i pomaže u spasavanju mnogih života. Partija u konkretnom slučaju nije ništa izgubila — ona je sve stručnjake i poštene rodoljube čvrsto vezivala za naš pokret. S našim stavom i odlukom saglasio se i drug Rodoljub Čolaković, kada smo ga u avgustu 1943. godine obavestili o tome.

Do kraja 1943. godine — pet vojvodanskih brigada

U slučaju o kome je bilo reči radilo se o čoveku koji je posedovao nesumljivo ljudske kvalitete. On je, pre svega, bes-

prekorno obavljao svoje — i za Partiju — glavne zadatke. Za njega je ranjenik bio svetinja. Za najteže je imao uvek lepu reč koja hrabri. Pored toga, po svom ubeđenju i shvatanju, on je bio komunista.

Što se tiče materijalnog obezbeđenja bolnice, tu brigu naroda teško je prikazati — to ostaje dug onih koji budu pisali istoriju narodnooslobodilačkog rata Vojvodine i istočne Bosne. Možda je dovoljno istaći da ova bolница, nastala u najtežem periodu naše borbe, kada je okupator svim snagama nastojao da nas uništi, ni u čemu nije oskudavao. U to vreme u Vojvodini se formiraju brigade Narodnooslobodilačke vojske, i to jedna za drugom — samo u toku 1943. godine osnovano ih je pet!

U toku 1943. godine vojvodanske brigade borile su se rame uz rame s ostalim našim jedinicama, a posebno su imale uspeha u razbijanju kvislinških formacija: četnika, ustaša, domobrana, Muslimanske legije i dr. ne samo u Sremu nego i u Bosni. Veliki odziv boraca iz ove naše pokrajine najrečitije govori o tome da je politički rad u masama bio na zavidnoj visini. Zahvaljujući tome narod je shvatio gde mu je mesto i da se svim snagama založi u borbi protiv neprijatelja. U tome je naročitu ulogu odigrala omladina Vojvodine, koja je masovno popunjivala ranije osnovane i stvarala nove vojvodanske brigade. Radnici, seljaci, intelektualci, iako mahom neobučeni, jurišali su neustrašivo na neprijatelja i onda kada je on ispoljavao najveću vatrenu moć i zanosio se snom o gospodstvu nad celim svetom. Zato nam iskustva iz prošlog rata govore da mlade ljude treba od najmlađih dana učiti rukovanju oružjem, kako bi oni, u datom momentu, znali da ga najbolje upotrebe.

Mnogo gradova, varošica i sela u našoj zemlji duguju svoju slobodu vojvodanskim brigadama, a mnoge brigade naše Narodnooslobodilačke vojske i naše junačke Armije duguju svoje uspehe narodu Vojvodine, koji ih je čuvao, hranio, lečio i branio kao svoje najrođenije.

Nikola Đurašević¹⁰

¹⁰ Nikola Đurašević Niška, 1915, Gradiški (Cetinje) bio je komandant 1. bataljona i zamenik komandanta 1. vojvodanske brigade.

JEDVA SAM IZVUKAO GLAVU.

Taj dan su nas bombardovali i avioni, neke »rode«, a situacija se u gradu znatno izmenila. Sve ono što se povlačilo ispred jedinica Operativne grupe Vrhovnog štaba od Zelengore i Han Pijeska sjatilo se u Vlasenicu. Bilo je tu i Francetićeve Crne legije, i Nemaca, i ustaša, i domobrana.

Čim smo došli u vezu sa štabovima Prve proleterske divizije i Prve proleterske brigade, primili smo zapovest da učestvujemo sa proleterima u oslobođenju grada. Od nas su dobili osamdesetak minobacačkih granata i oni su organizovali napad. S njima je učestvovala i Druga vojvodanska, dok je Prva zaposela prilaze istočnom delu grada i sprečavala eventualni dolazak pojačanja, a i probor neprijatelja iz grada prema Kasabi i Zvomiku.

Borba je trajala do svanuća. Čak je bilo i predloga da se jedinice ponovo izvuku na polazne položaje. Međutim, u zoru primetisemo strahovitu gužvu i rulju kako kulja iz grada i valja se putem prema Kasabi — pravac na Prvi bataljon naše Prve vojvodanske, kojim je komandovao Rojnik, prosti da ga povaljaju. Tu su naši pobili pedesetak vojnika, ali rulju nisu zadržali. Za vojskom je bežalo i stanovništvo.

Sa Miškom Jovićem, komandantom Druge vojvodanske, nalazio sam se na uzvišici zvanoj Kamenić i posmatrao taj prizor, pa i kako se grupa od 60—70 ustaša zaputila nekim potokom prema Milićima.

— Ti će se ovuda probiti! — kažem Mišku. — Idem sa ova četiri kurira u potok da ih spremim.

Dva kurira sam postavio levo od potoka, dva desno. Potok je bio nešto dublji i strmih obala, ali nije provalija. Sišao sam u njega sa kurirom Nikolom Pećinčaninom. Imao sam automat i nekoliko bombi. Zaseli smo i čekamo.

Prvo smo spazili nekog hodžu, a za njim ustaše.

— Stoj! — viknuo sam.

— Juriš, ura! — odgovorili su u horu.

Sručio sam rafal, bacio jednu, pa drugu bombu i pribegao starom lukavstvu:

— Prva četa, levim krilom napred!

Kuriri su me i nehotice odali:

— Druže komandante, ovde smo samo nas dvojica!

Ponovo sam nategao automat, ali uzalud: slomio mi se izvlakač iz automata i tako ostadoh sa neispravnim oružjem. Ja onda jurnuh gore, uz strminu potoka, jedva sam izvukao glavu.

Vratio sam se kod Miška.

Ova grupa ustaša se probila.

Ubrzo su stigli proleteri iz oslobođenog grada i dali se u pretresanje okolnog terena u potrazi za razbežalom vojskom.

Toga dana smo primili poziv da štab Prve vojvođanske dođe u Vlasenicu na dogovor sa rukovodiocima proleterskih jedinica. Ako me secanje ne vara, išli smo Blažo Radulović, koji je oko rnesec dana vršio dužnost političkog komesara Prve vojvođanske, Radoslav Jović Miško i ja. Mislim da smo išli u ovom sastavu, jer su nam tek posle nekoliko dana došli Paško Romac Zdravko za komesara Brigade i Mileta Đukić za načelnika.

Tada sam prvi put video drugove Koču Popovića i Filipa Kljajića, komandanta i komesara Prve proleterske divizije. Upoznali smo se i neobavezno razgovarali, a sutradan smo održali i zvaničan sastanak. Uz ostalo, drugovi su nas tada obaveštili da čemo preuzeti njihove ranjenike i bolesnike, koji će posle izlečenja ostati u našim vojvođanskim jedinicama.

Na mene je izuzetan utisak ostavio drug Fića. Na tom sastanku sa štabom Prve proleterske divizije mi smo izložili drugovima stanje razvoja u kojem se nalaze naše vojvođanske brigade i, po tada ozakonjenoj praksi, govorili smo najviše o slabostima i nedostacima u našim jedinicama. U želji da budem do kraja iskreni i samokritični pomalo smo i preterivali u redanju i sagledavanju slabosti. Drug Fića nas je razumeo i duboko shvatio, a svojom razložnom analizom naših problema ohrabrio i pomogao da ih svedemo u realne okvire: protumačio ih je kao nešto prirodno i neizbežnu nužnost kroz koju su prošle i koju su proživiljavale sve naše brigade, u prvom redu proleterske. Jednostavnim i uverljivim primerima iz njihovog borbenog puta i života on nam je to i praktično dokazao. Takvim odnosom i stavom, u kojem nije bilo ni trunke podozrenja, ni potcenjivanja, drug Fića nas je na prečac osvojio i mi, Vojvodani, smo ga zavoleli od prvog susreta.

Posle tog sastanka u Vlasenici, krenule su naše dve brigade po dobijenim zadacima kroz mesta Sikire i Zaklopaću

prema Srebrenici. Međutim, kada smo stigli pred Srebrenicu, Treća krajiška brigada beše već oslobođila taj grad. Onda smo preko Bratunca i Cerske došli na predeo Kosovaču. Tada je već došlo do priprema i organizacije za napad na jak neprijateljski garnizon u Zvorniku.

Druga vojvođanska je učestvovala direktno u napadu na neprijatelja u Zvorniku. Ona je u sadejstvu sa Prvom proleterskom divizijom napadala preko Mlađevca, brda koje dominira Zvornikom. Naša Prva vojvođanska je bila na obezbeđenju od pravca Tuzle i zaposela je položaj na Kosovači. Sećam se da me je baš na Kosovači, u zesoku Samarićima, pozvao komandant novoosnovane Šesnaeste vojvodanske divizije Danilo Lekić Španac. Tada smo se prvi put videli i upoznali.

M. Peričin Kamenjar¹¹

BORBA SA »VRAŽJOM DIVIZIJOM«

Posle proboga na Sutješci, za vreme pete neprijateljske ofanzive, kao ranjeni i oboleli borac Prve dalmatinske brigade ostavljen sam na lečenju i oporavku u bolnici 16. vojvođanske divizije koja se tada nalazila u manastiru Tamni. Posle mesec dana lečenja, kao oporavljen borac raspoređen sam u 2. četu Trećeg bataljona Prve vojvođanske brigade. U tom trenutku Prva vojvođanska brigada nalazila se u Semberiji i severoistočnom delu Majevice na čišćenju ove teritorije od četnika.

Jedna od prvih mojih borbi u novoj jedinici bio je napad našeg bataljona na selo Lukavac, koje su zajedno branili Nemci i četnici. Bilo je to jedne tople letnje noći krajem jula 1943. Moja, 2. četa napadala je sa desnog krila. Levo je bila 1. četa, dok se 3. četa nalazila u rezervi komandanta bataljona. Razvila se ogorčena borba. Ispalo je teže nego što smo prepostavljali jer su se Nemci ogorčeno branili. Pred zoru su izvršili protivriapad i prinudili nas na povlačenje. Tom prilikom naš komandir čete Pera Jovanović se nagde izgubio pa smo mi pri-

¹¹ Marko Perčin Kamenjar, *Sećanja komandanata vojvodanskih brigada*, Novi Sad 1975.

morani da se povlačimo pod borbom i u daleko težim okolnostima. Zamenik komandanta bataljona Sava Mišković Kikija odredio je tada mene da preuzmem komandu nad četom do povratka komandira. Povukli smo se na severoistočne obronke Majevice bez većih gubitaka...

Zaseda na putu Crnjilevo—Dragaljevac

Nekoliko dana posle ove borbe dobili smo obaveštenje da se u pomoć opkoljenom garnizonu u Bijeljini prebacuju jaki delovi nemačke 369. legionarske »Vražje divizije«. Prvi podaci su govorili da se od pravca Brezovog polja kreće samo jedna manja kolona pa je Štab Brigade njima u susret uputio jedino naš Treći bataljon. Kasnije se, ispostavilo da je to, u stvari, bila samo prethodnica ove divizije.

Usiljenim maršem prešli smo oko 20 kilometara i 27. jula u 14 časova izbili na put Crnjeljevo—Dragaljevac. Tu smo u šumi kraj puta postavili zasedu i dobro se maskirali. Nije potrjalo dugo kad je naišla nemačka kolona jačine oko 50 vojnika. Propustili smo čelnu patrolu a onda usredsredenom paklenom vatrom prosto sasekli prethodnicu ove zloglasne nemačko-ustaške divizije. Pobeda je bila potpuna. Zabavljeni prikupljanjem plena prvenstveno oružja i municije, nismo ni primetili da nam se od Sremske Rače i Visoće približavaju veoma jake neprijateljske snage. Tek tada smo shvatili da smo, u stvari, potukli samo njihovu prethodnicu.

Brzo smo se prestrojili i upustili u ogorčenu borbu. Kako su neprijatelju stalno pristizala nova pojačanja, bili smo pri nuđeni da se povlačimo pod borbom i sačekujemo neprijatelja sa novih, povoljnijih položaja. Tom prilikom umalo nisam poginuo. Zanet odbijanjem neprijateljskog juriša, nisam ni primetio da nam se jedna grupa nemačkih vojnika neopaženo privukla i zasula nas ručnim bombama. U jednom trenutku osetio sam kako me je neko snažno povukao za moju zaplenjenu žandarsku bluzu i gurnuo me u stranu. Odmah zatim, na mestu gde sam se nalazio odjeknula je eksplozija nemačke ručne bombe. Pogledao sam sa zhvalnošću svoga spasioca. Tek tada sam primetio da je bio naš komesar bataljona Jovan Štokovac Džoje...

Sledeći naš odbrambeni položaj organizovali smo u selu Dragajevac. Ovde su naši položaji bili mnogo povoljniji, nadvišavajući. Naša četa se postavila kod škole, udesno od puta. Levo se branila 1. četa našeg bataljona. Iskoristili smo svaki povoljniji i tvrdi građevinski objekat za odbranu. Ja sam sebi iskopao rov, odakle sam imao odličan pogled i dobro ga maskirao. Neprijatelj je navalio svom žestinom. Ovoga puta, napad nije prekidao ni po padu noći. Da bi osvetlili naše položaje, Nemci su palili kuće u Cmijiljevu, neprekidno bacali svelteće rakete, tukli nas jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom i činili sve da se probiju prema Bijeljini.

Tenkovi nam dolaze s ledā, od Bijeljine

Sve do pet časova ujutru uspešno smo odolevali besomučnim napadima delova 369. nemačke divizije kod Dragaljevca. Tada je nastupio odlučujući neprijateljski napad koji je usmeren sa našeg desnog boka. Istovremeno, iza naših leđa, drugom od Bijeljine začuli smo kloparanje nemačkih tenkova. Našoj četi zapretilo je okruženje. Trebalo se što pre povući preko druma i dohvatići ivice šume na nekoliko stotina metara pozadi naših položaja. Uspeli smo nekako da se prebacimo preko druma istovremeno kad su i tenkovi počeli da ulaze u selo. Međutim, tek ovde, na toj ravnoj i preglednoj poljani do šume, našli smo se pod unakrsnom vatrom neprijatelja, baš kao pokretnе mete na strelištu. Naš desnokrilni vod nije uspeo da se probije ni do poljane. Vratio se nazad i izgubio u nekim vododerinama. Mislili smo da je potpuno razbijen i otpisan. Vratio se tek sutradan probivši se kroz duboku neprijateljsku pozadinu.

Moj vod je već prešao polovinu poljane, a neki su već uskakali u spasonosnu šumu, kad sam osetio strahoviti udarac u desni kuk. Pao sam na poljanu i pokušao puzeći, uz pomoć ruku i leve noge, da se dokopam šume.

— Čika-Pero, ja sam ranjen! — doviknuo sam drugu do mene koji je zastao da mi pomogne. Zvali smo ga čika Pera i mislim da je bio rodom iz Mandelosa. Tada nam je prišao i Šiptar čije sam prezime takođe zaboravio. Ugledavši me sa nepokretnom nogom i nogavicom natopljenom krvlju, dohva-

tili se me za ruke i počeli vući prema šumi. Nemci su likovali. **Hteli su da** nas pohvataju žive. Koristeći omanju udoljicu, jedna njihova grupa od 7—8 vojnika prišla nam je samo dvadesetak metara.

— Partizani, predajte se, neće vam ništa biti! — dovikivali **su nam na** čistom srpskohrvatskom jeziku.

Odgovorili su im moji drugovi, Šiptar i čika Pera, brzom paljbom iz pušaka. Setio sam se tada onih ručnih bombi koje sam zaplenio dole na drumu. Savladajući bolove da bih spašao sopstveni život, podigao sam se na ruke i zavitlao na nemачke legionare, jednu za drugom, tri italijanske bombe. **Jednu**, poslednju, ostavio sam uz saglasnost svojih drugova za sebe...

Zbunjeni našim otporom, legionari su neodlučno zastali. Iskoristili smo taj trenutak da se još malo približimo šumi. **Tada su** ranjeni i moji drugovi. Iako još pokretni, nisu žeeli da me ostave. Ostali su da podele moju sudbinu... Legionari **su** ponovo krenuli. Za petama smo već osećali njihove zasopljene uzvike, kada se sa ivice prołomio jurišni poklik. Ostatak naše čete izvršio je kontrajuriš, odbili su Nemce i izvukli nas **sa** bojišta. Preneli su nas u obližnju seljačku kuću. Mene, kao teškog ranjenika, transportovali su volovskim kolima u partizansku bolnicu u Gornjoj Trnavi...

Mirko Tadinac¹²

KAKO JE STVARNO PRVI PUT ZAUZETA BIJELJINA 1943. GODINE

U nekoliko knjiga pisanih posle rata, oslobođenje Bijeljine prikazano je na više načina, ali nikad potpuno i onako kako se stvarno dogodilo. Pošto sam tada komandovao Drugim bataljonom Prve vojvođanske brigade, koji je odigrao glavnu ulogu, to sam odlučio da iznesem svoju verziju i viđenje ove borbe.

¹² Mirko Tadinac, iz okoline Sinja (Dalmacija) bio je komandir čete u 1. vojvođanskoj brigadi.

Uoči napada nalazio sam se sa Bataljonom u tek oslobođenoj Janji sa zadatkom da iz nje izvučemo hranu, sanitetski materijal i sve ostalo što nam je bilo potrebno za dalje vođenje borbe. U tu svrhu, iz okolnih mesta mohilisali smo zaprežna kola do određenog mesta, gde su intendantski organi Brigade to dalje raspoređivali. Bila je to u neku ruku uloga komande garnizona. Istog dana, 10. avgusta 1943. godine, negde pred veče, na jednoj cedulji primio sam naređenje odi Štaba Brigade da sa Bataljom još iste večeri krenem na Bijeljinu i izvršim »nasilno izviđanje« sa pravca Janje, a da će Prvi bataljon sa istim zadatkom to izvršiti od s. Dragoljevca, gde se on tada nalazio. Odmah sam pozvao komandire četa i saopštio im nov zadatak. Prvo pitanje koje su mi oni postavili bilo je: »A šta je to nasilno izviđanje? Objasnio sam im šta to znači, kakav je to vid dejstva i kako treba postupati da bismo taj zadatak izvršili. Po padu mraka, Bataljon je krenuo na čelu sa 1. četom i njenim komandirom Ilijom Suvićem. Za njom je išla 2. četa Milana Bogovića i na začelju 3. četa Zdravka Jekića, sa kojom se nalazio i Štab Bataljona.

Spoljni bunkeri na ivici grada bili su prazni. Njihova pošada, sastavljena od mesne muslimanske milicije čim je osetila naš napad, napustila je bunkere i pobegla. Ilija Suvić odmah me je obavestio da je bunkere zauzeo, da zarobljenika nema i pita šta treba dalje da radi. Naredio sam mu da bez zadržavanja krene sa četom dalje, prema centru, a da će ja sa 2. četom ostati u bunkerima. Ubrzo je ponovo stigao Suvićev kurir i izvestio me da su stigli u centar, ali da neprijatelja ni tamo nema. Tada sam i ja pošao da vidim šta se to dešava. Sa sobom sam poveo i 2. četu iz bunkera, a 3. četi sam naredio da posedne bunkere.

U centru zaista nije bilo živa čoveka, čak ni da ga upitamo gde se nalazi neprijatelj! Naredio sam da se neko probudi ko bi nam mogao objasniti gde je neprijatelj. Doveli su nekog čoveka, koji nas je iznenadeno upitao: »Otkud vi, drugovi, ovde? Pa Bijeljina je puna vojske!« Pošto se malo smirio, on nam je objasnio da se četa feldžandarmerije sa oko 80 ljudi nalazi u Sokolskom domu, a da se oko 1.000 domobrana i ustaša nalaze u »lageru« tj. u kasarni. O njihovom naoružanju nije ništa znao da nam kaže. Još nam je skrenuo pažnju da su oko kasarne bunkeri i da je ona dobro utvrđena. Na pitanje gde je

Sokolski dom, odgovorio nam je: »Eto, pravo ovom ulicom, ne-ma 100 m. A dalje je tom istom ulicom i kasarna...«

Dok smo razgovarali sa ovim građaninom, ja sam celo vreme očekivao da naiđe naš Prvi bataljon, jer trebalo je da se sretnemo u centru. Međutim, on se zapleo u borbama na spoljnim bunkerima, što smo ubrzo utvrdili po vatri i borbi sa tog pravca. Dok se on probio do centra, već je uveliko svanulo i naš bataljon je već blokirao kasarnu i vodio za nju borbu. Pošto sam saznao gde je Sokolski dom, Ilijinu četu sam uputio u tom pravcu i naredio mu da uhvati bar jednog živog neprijateljskog vojnika i pošalje ga. Ja sam ostao u centru, gde je ubrzo stigao i intendant Bataljona Paun. Međutim, stražar kod Sokolskog doma ispalio je metak i time dao znak ostalima. Postalo mi je jasno da opet nećemo imati »živi jezik«.

Pošto seni onog jednog metka koji je ispalio stražar, *Ase* nije bilo puškaranja, pomislio sam da ih je Ilija sve zarobio, jer on je bio vrlo lukav i pametan komandir čete (odavno prerastao svoju dužnost). Ostao sam sa Paunom još neko vreme u centru, a zatim smo krenuli u pravcu doma. Čim smo stigli, Ilija nam je ispričao da su Nemci pobegli, neki samo u donjem vešu, a neki su poneli opremu i oružje, ali su im ostali koferi sa paradnim uniformama i nešto oružja. U prostorija-ma doma našli smo upaljena svetla i naše borce kako prevrću i razbijaju kofere, kupe uniforme, parfeme i druge stvari. Znao sam da to nije dobro i da neprijatelja treba goniti ne zadržavajući se oko pienia, ali mi je bilo žao boraca i računao sam neka se i oni nešto okoriste. Sa Paunom pošao sam na sprat da vidimo šta tamo ima. Dok smo se mi nalazili na spratu, Nemci su iznenada izvršili protivnapad, a naši borci sa svojim plenom su se povukli. Tako smo se ja i Paun odjednom našli odsečeni od svoje jedinice. U prizemlju su bili Nemci, a na spratu ja i Paun. Nemci su se, izgleda, vratili dja potraže svoju opremu, ali kada su videli svoje razbijene kofere, oni su se vratili.

Kada su Nemci ponovo ušli u zgradu doma, ostavio sam Pauna na vrhu stepenica i rekao mu da ako podu na sprat puca i baca bombe kojih je sa moje dve imao ukupno četiri. Ja sam pošao da pokušam da vratim četu. Probio sam crep na tavanu i ugledao Iliju kako u susednom dvorištu prikuplja četu. Već je svanjivalo. Promolio sam glavu na krov i do-

viknuo: »Ilija, vraćaj četu nazad! On se okrenuo, ugledao me na krovu i rekao: »Drugovi, komandant nam je zarobljen! Juriš na djbmu! Borci koji su se zatekli tu na okupu, a bilo ih je oko jednog voda, izvršili su snažan juriš i proterali Nemce iz doma.

Prema tome, dom su oslobodili delovi čete Ilike Suvica i nikakva četa Prvog bataljona koja do tada još nije ni stigla u centar Bijeljine, nije izvršila taj protivnapad na dom da bi nas oslobodila.

Posle oslobođenja Sokolskog doma, uputio sam Bataljon prema kasarni gde se tada vodila borba. Nakon toga sam napisao izveštaj Štabu Brigade i naveo šta se sve dešavalo do tog momenta. Prvi bataljon u tom trenutku još nije stigao u centar, iako je već odavno svanulo. Tek negde kasnije toga dana pojavio se i Prvi bataljon. Dogovorili smo se gde oni da zauzmu položaje. Dalje je sve teklo onako kako je i opisano u dosadašnjim publikacijama.

Posle povlačenja Nemaca i domobrana iz Bijeljine, mene je opet Štab Brigade ostavio da organizujem izvlačenje plena iz Bijeljine. Međutim, u zauzetoj Bijeljini dobio sam poziv da se javim komesaru Brigade. Umesto pohvale za dobro izvedenu akciju, ja sam pretrpeo oštru kritiku zato što sam dozvolio da ostanem u domu odsečen i što nisam sprečio borce da prevrću po nađenim stvarima i naredio im da odmah gone neprijatelja. Na moju nesreću, jednu uniformu su i meni dali. Ja sam je odmah dao šnajderu u gradu da mi je prekroji i kod komesara Brigade otiašao sa tom novom uniformom. U toku razgovora on mi je nekoliko puta pokazao na nju, tako da mi je ona presela. Komesar je zaista bio u pravu i ja nisam našao ni jedflie reči u svoju odbranu. Čutao sam celo vreme dok je Oll gororio, a na kraju sam samo priznao da je u pravu i obećao da mi se to više nikada neće dogoditi...

U posleratnim napisima tvrdi se i da je napad na Bieljinu bio planiran. Međutim, ja mislim da nije. Jer, da ie to išlo po planu, mi sigurno ne bismo dobili naređenje da izvršimo nasilno izviđanje i ne bismo napadali takav garnizon samo sa dva bataljona. Podaci o neprijatelju su se mogli prikupiti i na drugi, lakši i uobičajeni način, a ne putem nasilnog izviđanja sa dva bataljona. Međutim, pošto su se stvari odbijale povoljno za nas, Štab Brigade ie tek na osnovu mog izveštaja doneo konačnu odluku da se Bijeljina napadne i tek tada je orijen-

tisao i ostale jedinice na grad. Ja sam bio svakog momenta spreman da se povučem i mogao sam to učiniti bez ikakvih teškoća, ali sam čekao naređenje jer mi se činilo da bi bilo šteta da se povučemo kada je sve do tada išlo bolje nego što smo očekivali. Kasnije sam saznao da su se više dana vodili razgovori između Štaba Prve brigade i vojno-političkog rukovodstva Bosne koje je smatralo da Bijeljinu treba da zauzmu bosanske jedinice, a ne naše vojvodanske...

Stevan Bikić

U REDOVIMA PRVE VOJVODANSKE.. .

Sa bitke na Sutješci izašao sam kao borac Prve proleterske brigade i ranjenik, toliko iscrpljen da sam se jedva kretao. U pokretu od Han Pijeska k Vlasenici počelo je šaputanje među nama da su se naše brigade uz puškaranje srušele sa vojvodanskim brigadama, što nas je mnogo obradovalo. Počeli smo odmah razmišljati da smo najteže prebrocili i da se uskoro možemo nadati i boljim danima...

Posle kraćeg odmora naređen je pokret. Ubrzo nam se pridružio jedan drug koji je jahao na konju i pričao nam da je on već video borce vojvodanskih brigada; da su to snažni i zdravi mladići; da su, doduše, slabije naoružani od nas i da imaju pretežno civilna odela sa šubarama i šeširima. Uskoro smo začuli i borbu. Upitali smo jahača gde se to vodi borba. Odgovorio nam je: »Verovatno je počeo napad naših proletera i Vojvodana na Vlasenici — i galopom odjahao napred. Nama je tada naređeno da požurimo i da bolje održavamo vezu. U zoru smo stigli u jedno selo i razmestili se po drvenim kućama. Polegali smo na seno i odjmah ospalili. Oko devet sati smo probuđeni, a domaćica nam je delila mleko i komad pure.

Posle dva do tri dana prebačeni smo u drugo selo, gde smo ostali na lečenju više dana. Teški i nepokretni ranjenici su odvojeni i upućeni u druga mesta. Jednog dana naređeno je da se pripremimo za duži marš. Sa prvim mrakom počeo je pokret.

Tokom noćnog kretanja bilo je češće naređivano: — Brže! Čuvaj vezu! Ispred nas na 1—2 km počela je borba. Čuli smo uzvike — Napred! Borba je cfobila u svojoj žestini, a nas su još više požurivali: — Brže, drugovi! Borba se već stišava a nas još više požuruju: — Brže, brže! Prešli smo neku cestu a zatim smo naišli na kuće i odmah produžili uspon u brda. Više sati kretali smo se po šumi i brdima. Pred zoru smo se zaustavili i tada nam je saopšteno da smo stigli na Majevicu i da ćemo sutra već stići na mesto gde ćemo nastaviti lečenje. Sledecg dana popodne stigli smo u manastir Tavna. Tu smo se lečili oko osam dana, gde smo dobili punu negu i lečenje od naših bolničarki i manastirske kaluđerica.

Nas oko 30 ranjenika, dobro oporavljenih i skoro izlečeni, odvedeni smo u selo Trnovu. Smestili su nas na slamu ispod šljiva. Sutradan su nam saopštili da su naše proleterske brigade otišle za Dalmaciju i zapadnu Bosnu, a da ćemo mi ovde ostati i rasporediće nas u vojvođanske brigade. Rečeno nam je da su i neki rukovodioci proleterskih jedinica, kao, na primer, Danilo Lekić i Stefan Mitrović i drugi, ostali sa Vojvođanima. To nas je malo smirilo, ali su neki naši drugovi ostali nezadovoljni i noću su se odvojili i sami krenuli za svojim proleterskim brigadama. Mi koji smo ostali dobili smo rasporед. Ja i moji drugovi sa Sutješke, Krajišnik Pera Topolić od Sanskog Mosta i Jure Unković sa Korčule, raspoređeni smo u 2. četu kod komandira Ilike Suvića. Komandant Bataljona bio je Stevan Bikić, a komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar. Naš dolazak u sastav vojvođanskih boraca bio je više nego srdačan i drugarski, grlili smo se i ljubili kao braća. Odmah sam osetio koliko su nas poštovali i cenili, kao da srno među svojima najboljim drugovima — Krajišnicima.

Upad u Janju i napad na Bijeljinu

U Janju smo upali bez borbe uz pomoć velikog broja pri-stalica NOP-a. Naređen je tada pokret prema Bijeljini. Nalazio sam se u 1. vodu, koji je podilazio gradu Bijeljini kanalom sa desne strane puta. Ispred nas puzeći bauljali su naši bombaši. Ugledali smo utvrđenja, žičane prepreke i na putu krstila od bodljikave žice.

Nalazeći se na čelu voda, posmatrao sam naše bombaše kako prilaze sve bliže bodljikavoj žici i kako se provlače između krstila i produžavaju prema bunkeru ispred kojeg je šetao neprijateljski stražar. Čim su bombaši prišli bunkeru i pobacali bombe, mi smo odgurnuvši krstila sa puta snažno jurnuli napred i za kratko vreme probili se kroz spoljne neprijateljsko utvrđenje sve do centra grada.

Neprijatelj ovde nije pružao veći otpor seni u Sokolskom domu i kasarni tzv. »lageru«.

U ponovljenom jurišu zauzeli smo Sokolski dom i bункere u centru grada. Neprijatelja smo ubrzo sabili u kasarnu i na groblje. Svi pokušaji da zauzmem ova utvrđenja ostali su bezuspešni. Sa jednom grupom boraca našao sam se u Sokolskom domu kad je neprijatelj izvršio snažan protivnapad. Oko 11 časova ugledao sam kroz prozor da grupa neprijateljskih vojnika utrčava u bunker pored Sokolskog doma a jedan neprijateljski vojnik stavio je puškomitrailjer na bunker.

Pucali su za našima koji su odstupali duž ulice. Tog trenutka dotrčao je jedan partizan iz podruma i rekao nam da se naši povlače. Za našu grupu odstupanje ulicom bilo bi pogibeljno jer bismo se našli na brisanom prostoru i nišanu. Zato sam odlučio da ručnim bombama zaspemo neprijatelja u bunkeru, koji je od nas bio udaljen samo 10–20 metara, pa da zatim jurnemo preko puta pored bunkera i dočepamo se železne kapije iza koje se nalazila bašta, jer je to bio jedini naš spas. Čim smo pobacali bombe na bunker, pretrčali sipo jedan za drugim ispred bunkera a zatim preko železne kapije našli se u bašti. Neko od neprijatelja je viknuo: — Ne pucaj, hvataj žive! čuli smo kako za nama trče. Izmakli smo ini za oko 100 metara kad smo se iznenada našli pred visokom žičanom ogradom baštice. Tu se našla i veća kamara slame na koju smo se počeli penjati. Kad smo došli do sredine kamare, propadali smo jedan za drugim među neku decu i žene koji su bili skriveni u slami. Nastalo je bežanje i vrisak uplašenih žena i dece po celoj bašti. Iskoristili smo tu kratkotrajnu pometnju i izleteli na poprečnu ulicu gde smo ubrzo uhvatili vezu sa našom četom. Komandanta Bataljona Stevu Bikića zatekli smo u nekom voćnjaku kako u litoru pere noge. Odmah je, naredio četi iz rezerve da stupi u borbu i povrati Sokolski dom.

U ovoj borbi bilo je dosta lepih podviga naših boraca. Posebno se istakao komandir voda Pera Topolić, koji je tom prilikom i ranjen u ruku.

Bijeljina je zauzeta sledećeg dana. Posle kratkog vremena već smo se borili sa četnicima u Papraći i na Nikolića brdu a zatim je došao drugi napad na Vlasenicu, gde sam ponovo ranjen...

Petar Jakšić¹⁴

NAŠA BAZA NIJE OTKRIVENA

Sve do prelaska u Bosnu, februara 1943. godine, bio sam član udarne desetine u svom selu Ugrinovcima i kurir Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju kod Marka Nikezića. Po dolasku u Bosnu raspoređen sam u Fruškogorski bataljon. Komandant Bataljona bio je Rojnik, a komandir moje čete Vasa Slavnić, koji je ubrzo poginuo. Posle više uspešnih akcija na Majevici došlo je do formiranja naše Prve vojvođanske brigade u Brđanima. Zatim su usledili napadi na Ugljevik, Janju, Bušije i Vlasenicu.

Tu kod Vlasenice prvi put smo se sreli sa proleterima. Ni smo se odmah prepoznali i došlo je do nesporazuma pa smo i pripucali jedni na druge. Tu nam je ranjena jedna drugarica, a onda je došlo do radosnog preokreta, grljjenja i ljubljenja. Proleteri su bili izmučeni i iscrpljeni posle proboga na Sutjesci. Onda smo zajedno ponovili napad na Vlasenicu i tu došli do velikog plena i hrane.

U jednoj borbi sa ustašama koji su došli iz Vlasenice, u šumi Grabić, ranjen sam na više mesta. Iz borbe me je izneo kurir komandanta Marka Peričina Kamenjara. Zvali smo ga Zumbul i bio je rodom iz Pećinaca. Nosio me je sve do naše bolnice u Aščerićima. Šef divizijske bolnice bila je drugarica Beba.

Počeo sam već da prezdravljam kad je naišla šesta neprijateljska ofanziva. Tada smo podeljeni po grupama i sklonjeni

¹⁴ Petar Jakšić, rođ. 1925. u Vel. Duboviku, Bos. Krupa, bio je desetar u 1. vojvođanskoj brigadi posle proboga na Sutjesci.

u podzemne baze u Šekovićima. Naša baza je bila dobro maskirana i nalazila se 7—8 metara pod zemljom, tako da je neprijatelj i pored upornog traganja nije otkrio. Bili su to najteži trenuci u mom životu. Ostali smo bez hrane i bez veze i zaštite od naših jedinica. Četnici su bili uporni i stalno su se vrzmali u našoj blizini. Tek kada je prošla ofanziva, videli smo koliko smo imali sreće jer su sve ostale baze sa našim ranjenim drugovima otkrivenе i svi naši ranjenici izmasakrirani i poklani. Taj neviđeni ratni zločin i pokolj naših ranjenika pao nam je utoliko teže što su ga počinili izdajnici srpskog naroda... .

Sa još nepotpuno zaraslim ranama vratio sam se u Brigadu i raspoređen u radni vod. Tu sam ostao oko tri meseca. U napadu na Caparde, pored velikog plena u oružju i municiji, zadfbobili smo i jedno bure za parenje odeće od vašiju. Njemu smo se najviše obradovali jer su vaši i pegavi tifus kosili naše redove baš kao i neprijateljske ofanzive. Bio sam zadovoljan što sam tim buretom očistio našu brigadu od vašiju i doprineo mojim drugovima da savladaju i tog veoma podmuklog neprijatelja... .

U toku sedme neprijateljske ofanzive, na putu za Crnu Goru i Hercegovinu, ranjen sam i po drugi put. Ovog puta eže. Posle operacije u bolnici Gacko, prebačen sam u Italiju na lečenje i nisam se više vraćao u Brigadu... .

Mitar Golubović¹⁵

NAPAD NA BOSANSKU RAČU 14. VIII 1943.

Posle oslobođenja Bijeljine, dok sam sa Bataljonom i zaprežnim kolima iznosio zarobljeni materijal, kasno uveče 14. avgusta došao je kurir iz Štaba Brigade koji mi je predao na-ređenje da odmah sa Bataljonom krenem prema Bosanskoj Rači. Tamo je toga dana otpočeo prelazak 8. domobranske pukovnije iz Srema, koju je trebalo vratiti natrag preko Save i ne dozvoliti da prelazi dalje jer ima nameru da ponovo za-uzme Bijeljinu.

¹⁵ Mitar Golubović, rođen 1914. godine u Ugrinovcima, Srem, bio je borac 1. vojvodanske brigade i imao čin starijeg vodnika.

Na drumu Rača—Bijeljina trebalo je iskopati kanal preko kojeg ne bi mogli da pređu tenkovi. Naređenje na običnom parčetu hartije potpisao je Kamenjar.

Ne gubeći vreme, uputio sam kurire sa naređenjem komandirima da odmah pripreme i dovedu čete u centar grada Pošto sam obavestio Štab Bataljona, pošao sam po svog konja koji se nalazio u jednoj štali. Došavši do konja, pošao sam da potražim i sedlo. Onako nasumce i u mraku, jer nisam imao šibice, pipajući, zabodem prste u nešto hladno i mekano, nešto poput trule bundeve. U tom trenutku stigao je i kurir i upalio šibicu. Naježio sam se, jer smo pri svetlasti ugledali leš koji se na slami već počeo raspadati. Tako sam tražeći sedlo napipao lice tog mrtvog čoveka. Tek tada sam osetio da leš zaudara. Bacili smo sedlo na konja i izleteli iz štale.

Našavši okupljeni Bataljon u centru, komandirima četa objasnio sam zadatok. Četu Zdravka Jekića Zeke odredio sam da ide na čelu, a četu Milana Bogojevića da ide ođfmah iza nje i da iskopa protivtenkovski rov na drumu Rača—Bijeljina. Iliju Suvića i njegovu četu zadržao sam u rezervi. Kada smo stigli blizu, vodič nam je rekao da se nešto Nemaca sa 2–3 tenka i manji broj domobrana nalaze oko zgrada neke kudeljare. Odmah sam uputio Zeku da ih napadne i odredio mu mesto gde da se povuče ako napad ne uspe. Ja sam ostao da pronađemo mesto gde na drumu da iskopamo rov.

Za prekopavanje našli smo samo jedan pijuk, ašov i dva budaka. Put je bio toliko tvrd da mi je odmah postalo jasno da taj posao nećemo uraditi kako valja, ali sam ipak nastavio produženi rad. U to vreme začula se borba kod Zekine čete pa sam se uputio u tom pravcu. Poveo sam i 1. četu. Ubrzo smo susreli i borce Zekine čete, koji su nam ispričali da su Nemci i domobrane iznenadili u donjem vešu, jer su spavalii u zgradama, a tenkove ostavili između plastova sena i slame. Tako su započeli borbu sa našom četom, pokušavajući da se t>robiju do tenkova. Mi, naravno, nismo imali nikakvog naoružanja protiv tenkova, ali se ni naši borci nisu snašli. Umesto da su jedni blokirali zgradu, a ostali da su bar pokušali da unište tenkove, bilo bacanjem bombi pod gusenice ili da ih zapale, oni to nisu učinili. U toj gužvi najbolje se snašao jedan Nemac. On je uskočio u neki kamion, upalio ga i počeo mu davati gas u mestu. Naši borci tada su pomislili da su Nemci uspeli da uđu u tenkove i odmah se počeli izvlačiti iz

borbe. Na sreću, koliko se sećam, imali smo samo jednog borca lakše ranjenog.

Dok se ovo događalo oko kudeljare, ugledali smo farove automobila koji dolazi od Bijeljine. Znao sam da je Kamenjar tog ciana sa nekim šoferom učio da vozi kola zaplenjena u Bijeljini, ali nisam mogao ni pomisliti da je to on, a pogotovo da će preći preko našeg već skoro iskopanog rova na drumu. Poverovao sam da je to kurir iz Štaba Brigade pa sam poslao jednog borca da ga dovede. Umesto kurira ugledali smo Kamenjara. Upitao sam ga odmah da li smo dobro iskopali rov, a on mi je odgovorio da ga je autom preskočio i da ga je primetio tek kada je stigao sasvim blizu.

Procenio je, naime, da ne vredi kočiti, nego je dao pun gas i tako preskočio rov. Tako nas je ubedljivo uverio da posao na drumu nismo dobro obavili, pa smo ga morali popraviti. Ovaj rov mi je Kamenjar često pominjaо čak i posle rata...

Posle toga prikupio sam ceo Bataljon. Komandant Brigade je naredio da ponovo krenemo na Raču i da neprijatelja moramo vratiti preko Save. Sa nama će napadati i jedan bataljon Druge brigade. Još iste noći, 15. avgusta 1943, otpočeli smo napad na Raču. Nemci i domobrani iz kudeljare su se odmah povukli u selo i borba je zapravo tek tada i počela. Učinilo nam se u jedinom trenutku da odbrana neprijatelja malaksava, ali izgleda da su ubrzo dobili pojačanje pa su počeli ponovo da napadaju. U poslednjem napadu poginuo nam je i komandir čete Zdravko Jekić Zeka. Kada sam za to saznao, naredio sam da se prestane sa daljim napadom i izvestio Štab Brigade o stanju na frontu i predložio da se povučemo prema Bijeljini, što je i prihvaćeno. Tako se konačno završila borba u Rači. Nemci i domobrani su ušli u Bijeljinu iz koje smo mi već sve izvukli što je bilo za nas. Bilo nam je žao Zdravka Jokića Zeke jer je bio veoma dobar komandir čete, mlad, perspektivan i vrlo odgovoran ali, kao i svaki mlad čovek, veoma nagaо i činilo mu se da on sve mora i može da učini. Mislim da je zato i poginuo. U toj borbi poginulo nam je i nekoliko odličnih boraca...

Stevan Bikić

ODSEČENI NA DRUMU TUZLA—ZVORNIK

Oci Štaba 16. divizije, koji se nalazio u Birču, naša Prva vojvođanska brigada dobila je zadatak da prebaci u Semberiju oko 200 ranjenika i bolesnika. Najveća prepreka na putu za Semberiju bio je drum Zvornik—Tuzla, jer su Nemci po njemu toga puta stalno krstariili svojim tenkovima.

Krenuli smo 10. jula 1943. prema drumu. Jutro je bilo kišovito i prohладно, a kolona se otegla u nedogled. Sa nama je bio i Vladimr Nazor i još neki drugovi iz Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Vojvodine koji su imali da se prebace takođe u Semberiju. Drugi bataljon Brigade nalazio se u prethodnici, a ja sam se nalazila u 1. četi tog bataljona kao četna bolničarka.

Na oko 2 km od puta Brigada je zastala, a naša četa, pošto se nalazila u prethodnici, uputila je na cestu izviđačku grupu. Po njihovom povratku saznali smo da je drum bukvalno posednut od Nemaca, da su dobro utvrđeni i da tenkovima stalno patroliraju.

Tada se pojавio štabni kurir Kurjak i pozvao komandira naše čete Iliju Suvića da se javi u Štab Bataljona radi prijema naređenja za proboj. Noć se već spuštala, a mi smo još čekali povratak našeg komandira. Kada se konačno vratio, saopštio nam je da naša četa prva prelazi da bi obezbedila prelaz Brigadi. Odmah je naredio da se pripreme bombaši i jedan puškomitrailjezac koji će poći napred, dok će cela četa ostati spremna za juriš.

Tada nam je prišao i Stevan Bikić, komandant bataljona, i saopštio da će ceo naš bataljon poći za nama u proboj. Naša četa je imala zadatak da probije nemačku zasedu iza čega će uslediti i glavni prelazak Brigade. Pozvao nas je da se držimo hrabro i da budemo spremni, jer za koji minut krećemo.

Komandir Ilija Suvić pozvao je zatim bombaše i pošao sa njima. Meni je naredio da ostanem u sredini čete. Ubrzo smo začuli buku tenkova. Čula se sve jače, a zatim smo ih osmotrili na jedva oko 30 metara. Komandir tada naredi da se razvijemo u strelce i da se ne puca dok se prvo ne oglase bombaši.

Nemaca je zaista bilo mnogo, a bili su i dobro utvrđeni u rovovima. Bombaši su se podvukli sasvim blizu rovova. Iskoristili su priliku kada se tenk malo udaljio i odmah počeli da dejstvuju. Na to su Nemci osuli tako jaku vatru da se prosto

glava nije mogla podići. Oglasili su se i prvi ranjenici ali je pala komanda: — Napred, drugovi! Juriš! Uraa!

Nama u susret pošao je jedan nemački tenk. Iz mitraljeza i topa je osuo još bržu paljbu, ali osetivši našu rešenost povukao se na drugo mesto plašeći se naših bombaša.

Na drumu se sve uskomešalo. Naši i dalje napadaju, ali se Nemci grčevito brane ne žaleći municiju. Jedna naša grupa prelazi put i uspeva da potisne Nemce iz rovova. Zarobili su jedan puškomitraljez. Komandir tada naredi: — Prva četa napred! Sa još nekoliko drugova prelazim cestu, ali upravo u tom trenutku Nemci vrše kontrajuriš i potiskuju naše borce nazad, tako da je samo naša grupa ostala na drugoj strani druma, tamo gde su bili Nemci. Ostali smo tako u jednoj uvali.

U jednom trenutku neko nam zapuca u leđa. Odmah sam upozorila drugove na to. Kada su malo razgrnuli živu ogradu, pronašli su jednog Nemca, preplašenog, sa pištoljem uperenim u nas. Streljali smo ga tu na licu mesta.

Naša grupa se našla u vrlo nezavidnoj situaciji. Nije se moglo ni napred ni natrag. Nekako smo se ipak dohvatali šume, neposredno iznad Nemaca, i tu prikrili. Skupili smo se čuteći i slušajući jauke ranjenika, kao i komande naših jedinica za povlačenje. Mislili smo da se nećemo moći izvući iz ove nezavidne situacije. Nemci su ubrzali kretanje tenkovima i stalno pojačavali mitraljesku vatrnu u pravcu kojim su se naši povlačili. U jednom momentu naša grupa oprezno se spustila do rovova koji nisu bili zaposednuti od Nemaca i koji su im služili kao rezervni položaj. Tu smo našli nešto oružja i municije, koju smo pokupili i ponovo se vratili iznad Nemaca. Ovde smo zaplenili i jedan puškomitraljez.

Borba se malo stišala, a mi smo i dalje ostali u velikoj neizvesnosti šta dalje preduzeti. Čekali smo da počne svanjivati da bismo se orientisali gde se nalazimo. Osluškivali smo i priželjkivali da naši ponovo pokušaju proboj, ali se to nije dogodilo.

Borba je zaista bila vrlo teška, jer je neprijatelj bio mnogo brojniji i sa mnogo jačim naoružanjem. Tu noć je ispaljeno toliko municije da je zajutra cela okolina zaudarala na barut i sumpor. Počeli smo naglas razmišljati: šta je sa našima i u kakvom se položaju nalaze? Oni su verovatno mislili za nas da smo izginuli.

Pošto se potpuno razdanilo, komandir je predložio da se povučemo dublje u šumu, da nas Nemci ne otkriju. Povukli smo se na jednu čuku. Odande smo mogli posmatrati šta Nemci rade, a oni nas nisu mogli videti. No sada nam je zapretila opasnost od četnika. Jer obično, gde su Nemci, u njihovoј blizini su bili i četnici. Zato se na ovoj čuki nismo smeli duže zadržavati, pa smo nakon odmora krenuli dalje, prema Mađevici.

Nakon blizu dva sata hoda ugledali smo jedno selo sa nekoliko raštrkanih kućica — udžerica. Obradovali smo se jer je već prošlo podne, a bili smo umorni od noćašnje borbe i puta a i gladni. Nadali smo se da ćemo ovde naći nešto za jelo i da ćemo se malo odmoriti. Zaustavili smo se u blizini sela. Komandir je poslao dva druga da izvide kakva je situacija. Iako umorni, ostali smo budni i oprezni da ne bi došlo do nekog iznenadenja. Drugovi koji su otišli u selo nisu tamo nikoga zatekli. U njemu nije bilo ni žive duše. Spustili smo se i mi, zadržali malo u zaklonu jedne kućice. Posle izvesnog vremena, odnekud se pojavila jedna baka. Čim nas je spazila počela je zapomagati:

— Ovde su juče bili Nemci i četnici i sve su nas opljačkali. A noćas je vođena velika borba dole na cesti. Od pucnjave sva se gora tresla. Da niste i vi, deco, bili tamo? Mi smo se zbog toga povukli u zbeg. Iz našeg sela nešto je u partizanima, a nešto su četnici poubijali ili odveli sa njima...

Posle toga, pošto se malo primirila, baka je otišla u zbeg, pomuzla kravu i donela nam malo mleka. Zatim je na brzinu pripremila proju, ali niko živ je dočekati da se ispeče. Tada je komandir predložio da tu prenoćimo, što smo i prihvatali. Ispred babine kuće postavljen je stražar sa puškomitrailjezom. Tek što smo polegali, stražar je počeo da puca. Poskakali smo na brzinu i istrčali svi iz kuće. Stražar nam je rekao da je u šumici u neposrednoj blizini primetio dvojicu u plavim uniformama. Pomislili smo da nije neka provokacija od strane neprijatelja, pa nismo odmah otišli do njih. Međutim, kada su drugovi pošli do šume, zatekli su tamo zaista dva nemacka vojnika. Jedan je bio mrtav a drugi ranjen. Pregledali smo okolinu, ali više nismo nikoga našli. Verovatno su se ovi Nemci bili napili pa se izgubili od svojih jedinica. Posle svega vratili smo se u kućicu, ali-u njoj više nije bilo bake jer je i ona, čim je zapucalo, otišla u zbeg, svojima. Mleko je u međuvre-

menu iskipelo a proja izgorela, tako da opet nismo imali šta za jelo. Dok smo razmišljali da li da se povučemo gore, na jednu čuku, i tu sačekamo da li će naša brigada ponovo pokušati probaj preko druma, odjednom je zapucalo.

Culi su se naši bombaši i protivtenkovska puška. Bilo nam je jasno da naši ponovo pokušavaju prodor. U dva maha čula se grmljavina teškog oružja i povici naših boraca: — Napred, uraaa!, a zatim se sve utisalo, što znači da našima ni po drugi put nije uspeo probaj. Zatim nam je komandir rekao da sačekamo još malo da vidimo da li će naši pokušati i po treći put da se probiju, a ako ne, onda ćemo krenuti prema Majevici. Međutim, pošto je borba sasvim prestala, naša grupa je krenula put Majevice. Usput, komandir je pregledao oružje. Imali smo 8 pušaka, 2 puškomitrailjeza, 6 pištolja i 15 bombi sà dosta municije. Osokoljen ovim saznanjem komandir se našali: Ih bre, jaki smo kao cela Prva brigada. Što je najvažnije, municije imamo dosta, a pošto nas nema mnogo, možemo se provući gde god to želimo! ...

Kolona ide dalje, već je jutro. Sunce se pojавilo, a sela nigde u blizini. Neko je predložio da se malo odmorimo. Komandir je na to zastao, pogledao na kartu i rekao da produžimo dalje. Na oko dva sata hoda nalazilo se najbliže selo, pa ćemo se tamo odmarati. Nastavili smo dalje u najvećoj tišini, tako da se čula samo lomljava grančica pod nogama. Ubrzo smo naišli na jedan izvor. Neko predloži da napunimo čuturice. Siđoše dvojica dole po vodu, a mi ostali sedosmo da ih sačekamo. Zadržali su se malo duže. Kad su se vratili, rekoše nam da je neko pre nas bio na izvoru, da su ostavili vatru koja još tinja. Zaključili smo da su to mogli biti samo četnici i zato smo krenuli dalje. Umor nas je sve više savlađivao, i glad takođe. Kretali smo se sve teže i sve sporije. U duši se pojavila neka apatija i bezvoljnost, a misli su nam skoro bile odsutne. Naš neustrašivi iskusni komandir Ilija Savić stalno nas je hrabrio, govoreći da je selo blizu, da u njemu postoje naši odbornici, koji će nam pripremiti nešto za jelo.

I zaista, posle izvesnog vremena pred nama se ukaza jedna bela kućica a zatim i još nekoliko. Podne je već poodmaklo, pa smo razmišljali da li da se spustimo u selo ili da sačekamo mrak. U toj dilemi, nakon kratkog vremena svi smo zadremali. Ostao je budan samo komandir Savić. On je preuzeo stražu, jer je bio najizdržljiviji i najodgovorniji. Onako ospanske osta-

vio nas je za trenutak i privukao se selu, Ostao je u zaklonu jednog stoga sena. Nakon kraćeg vremena pojavio se jedan seljak. Suvić ga je privukao sebi i upitao koga ima u selu. Seljak mu je odgovorio da su bili četnici i da je za njih spremljena i večera, ali su hitno dobili naređenje za pokret, tako da je hrana sva ostala. Suvić je tada tog čoveka doveo do nas, probudio nas i rekao:

— Dižite se! Izgleda da imamo sreće! Evo, četnici su prolazili pored nas dole ispod brda i umalo da nismo naleteli na njih. A ovaj čovek nam priča kako su ovi četnici iz Semberije, gde su vodili borbu sa partizanima, ali su se morali povući i da su došli da se priključe Nemcima, da bi ovaj teren očistili od partizana...

Spuštajući se u selo, osetili smo miris pečene govedine. Četnici su zaklali jednu kravu, pa su jedan deo mesa kuvali a drugi pekli, ali nisu stigli da to sve i pojedu. Morali su produžiti dalje. Pošto je mesa sada bilo u izobilju, to je svako sebi spakovao i za put.

Komandir je tada upitao seljaka da li bi nam malo pokazao put, a ovaj uplašeno odgovorio:

— Joj, nemoj brate, jer će me četnici ubiti kada se vrate, pošto u selu imaju njihovih pristalica. Pokušajte nekako sami...

Siti i odmorni, krenuli smo zatim put Semberije. Bili smo zadovoljni jer smo poneli i hrane na put.

Nismo daleko odmakli od sela. Idući putem, naša prethodnica je odjednom stala kao ukopana. Povukla se zatim brzo nazad i počela da hvata zaklone. Istovremeno je začula nekoliko prasaka iz pušaka, a onda planu borba. Naš puškomitrailjezac poče da puca u krug tako vešto da smo ga sa divljenjem posmatrali. Po nama se osu vatrica iz više pravaca. Tu nam je bio ranjen jedan drug. Brzo sam ga previla i sklonila u zaklon. Naš komandir Suvić uzeo je drugi puškomitrailjez potrčao na drugu stranu otvarajući vatru prema neprijatelju. To ih je izgleda zbunilo. Brzo su začutali. Prekinuli smo i mi paljbu. Tada smo začuli jauke njihovih ranjenika. Onda su počeli da se povlače. Da bismo ih još više uplašili i ubrzali njihovo povlačenje, naš komandir poče da više: — Napred Prva vojvođanska! Prihvatali smo ovu krilaticu i svi uglaš počnemo vikati: — Juriš! Ovaj manevar našeg komandira izgleda da je upalio, jer se neprijatelj brzo povukao. Mi smo to iskoristili da bismo se trćećim korakom što pre izvukli iz četničkog okruženja. Bi-

lo je dobro što ranjeni drug nije bio ranjen u nogu pa je mogao da se kreće. Ubrzali smo pokret. Semberija nije bila daleko, a znali smo da nas tamo čeka naš narod i da će mo se poštено odmoriti.

Nakon izvesnog vremena stigli smo u jedno oslobođeno selo. Ovde smo saznali da je i tu pre dva dana vođena borba i da su naši, borci Majevičkog odreda, potisnuli četnike. Po dolasku u selo odmah nam je lagnulo. Vratilo nam se raspoloženje, a mogli smo se dobro odmoriti. Tu je bila i bolnica gde smo predali ranjenika, zatim šusterska i krojačka radionica, gde smo mogli doterati odeću i obuću. Ovde sam našla neke svoje stare drugove, a među njima i Lazara Šašića, mog zemljaka, koji je ovde bio rukovodilac pomenutih radionica. U ovim teškim danima sresti nekog svog bližeg bila je prava radost, pa smo se tako i nas dvoje jedno drugom mnogo obradovali.

Zatim smo razmešteni po kućama gde smo se poštено naveli i legli da se odmaramo. Spavala sam sve do 10 sati.

Sutradan komandir Savić rekao nam je da će sutra stići i Brigada i da će mo joj pripremiti iznenadjenje. Odmah smo počeli pripreme za doček. Mesni odbor nam je dao svinje, a žene su se prihvatile da mese hieb i obavljaju ostale pripreme. To veče otišli smo ranije na spavanje, kako bismo ih sutra što spremnije dočekali.

Narednog dana, samo što smo poustajali, stražar nam je javio da dolazi Brigada. Odmah smo joj krenuli u susret. Na čelu kolone nalazio se naš Drugi bataljon. Našoj radosti nije bilo kraja. Grlili smo se i zapitkivali kako je ko prošao. Svi su nas već otpisali i mislili da je naša grupa izginula. Komandant Bataljona je bio posebno zadovoljan. Pohvalio je našeg komandira Savića što nas je tako reći bez gubitaka provukao kroz četničku i neprijateljsku teritoriju.

U Semberiji smo ostali još nekoliko dana i pošto smo se dobro nahranili i odmorili, krenuli smo u dalje borbe.

Nada Čolaković¹⁶

¹⁶ Čolaković, Svilar Nada iz Surduka bila je bolničarka u 1. četu i zamenik referenta saniteta 1. bataljona 1. vojvođanske brigade.

BORBE SA TENKOVIMA KOD CAPARDA I NA KOSOVAČI

Jedinice Operativne grupe Vrhovnog štaba ne miruju. Zajedno sa Vojvođanima nastavljaju da šire slobodnu teritoriju. Organizovan je napad na snage neprijatelja u Zvorniku. Glavni zadatak Prve vojvodanske brigade bio je obezbeđenje i zaštita snaga koje napadaju, kao i odbrana oslobođenog grada od pravca Tuzle. Već sutradan, pošto je Zvornik oslobođen 5. jula, pred položajima Brigade pojavila se kolona jačine jednog puka 369. nemačke legionarske »Vražje divizije« sa jednom četom tenkova. Razvila se žestoka trodnevna danonoćna borba na Kosovači i oko nje. Borci su odbijali uporne i uzastopne juriše Nemaca, iako nisu raspolagali odgovarajućim sredstvima, niti su imali dovoljno iskustva u borbi sa tenkovima. Između dnevnih borbi, Brigada je zajedno sa drugim jedinicama noću 6/7. i 7/8. jula napadala na ustaško utvrđeno uporište Caparde, na koje se naslanjala nemačka kolona. Iako napadi na Caparde nisu uspeli, Brigada je i ovom prilikom uspešno izvršila svoj osnovni zadatak, obezbeđenje napada na Zvornik.

I iz ove borbe izvučena su pozitivna i negativna iskustva. Poučan je bio primer Drugog bataljona, na čije položaje je napadalo 5 tenkova i dve čete pešadije. Tenkovi su se izdvojili i krenuli ispred pešadije. Bataljon je zaposeo ranije iskopane ustaške rovove. Naredeno je da se tenkovi puste preko rovova i tada su borci doživeli prvi put da proko njih živih prelaze tenkovi. Pešadija je dočekana žestokom vatrom i naterana na povlačenje, pa su i tenkovi bili prinuđeni da se, jedan po jedan, drumom vrate na polazne položaje. Štab Drugog bataljona je kritikovan što tom prilikom nije uništen ni jedan tenk. U borbama na Kosovači i oko Caparda glavni zadatak je uspešno izvršen zahvaljujući, pre svega, hrabrosti i junaštву boraca, koji su se, nedovoljno pripremljeni, prvi put sreli u borbi sa većom grupom tenkova. Nedostatak iskustva i nepripremljenost za borbu sa tenkovima dfošli su do izražaja naročito pri napadu na Caparde, kada su se jedinice usled napada tenkova neorganizovano povlačile. I u ovom napadu između jedinica nije funkcionala veza, nije bilo povezanosti, niti je ostvareno sadejstvo.

U ovim borbama poginuo je Stojan Vukosavljević, jedan od najstarijih i najhrabrijih boraca, koji je još u letu 1942. godine postao komandir čete u Fruškogorskom odredu. Pogi-

nule su i bolničarke Ljuba Stanković iz Beočina i Bosiljka Đilas iz Zemuna, zatim Živko Ristić iz Banoštra i još šest boraca *

NA BUNKERIMA U CAPARDAMA

Maj 1943. Dan lep i sunčan. Subota popodne. U pećinačkoj školi skupili se momci i devojke. Sprema se kolona da krene u partizane. U koloni je i sitan, slabašan mladić dečačkog izgleda. U oficirskim pantalonama i plavoj radnoj avijatičarskoj bluzi, u seljačkim opancima, belim čarapama i puloveru do vrata, sa podnaredničkom kapom na glavi, torbom prebačenom preko ramena i sa bombom izrađenom u Pećincima.

— Bilo mi je 17 godina — priseća se danas Nikola Vidaković. — Po drugi put sam polazio u partizane. Prvi odlazak bio je ilegalan. Otac i majka nisu znali, pa kad sam se zbog neprijateljske ofanzive morao da vratim kući, nekako me je bilo strah. Bojao sam se batina, ali gde sam mogao nego kući? Batina nije bilo i, eto, po drugi put, sada legalno, spremao sam se da odem u partizane. U partizanima se dobije puška a puška je bila moj ideal, jer sa njom bolje se i kod devojaka prosperira...

I tako mladić dečačkog izgleda, sa šapkom podnaredničkom i bombom pećinačkom krenuo u Revoluciju i kad je sve izgledalo da je u redu, zaustavi se kolona pomalo neobičnih ratnika pred kućom mladićevom.

Otac visok, snažan, stari demokrata i opozicionar dočeka nas na putu i upita:

- Majku vam vašu, jel' vi znate kud idete?
- Znamo — odgovorih ja.
- Znate li vi da tamo treba gladovati?
- Znamo!
- Znate li da treba ići go i bos?
- Znamo!
- Da F znate da se u ratu gine?
- I to znamo!

* Zabeleženo na osnovu usmenog kazivanja učesnika u bici.

Otat nije više sinu postavljao nijedno pitanje. Umesto pitanja opalio mu je šamar, tako snažan da se kapa podnarednička iskrivila ustranu.

— Dobro, sinko, idi majku ti bećarsku... ali budi junak!
— dodade otac.

Kolona je nastavila put. U njoj se nalazio i mladić dečačkog izgleda. Razmišljaо je o šamaru i očevim rečima na rastanku.

Caparde su bile najjače ustaško utvrđenje u istočnoj Bosni. Te Caparde, jedne tople avgustovske noći godine 1943. trebalo je da osvoje i unište borci Prve i Druge vojvodanske brigade. Pred borbu, komesar bataljona u kome se nalazio i Nikola Vidaković, Jovan Štokovac Džoja, hrabrio je borce i govorio im da partizani nemaju artiljerije i da se bunkeri mogu osvojiti samo sa bombašima.

— Očekujem da se skojevci jave za izvršenje zadatka — završio je izlaganje komesar.

Nikola se setio tada očevih reči, gurnuo je kuma Slobodiana i tiho mu šapnuo:

— Idemo da se javimo?

— Nemoj, bolje je kad si u streljačkom stroju — odgovorio je kum.

Mladić je ipak izašao pred stroj, a za njim Perica iz Jaska, Kurjak iz Batajnice i još nekoliko boraca. Dobili su makaze i po dvanaest bombi.

Noć je bila tiha, obasjana mesečinom. Grupa bombaša provlačeći se kroz visoki korov, zaštićena vatrom svojih drugova, stigla je do prvog reda ustaških žica. Prepreka je uspešno savladana. U tom trenutku pučnjava je prestala. Umesto dijaloga mitraljezima između partizana i ustaša počeo je dijalog rečima. Tek tada mladić dečačkog izgleda, za koga je sve ovo dosad bilo igrarija, osetio je strah. Srce je jače počelo da kuca.

— Šta ako se naši nagode sa ustašama i povuku se a ja i drugovi ostanemo ovde sami? — pomislio je u sebi.

Ali dijalog mitraljezima je nastavljen. Mladić je prošao i drugi i treći red žicanih prepreka. Ponovo je zavladala tišina. Ispred njega čistina. Ustaše i domobrani koristeći zatišje izašli su na bunkere.

— Ako me sad primete, gotov sam!

Niko ni njega, ni ostale bombaše nije primetio. Bunkeri su uništeni a Caparde savladane.

— Iznuren i gladan, dok su naši nastavljali sa jurišem, bacio sam se u bunker — kaže Nikola Vidaković. — Sa prvog lesa uzeo sam ranac u kome sam našao vojničkog hleba, puttera i marmelade. Kao na njivi seo sam i dobro se najeo i posle jedno sat vremena krenuo u jedinicu. Onako iscepán, sa »izandalim« cipelama, sreo sam komesara Džoju i Bracu, mog komandira čete.

— Gde si ti? Idi pa nađi uniformu — reče mi Džoja. Ja se uputim prema grupi zarobljenih ustaša i domobrana. »Ošacujem« jednog malog i nekako stidljivo, kao da ga molim, obratim se rečima: »Daj mi te cipele! Kad mi je odgovorio »a šta će ja«? okrenuo sam se i otišao...

Mladić dečačkog izgleda, sad već proslavljeni partizanski bombaš, dobio je cipele. Za pokazanu hrabrost poklonjen mu je italijanski pikavac. Sa pištoljem, koji je visio o crvenom gajtanu, i dve bombe »žandarice« o pojasu, ličio je na pravog ratnika. Očeve reči pre polaska u borbu nije izneverio.

Nikola Radić

BOMBAŠI NA CAPARDAMA

Kad smo se brat Mihajlo i ja 1963. godine, biciklima obilazeći mesta i evocirajući moje ratne uspomene, otisnuli od Tuzle preko Kalesija i kad sam ugledao. Rakino brdo, Osmake, Sajtoviće i Caparde, bio sam veoma uzbuden. Hteo sam tu panoramu da fotografisem, ali su mi ruke zadrhtale. Umesto mene brat je »ispucao« ceo jedan film.

Moj pogled u tom trenutku najviše se zadržao na mestu zvanom Caparde. Tu sam avgusta 1943. godine, kao sedamnaestogodišnji borac Prve vojvodanske brigade, imao prvo borbeno krštenje. I što sam se više približavao Capardama, sećanja su sve više navirala.

Sećam se...

U napad smo krenuli noću, po mesečini, oko 23 časa. Znao sam da neće biti lako jer u Capardama je bilo preko dvesta

¹⁷ Nikola Vidaković, rođ. 1926. u Pećincima, bio je borac, kurir štaba bataljona i štaba 1. vojvodanske brigade, članak pod naslovom *Pričuvaj se momče* objavljen je u *Somborskim novinama*, 25. II 1966.

dobro naoružanih neprijateljskih vojnika uglavnom domobrana. Bili su zaštićeni sa tri reda boljikave žice, minama, čitavim sistemom bunkera, betonskih i drvenih stubova. Uz to, 'Caparde su na užvišici i bile su veoma pogodne za odbranu. A naša je brigada dobila zadatku da još u toku noći likvidira ovo neprijateljsko uporište.

Sećam se...

Pripadao sam grupi boraca koji su imali jedan od najtežih zadataka u ovoj akciji. To je bila grupa bombaša pri Trećem bataljonu. Bio sam u neposrednoj blizini čuvenog bombaša Žike Markovića. Mi smo ga zvali po nadimku Kurjak. Ići sa njim u akciju bila je čast. Ja sam kao omladinac bio zbog toga posebno ponosan. A kako i ne bih! Ovo čobanče iz sela Batajnica u Sremu bilo je već tada čuveni borac Prve vojvodanske brigade. Važio je kao izuzetno hrabar mladić i uživao je veliko poštovanje, počevši od nas boraca i komandira čete pa sve do komesara i komandanta Brigade. O njegovim bombaškim podvizima slušao sam čitave priče. Za sve nas omladince, a bogami i za starije, Kurjak je bio uzor. Po prirodi je bio vrlo tih i miran, skroman i nenametljiv i na prvi pogled nipočem se ne bi moglo zaključiti da je to taj neustrašivi borac — bombaš.

Želeo sam da lično vidim kako se on to ponaša u borbi. Osvrtao sam se prema njemu i pratilo njegovo kretanje. Iako je bila samo mesečina, primetio sam, ili mi se samo učinilo, bledilo na njegovom licu i čuo škrgut zuba. Pomislio sam u tom trenutku da se i on plaši i da ovoga puta neće stići svojim bombama do neprijateljskog bunkera. On me je, međutim, u to brzo razuverio, jer je prošao kroz prvi red žice i izgubio se u korovu. Nije dugo potrajalo, a Kurjak je prošao i kroz drugi red žice. Tada se i meni vratilo samopouzdanje. Ohrabren njegovim kretanjem i ja sam počeo brže savlađivati žičane prepreke. Zaključio sam da ni Kurjaku nije bilo svejedno, ali se on sistematski kretao napred kao da ga je neko konopcem vucao prema puškarnici bunkera.

Odjednom, nastalo je zatišje. Prestala je pucnjava i sa naše i sa neprijateljske strane. Vode se pregovori. Naši pokušavaju da nagovore neprijatelja da se pred, uveravajući ga da će i onako doživeti poraz. Kod neprijatelja se obavljaju konsultacije.

Njegovi pregovarači izlaze iz bunkera i ja ih lepo vidim na uzvišenju iznad sebe. Naopako! — pomislio sam u sebi. Ako nas bombaše odatle primete, pa kad se u bunker ponovo vrati, teško nama. Čuo sam lepo kako govore da ne veruju u to da smo mi partizani i da im nećemo ništa učiniti ako se predaju. A, u stvari, cilj im je bio da odugovlačenjem dočekaju jutro, jer bi tada postojali uslovi i mogućnosti da u njihovu korist interveniše avijacija, a možda i njihove jedinice iz Tuzle i Zvornika.

Naši su to osetili i ultimativno su zatražili predaju bez odlaganja. Neprijatelj to nije prihvatio. Pregovarači se povlače u svoja skloništa i borba se ponovo rasplamsava. Ponovo se osvrćem prema mestu gde je bio Kurjak. On je, izgleda, uspeo da i u toku pregovora, rizikujući da ga otkriju, puzi prema bunkeru. Koji trenutak kasnije već je bio ispod puškarnice bunkera. Dao mi je znak rukom da požurim. Nastojim da ubrzam svoje provlačenje kroz žice i neku travuljinu. U rukama sam osećao zamor, puis mi je ubrzano radio, a disanje mi je bilo tako jako, da mi se učinilo da ga i fašisti čuju.

Najzad sam i ja uspeo da se izvučem iz žica i dopuzim pod puškarnicu. U ruci sam držao bombu. Dogovor je bio da Kurjak i ja istovremeno ubacimo bombe u bunkere. Na njegov znak to smo i učinili. Posle eksplozije naših bombi, na borbenoj liniji za trenutak je nastao tajac, a potom su se iz više stotina grla naših boraca začuli poklici: »Ura, juriš!« Kurjak je pritrčao do mene povukavši me na zemlju i rekavši: »Čuti i lezi. Mi smo svoje obavili«. Obojica smo znali da će Caparde biti oslobođene. Naše bombe kao i bombe drugih bombaša napravile su rupe u sistemu neprijateljske odbrane.

Sećam se...

Bio sam strahovito gladan i nisam mogao odoleti želji da uđem u bunker i vidim da li ima nešto za jelo. U jednom ranču sam našao hleba, marmeladu i mesnu konzervu. Valjda su prethodnog dana primili sledovanje i za naredni dan. Dobro sam se najeo i onako isprljan, pocepan od žice, sa travkama u odelu pošao prema centru Caparda. Tamo su već bili postrojeni zarobljenici, vršeno je prebrojavanje oružja i municije, a mnogi borci već su obukli nove uniforme, cipele i staro zamenili novim oružjem. A ja onako iscepan naiđem u tom trenutku na komesara bataljona, druga Džoju, koji me upita gde sam do sada bio, zašto se nisam već obukao i doterao. Od-

govorio sam da sam jeo jer sam bio mnogo gladan. »Ajde« — kaže on meni — »brzo nađi neku uniformu i obuci se. Nađi cipele, te su ti već sasvim propale«.

Pridem ja zarobljenicima i odaberem jednog koji je ovako po rastu sličan meni i on mi na moje traženje bez otpora da svoje odelo. Podem dalje pored stroja zarobljenika (sedeli su iza zida kasarne) da nađem i cipele. Ošacujem jednog koji je tako mali rastom kao i ja i kažem mu: »Izuj te cipele, potrebne su meni«. »Šta ēu ja? I meni su potrebne cipele. Ne mogu ostati bez njih«. Stvarno, pomislim ja, i njemu trebaju cipele. I vratim se nazad među svoje borce. Kao da u tom zarobljeniku nisam gledao neprijatelja koji je do malopre pucao na mene. Međutim, opet nekako naiđe komesar Džoje, koji me upita: »Šta je, zar ti još nisi našao cipele? »Pa« — kažem ja — »našao sam, ali mi zarobljenik nije hteo dati«. »Koji je taj, kaži ga meni« — vikne ljutito komesar. Pošao sam sa njim pored stroja zarobljenika. U sebi sam pomislio — ako komesaru kažem onog zarobljenika što mi nije izuo svoje cipele, možda će ga ubiti, jer je vrlo ljut. I rešim da mu ne pokažem toga zarobljenika. Kažem komesaru da nisam siguran koji je to bio, jer mi svi liče jedan na drugog. Pokažem na jednog zarobljenika i kažem da bih mogao probati njegove cipele, jer je on otprilike moje visine. »Izuvaj se! — oštro mu je naredio komesar. Ovaj se, dok si rekao »britva«, izuo. Cokule su mi odgovarale. Bio je to isti onaj zarobljenik koji me je malopre odbio. Tako sam ja najzad bio u uniformi i novim cipelama. Međutim, nešto drugo me je više obradovalo. Povodom uspešno izvedenog zadatka dobio sam na poklon »pikavac«. Bio je to automat italijanske proizvodnje sa trideset dva metka. Osećao sam se ponosnim na taj poklon. Kao bombaš dugo se nisam odvajao od njega.

Sećam se...

Nismo imali mnogo gubitaka. Ali sam zbog jednog slučaja bio posebno potresen. Poginuo je moj najbolji drug Jovan Višnjevićanin. Bio je to početak pogibija trinaestorice omladinaca sa kojima sam zajedno, iz naših Pećinaca u Sremu, pošao u partizane. Jova je bio prva žrtva. Kasnije su ginuli jedan za drugim. Slobodu smo dočekali samo nas dvojica. U ratnom vihoru nestao je i čuveni bombaš Žika Marković Kurjak, moj saborac iz bitke za Caparde.

I danas, kad god mi se pruži prilika, ja odem do Caparda. Obiđem mesto gde je poginuo i gde je sahranjen moj drug Jova Višnjevčanin. Oživim sećanje na Žiku Markovića Kurjaka, druge borce i sve ono što mi je ostalo u pamćenju iz tog davnog ali za mene još bliskog vremena.

Nikola Vidaković¹³

KOMANDIR ILIJA SUVIĆ PREDVODI BOMBAŠE

Početkom septembra 1943. godne vojvođanske brigade su napale jaču grupu četnika, ali bez većeg uspeha. Već idućih dana, 7. i 8. septembra, četnici su ipak razbijeni i odbačeni iz rejonata Papraće.

Dva dana kasnije Prva i Druga brigada su ponovo napale Vlasenicu, čiju posadu su činili delovi 22. ustaškog bataljona, oko 40 žandarma i 30 legionara, ukupno oko 600 vojnika. Napadala su četiri bataljona Prve brigade i Drugi bataljon Druge brigade, a ostali bataljoni Druge brigade su obezbeđivali napad.

Napadajući duž reke Sušice, Prvi bataljon je naišao na minska polja i na snažan otpor neprijatelja sa Kika, gde je zadržan. Drugi bataljon je prodirao u grad, a četa Ilije Suvića išla je pravo na Kik i Babunu, gde su bili veoma utvrđeni bunkeri, kojima je podilazio i Treći bataljon. Četvrti bataljon je napadao od Kozje ravni, Drugi bataljon Druge brigade sa Orlovače.

Najžešće borbe vodile su se oko Kika i bunkera na Babuni, odakle su naši borci obasipani ubitačnom vatrom. Pao je, smrtno pogoden, komandir čete u Prvom bataljonu Vasa Civrić, opančar iz Grgurevaca, a otac mu je teško ranjen. Poginuli su borci Brigade: zemljoradnici Bora Lacković i Branko Panić iz Jaska, Cveja Aćimović, zemljoradnik iz Bešenova, Blagoje Mihajlović, zemljoradnik iz Ilinaca, Sofija Marić, krojačica iz Ležimira, Danilo Stanislavljević, đak iz Šidskih Banovaca, Nikola Krstić, zemljoradnik iz Vognja, Branko Panić, zemljoradnik iz Jaska, Laza Kovač, zemljoradnik iz Boljevaca. Među ra-

¹³ Nikola Vidaković, rođ. 1926. u Pećincima, bio je borac, kurir štaba bataljona i štaba 1. vojvođanske brigade. Članak pod naslovom *Pričuvaj se momče* objavlje je u *Somborskim novinama*, 25. II 1966.

njenicima je bio i Dimitrije Lazarov Raša, zamenik komandira čete.

Komandir 1. čete Drugog bataljona Ilija Suvić je nekoliko bombi i sa dva svoja bombaša izbio pred same bunkere. Zametnula se neravnopravna borba između partizanske trojke i neprijateljskih vojnika u utvrđenim bunkerima. Odjeknule su strahovite eksplozije. Bunkeri su razorenici, a njihova posada uništena. Usledili su odlučni juriši svih bataljona i njihov prođor u grad. Nakon tročasovne žestoke borbe Vlasenica je oslobođena. Deo njene posade se ipak izvukao i pobegao u Zvornik i Novu Kasabu. Neprijatelju je 13 ljudi poginulo, 4 vojnika su ranjena i oko 40 zarobljeno. Zaplenjena su tri minobacača sa 220 mina, 2 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 20 pušaka, oko 50.000 metaka i druga spremi. Iz Bataljona je 11 boraca poginulo i 16 je ranjeno. Akcija je snažno odjeknula na tom području, a među domaćim legionarima je zavladala pometnja.

Žarko Atanacković¹⁹

U NAPADU NA GRGUREVCE

Krajem oktobra 1943. u Sremu je završena još jedna neprijateljska ofanziva koja je zbog zverstava i divljanja nad nezaštićenim narodom od strane njenih izvođača ostala u sećanju kao »kozačka ofanziva«. Osokoljeni ovom ofanzivom, domaći Nemci, ustaše i ostali kvislinci postali su još drskiji u pljačkanju i maltretiranju stanovništva okolnih partizanskih sela. U tome su se naročito isticali Folksdjojčeri iz utvrđenih uporišta u Čalmi i Grgurevcima, zatim ustaše iz uporišta u Grabovu, Neštinu i Erdeviku.

Da bi se podigao moral zaplašenog naroda i likvidirala ova uporišta duboko usećena u slobodarsku Frušku goru, Glavni štab NOV i PO Vojvodine zatražio je od Štaba 16. divizije da uputi iz istočne Bosne jednu vojvođansku brigadu. Štab Divizije udovoljio je ovom zahtevu i uputio u Srem svoju — Prvu vojvođansku brigadu.

Kada su borci Prve vojvođanske brigade saznali kuda i zbog čega se upućujemo, našem oduševljenju nije bilo kraja.

¹⁹ Žarko Atanacković, *Vojvođanski proletari*, Beograd 1970.

Posebno smo se radovali mi Grgurevčani i Fruškogorci, kojih je u Prvoj brigadi bilo podosta. Za mnoge od nas, posle jednogodišnjeg ratovanja u istočnoj Bosni, to je bio i prvi ponovni susret sa Sremom, sa svojim najrođenijim i sa svojom najdražom Fruškom gorom. Zato smo i pevali celim putem nestrpljivo očekujući susret sa rodnim krajem.

Pošto smo u toku noći 20/21. oktobra prešli Savu i odmorili se u Grku, gde nas je narod dočekao kao rođenu decu, produžili smo marš kroz Bosutske šume. Očekujući borbu sa neprijateljem na glavnoj komunikaciji Beograd—Zagreb, komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar sakupio je Brigadu, objasnio nam kuda idemo i zahtevao od nas besprekornu marševsku disciplinu. Umesto odgovora, strojem su se prolomili gromoglasan pljesak i oduševljenje.

Prugu smo prešli bez teškoća i u ranim jutarnjim časovima stigli u Divoš. Ovde se ponovila ista situacija kao i u Grku. Narod nas je dočekao sa velikim oduševljenjem i ponudama. Teško je reći ko se više radovao ovom susretu, mi ili narod. Mnogi su tada videli svoje koji su nam došli u susret iz okolnih sela. Međutim, za duži odmor i razgovor sa rođacima i narodom nije bilo vremena. Da bismo iznenadili neprijatelja, trebalo ga je napasti što pre.

U predvečerje istog dana, 22. novembra, na istočnoj ivici sela naređen je zbor Brigade. Tu nam je komandant saopštio da u toku noći treba da izvršimo napad na fašističko uporište u Grgurevcima. Održan je i kratak sastanak sa štabovima bataljona. Zadatak koji smo primili izložen nam je u vidu kratkog usmenog saopštenja i skoro bez ikakvog obrazloženja i uputstva o njegovom izvršenju, sadejstvu i si.

O neprijatelju smo saznali da se u zgradi šumske uprave brani jedan ojačani vod gestapovaca, sa domaćim Folksdojčerima jačine oko 100—120 vojnika naoružanih lakin pešadijskim naoružanjem. Rečeno nam je takođe da postoje i tri laka bunkera sa nekoliko puškamica i da se preko noći u podrumu šumske uprave sklanjavaju grgurevačke Švabe sa svojim porodicama plašeći se napada partizana. Ispostavilo se, međutim, da je neprijatelj bio daleko jači, da je imao više puškarnica sa mitraljezima, da je centar sela bio isprepleten rovovima i da je neprijatelj bio daleko nadmoćniji, naročito u pogledu vatrenе moći i u automatskom naoružanju.

Treći bataljon, kojem sam ja tada bio komandant, dobio je zadatak da napadne uporište sa istočne strane, da blokira upravnu zgradu šumarije i spreči izvlačenje neprijatelja prema Šuljmu. Sa jednom četom trebalo je istovremeno, da neprimećena od stražara i obezbeđenja, opkoli kuću i uhvati čuvenog zlikovca Đuriku Hercega, predsednika opštine, koji je najviše skrivio za smrt 260 Grgurevčana, ljudi, žena i omladiće. Taj zadatak dobila je 1. četa na čelu sa njenim komandirom Milošem Stamenkovićem, koji je takođe bio Grgurevčanin. On je taj zadatak uspešno izvršio. Pošto je naredio svojim borcima da se izuju, oni su uspeli da se neopaženo privuku stražaru, likvidiraju ga i u trku opkole kuću grigurevačkog krvnika. Znajući šta ga očekuje zbog počinjenih zlodela nad svojim meštanima, Đurika se nije htio živ predati našim borcima. Sa njim je likvidirano još pet Švaba koji su takođe učestvovali u pogromu Grgurevčana. Posle toga Miloševa četa produžila je napred i priključila se ostalim delovima bataljona koji su u međuvremenu već izbili pred neprijateljska utvrđenja u centru sela.

Dejstvujući pravcem Sušara—Vasilića dućan, 2. četa uspela je da se približi neprijateljskim rovovima i bunkerima na samo 20-tak metara. Tu je zadržana jakom neprijateljskom mitraljeskom vatrom. Trebalo je sačekati da se ispolje vatra i dejstvo našeg Prvog bataljona, koji je napadao na šumsku upravu odnosno »fešteraj« sa severne strane. Međutim, do tog uticaja nije došlo jer je Prvi bataljon naišao na veliki brisani prostor i žestoku vatru iz jako utvrđenog »fešteraja«, bunkera i rovova.

Jedan od glavnih razloga što nismo uspeli da likvidiramo »fešteraj« i težište neprijateljske odbrane u Grgurevcima, po mojoj oceni, leži u nedovoljnoj elastičnosti i prilagođavanju konkretnoj situaciji našeg Štaba Brigade. On se tvrdoglavovo držao svoje prvobitne odluke, donete na brzinu i bez prethodne bolje procene neprijatelja, njegovog rasporeda i jačine. Kada se uvidelo da je prilaz »fešteraju« sa severa i zapada bio gotovo nemoguć, bez teških gubitaka po naše snage, trebalo je hitno pravac glavnog udara usmeriti preko istočne strane i našeg Trećeg bataljona.

Postavlja se pitanje da li je Štab Brigade i mogao da stekne pravi uvid u konkretnu situaciju, jer je svu inicijativu prepuštao štabovima bataljona koji su ostali u početnom raspo-

redu sve do kraja borbe. Sa štabovima bataljona on je održavao samo kurirsku vezu i ni jedan član Štaba Brigade nije našao za shodno, bar što se tiče našeg bataljona, da dođe na lice mesta kao što se to događalo u svim drugim borbenim prilikama i akcijama. Tada bi verovatno usledila i nužna korekcija prvo bitne odluke i verovatno bi se našlo neko rešenje za likvidaciju i poslednjeg neprijateljskog uporišta u tzv. »fešteraju«. U svakom slučaju, smatram, ceneći to sa ove vremenske distance, da se u »fešteraj« moglo probiti jedino sa istočne strane...

I pored svega napred iznetog, napad na jedno od najtvrdih fašističkih uporišta u ovom delu Srema, može se smatrati kao veliki vojni i politički uspeh naših snaga i celog NOP-a. Puna dva dana i dve noći fašistički zlikovci bili su prinuđeni da se u opkoljenom utvrđenju bore za svoj goli život i život svojih porodica. Osione domaće Švabe najzad su shvatile da njihovi gnusni zločini nad nezaštićenim narodom Srema i komšijama neće ostati nekažnjeni. Najbolji dokaz da su iz ove akcije izvukli potrebnu pouku vidi se i u topie što su odmah posle našeg povlačenja napustili ovo uporište i preselili svoje porodice u Rumu i Sremsku Mitrovicu. Tako su postupili i u mnogim drugim, manjim uporištima. Posle spaljivanja »fešteraja«, Grgurevcii su sve do kraja rata ostali važno partizansko uporište a narod slobodarske Fruške gore dobio je novi polet i ohrabrenje..

Sima Vesković

RANJEN SAM NA GRGUREVCIMA

Posle neuspelog napada na Brčko, održani su sastanci SKOJ-a, gde nam je rečeno da će naša Brigada imati težak marš i skojevcima je postavljen zadatak da služe i dialje za primer kao i u svim ranijim borbama. Posle sastanka usledila je i četna konferencija sa celokupnim boračkim sastavom. Odmah na početku konferencije izneto je da našem Bataljonu predstoji naporan pokret i postavljeno pitanje borcima koji zbog bolesti ili nekih drugih razloga ne mogu izdržati takav napor da istupe iz stroja. U našoj 1. četi Četvrtog bataljona istupilo je nekoliko boraca, a isto toliko i iz drugih

četa, tako da ih je ostalo 10—15 iz celog Bataljona. Čim su ih postrojili i predali bosanskim partizanima da ih rasporede u njihove jedinice, u njihovom prisustvu, komesar Bataljona drug Pera Jeremić Husa tada nam je saopštio: »Drugovi, mi idemo za Srem. Noćas se prebacujemo preko Save«. Odmah zatim ukazao nam je kako ćemo se ponašati prilikom prelaska preko Save i kada stignemo u Srem.

Ova vest izazvala je kod nas veliko oduševljenje i radost koji se teško mogu opisati. Izdvojena grupa boraca, kada je saznala kuda idemo, brzo se pokajala. Pokušali su da se vrati u jedinice iz kojih su dobrovoljno istupili, ali im to nije bilo dozvoljeno. Sada se tek videlo da oni nisu bili ni bolesni ni fizički slabiji od nas ostalih boraca, već su hteli malo da zabuše pretpostavljajući da idemo za Birač, a na Majevici i u Semberiji je ipak bilo bolje jer se ovde nije jela neprosejana zobenica, već proja.

Naš prvi susret sa meštanima sremskog sela Višnjićeva bio je vrlo dirljiv jer su nas meštani dočekali kao svoju decu i ugostili svinjskim pečenjem i velikim sremskim hlebom, koji nismo videli od prelaska za Bosnu.

U Višnjićevu se nismo dugo zadržali. Uveče smo krenuli za Frušku goru. Trebalo je iste noći preći prugu Beograd—Zagreb, koja je bila dobro čuvana od neprijatelja pa i minirana na njenim prilazima. Kao komandir 1. voda 1. čete dobio sam zadatak da sa svojim vodom obezbedim južnu stranu pruge. Drugi vod moje čete dobio je zadatak da zaposedne i obezbedi prugu sa severne strane, tako da pruga bude obezbeđena za nesmetan prelazak jedinice. Komandir 2. voda, čijeg se imena ne sećam, ali znam da je bio iz Batajnica, sa svojim vodom nije htio da pređe i zaposedne prugu sa severne strane. Plašio se verovatno zasede ili miniranog puta prema pruzi. Došlo je do kratke rasprave oko zadataka a bili smo obojica skojevci u istoj organizaciji. Tada sam mu ja rekao da ćemo se raspraviti na skojevskom sastanku. Do rasprave, međutim, nikada nije došlo, jer sam ja ostao ranjen kod Grgurevaca. Ipak sam sa mojim vodom prešao prugu i zaposeo je sa severne strane. On je zaposeo južnu stranu.

Po prelasku bataljona preko pruge i mi smo se priključili svojoj jedinici i zajedno te noći stigli u selo Divoš.

Meštani Divoša su svoje borce dočekali isto kao i meštani Višnjićeva. Za trpezom, pored sremačke supe i ostalog jela po

sremskom običaju, nije nedostajalo ni fruškogorsko vino. Raspoređeni po kućama osećali smo se kao kod svojih najmilijih.

Posle kraćeg jednodnevnog odmora, uveče smo krenuli za Grgurevce, spremni za novu borbu sa neprijateljem. Naš Četvrti bataljon dobio je zadatak da štiti napad od dolaska Nemaca iz Rume i Sremske Mitrovice. Smestili smo se u groblje rešeni da ne dozvolimo neprijatelju da pomogne opkoljenim Nemcima u Grgurevcima koji su se utvrđili u zgradi »festeraja«. U popodnevnim časovima 24. novembra neprijatelj je uputio jače snage, tako da se pred sumrak razvila jaka borba. U jeku borbe, da se ne bi prekinula veza u mom vodu, potražao sam do zalegljih boraca, ali je u tom momentu neprijateljska raketa osvetlila naš položaj. Istovremeno sam pogoden u vrat s leve strane. Time je i moja dalja borba prestala. Borci mogu voda su i dalje jurišali, dok sam ja ležeći na oranju ranjen gledao vatru od zapaljenih nemačkih kamiona. Još dok sam bio pri svesti, setio sam se da imam prvi zavoj u bluzi. Na brzinu sam sam sebi previo vrat iz koga je krv šibala, a curila mi je i na usta. Tada sam se počeo onesvećivati. U sebi sam još pomislio: »Hvala bogu kada će bar ostaviti kosti u mom Sremu...« Tog momenta sam se i onesvestio. Posle nekog vremena čuo sam kako moji drugovi pretražuju bojište i iznose ranjenike. Tako su pronašli i mene i poveli me. Nakon nekoliko koraka meni su se oduzele noge, pa su me drugovi stavili na puške i izneli do previjališta.

Za svoj život mogu da zahvalim bratu od tetke Voji Vladisljeviću, kuriru Četvrtog bataljona i dr Dodi, a i drugovima koji su me izneli, jer su noći tog novembarskog dana bile veoma hladne, a verovatno bi i previše izkrvario na mokrom oranju.

Iz šumske zgrade u Ležimiru posle kratkog vremena kolona kola sa ranjenicima je krenula za Bosnu. Na putu Čalma—Divoš—Bingula pojavili su se nemački tenkovi koji su pošli da presekut put našem povlačenju za Bosnu... Kako su u koloni sa kolima i konjskom zapregom bili seljaci iz okolnih sela koji su poznavali dobro put, izbegli smo zarobljavanje i u toku noći stigli pred selo Višnjićevo. Tu smo doznali da su Nemci u selu pa se kolona sa ranjenicima smestila u mlađu šumu i tu predanila, čekajući noć da krene za Bosnu. Čim je pala noć, kolona je krenula prema oslobođenoj Bijeljini. U Bijeljini smo se ukrcali na naš partizanski voz prema

Ugljeviku, a zatim u Trnavu, gde su bile naše bolnice. Ja sam prenet u selo Bjeloševac i tu sam se zadržao do početka sedme neprijateljske ofanzive, a zatim sam prešao u pokretnu divizijsku bolnicu, gde sam ostao do ozdravljenja...

Nikola Brzak Kovač²⁹

ZAPALILI SMO ZGRADU SA USTAŠAMA U GRABOVU

Neposredno posle napada na Brčko, Brigada je dobila na-ređenje da se prebaci u Srem i napadne Grgurevce. Kada smo saznali za ovu vest u selu Koraju, našoj sreći nije bilo kraja. Nismo mogli u to da poverujemo, sve dok nismo stigli u Crniljevo, gde smo otpočeli pripreme za prelazak preko Save. Savu smo prešli kod Lisnika a prenoćili smo u Višnjićevu. Posle nezaboravnog dočeka i prijema u ovom našem partizanskom selu, idućeg dana prebacili smo se na Frušku goru. U Divošu i Ležimiru doček je bio još srdačniji. Odmah zatim usledio je napad na Grgurevce, jedno od najjačih fašističkih uporišta u ovom delu Srema.

Napad na Grgurevce bio je vrlo žestok i dobro organizovan. Uporište bi bilo potpuno likvidirano da se fašisti nisu povukli u utvrđeni »fešteraj«, jednu od najjačih građevina podešenu za upornu odbranu. Tada još nismo imali teškog naoružanja, koje smo tek kasnije zaplenili od Nemaca koji su im pošli u pomoć iz Sremske Mitrovice. Najteže je bilo što je prilaz »fešteraju« bio skoro nemoguć. Jedan za drugim, na brisanom prostoru ostala su nam već tri bombaša. Taman je došao red na mene, kada je komesar naše čete Petar Milovanović Buđoni naredio zameniku komandira da me vrati nazad i da ne ginu više bombaši uzalud. Bio sam tada zahvalan Buđoniju, jer sam «e već bio oprostio sa životom zbog ubistvene mitraljeske vatre iz uporišta.

Nakon povlačenja iz Grgurevaca, naš Prvi bataljon dobio je zadatak da se hitno prebaci u Planinsko Grabovo. Trebalo je oslobođiti oko 400 meštana ovog i susednih sela koje su ustaše ovde držale kao taoce. U iznenadnom i silovitom na-

²⁰ Nikola Brzak Kovač iz Sr. Mitrovice, bio je komandir voda u 1. vojvođanskoj brigadi.

padu koji je započeo u 9 časova uveče oslobodili smo zatvorene ljude i razbili ustašku posadu. Preostali deo ustaša povukao se u jednu poveću zgradu odakle je pružao ogorčeni otpor. Na naše pozive za predaju i upozorenja da su potpuno opkoljeni, odgovorili su još žećom vatrom i psovckama. Tada je našim rukovodiocima palo na pamet da pod zgradu navučemo slame i da je zapalimo i prisilimo ustaše na predaju. Tako smo i učinili. Brzo smo iz okolnih dvorišta i guvana navukli slame i kukuruzne šaše. Sve dотле ustaše su psovckama i uvredama pokušavale da podignu sebi moral i prkose našim napadima. Međutim, čim je plamen od zapaljene šaše liznuo do krova zgrade, kod njih je nastala neopisiva panika. Poskakali su iz zgrade jedan preko drugog pravo na cevi naših mitraljeza, pušaka i automata. Neki su ipak uspeli da se izgube u nastaloj pometnji. Naši gubici bili su gotovo neznačni. Ranjen je naš komandir čete Doka Ostojić iz Ležimira...

Dorđe Skakavac²¹

MARŠ NA ZAPREŽNIM VOZILIMA

U zimu, decembra 1943. godine, domobrani, nešto ustaša i Nemaca, dobro naoružanih i utvrđenih, njih oko 300, obezbeđivali su Bosanski Šamac i plovidbu na Savi. Živeli su doista komotno: izvodili obuku, bezbrižno i sigurni, jer su se partizanska dejstva izvodila podaleko od njih.

Prva vojvođanska brigada 19. decembra zatekla se u Gradaccu, gde je dobila zadatak da brzo i iznenada napadne neprijatelja u Bosanskom Šamcu. Da bismo to postigli, morali smo da se rasteretimo svih slabije pokretnih delova Brigade. U Gradaccu i okolini mobilisana su zaprežna kola koja su nas galopom, u toku noći, brzo prebacila na polazne položaje za napad.

Napad je počeo u 23 časa. Moja 1. četa pod komandom Dimitrija Lazarova Raše u sastavu Prvog bataljona morala je preći preko jednog kanala dubokog oko 1,5 metra koji je uz to bio i zaleden. Pri prelasku kanala led popucao te smo do

²¹ Đorđe Skakavac iz Adaševaca bio je tada desetar u 1. bataljonu 1. vojvođanske brigade.

pojasa, a neko i do vrata, poupadali u studenu vodu. Pomogli smo jedan drugom da se izvučemo iz ledene vode i kada smo izašli iz kanala, odeća nam se za tili čas zaledila. Međutim, moral naših boraca bio je veliki tako da smo odmah preduzeli juriš, ovladali spoljnim položajima, prodrli u grad i zajedno sa Četvrtim bataljonom zauzeli utvrđeni Vatrogasni dom.

Iz ovih borbi za Bosanski Šamac urezalo mi se u sećanje nekoliko interesantnih događaja. Evo nekih. Pri napadu na armiranobetonski bunker na ulazu u grad, vodila se žestoka borba i to preko brisanog prostora, gde je mitraljez iz bunkera takoreći »pasao travu«. U prvom pokušaju da ga osvojimo palo nam je nekoliko boraca. Među njima je bio i komandir 1. voda Živan Subotički Šuki, rodom iz sremskog sela Deča. On je ispoljio veliku hrabrost i svojim telom prsto zatvorio puškarenicu na bunkeru da bi omogućio svojim borcima dalji prodor. Smrtno je pogoden i pao ispred samog bunkera. Ostali smo prikovani za zemlju. Tada je mlada sedamnaestogodišnja crnomanjasta, vrlo plahovita i hrabra Sremica, desetar, rodom iz Velikih Radinaca kod Rume, Zora Đorđević, skočila prema bunkeru sa uzvikom: »Napred, drugovi!« Stigla je do njega i ubacila bombu kroz otvor puškarnice. Zora je učutkala posadu bunkera i omogućila svojoj desetini da ovlada ovim utvrđenjem, ali je, na žalost, i ona ostala smrtno pogodena pokraj svog komandira voda, izrešetana mitraljeskim rafalima.

Pošto nam je time otvoren put ka centru grada, gde se zapodela teška ulična borba za svaku kuću, ubrzo smo izbili i do Vatrogasnog doma. Ovde je ponovo došlo do zastoja i do izrazito teške borbe. Tada je naš komandir čete Dimitrije Lazarov Raša ubacio dve bombe kroz prozor doma vičući: »Napred, drugovi!« Na taj glas neprijatelj je odgovorio rafalom i teško ranio komandira Rašu u vrat. Kada su borci videli da im je pao i komandir čete, jurnuli su još silnije, zauzeli dom, likvidirali neprijatelja a neke materijale i u Savu.

Neprijatelju su naneseni teški gubici u ljudstvu i materijalu, plen je bio vrlo bogat: neprijatelj je imao oko 30 mrtvih i nešto potopljenih u Savi. Zarobljeno ih je 118. Zaplenjeno je sve njihovo naoružanje i velika količina municije i mina. Došli smo do velike količine novih uniformi tako da smo se svi dobro obukli i obuli. Velik plen je dobijen i u hrani, u namirnicama, koje smo sve evakuisali zapregama pri napuštanju Bosanskog Samca. Gubici Brigade iznosili su 15 poginulih i 30 ra-

njenih. Ranjene smo evakuisali, a mrtve drugove i drugarice prikupili i uz partizansku počast sahranili. Bilo je to dirljivo. Plakali smo, naročito kada smo ugledali tela komandira Šukija i desetara Zore koja su bila prosto isečena mitraljeskim rafalima. Njihovi podvizi dugo su nam služili kao primer hrabrosti i požrtvovanja.

Za mene lično, a verovatno i za ostale moje drugove, došlo je do velikog zaprepašćenja kada smo 12 naših težih ranjenika, među kojima i komandira Rašu, predali na reci Bosni četnicima Branka Kovačevića, koji je sa nama saradivao. Njima su samo skinuli partizanske oznake i poslali ih na lečenje Nemcima u Dobojski red. Pošto su izlečeni, vraćeni su u svoje jedinice. Na nas je to delovalo kao grom iz vedrog neba, dok gledamo kako nam bradonje sa kokardama, ukrštenim redenicima i kamama naše najbolje drugove, sada kao nemoćne ranjenike, odvode u neizvesnost. A samo nekoliko sati pre toga borili smo se na Trebavi sa četnicima popa Save Božića, koje smo dobro razbili i koji su u paničnom bekstvu stigli takođe u Dobojski red. Neupućen čovek ovo prosto nije mogao da pojmi i prihvati a, eto, sve se dobro završilo. ..

Uroš Šuljmanac Šule_i

SLOMIO SAM DVA REBRA U NAPADU NA BRČKO

Napad na Brčko 1943. godine u toku prve noći nije uspeo pa je ponovljen sledeći. Ni tada nije bio uspešan. Pri ovim napadima poginuo je možda najveći broj omladinaca-skojevaca iz sastava vojvođanskih brigada od svih borbi za naseljena mesta i pojedine gradove.

U toku napada druge noći, pred zoru smo se morali povući. U povlačenju nisam mogao pronaći prosečeni otvor kroz ogradi od bodljikave žice, a neprijateljski tenkovi su brzo nadirali, jedini izlaz je bio da se uzverem uz ogradu i da je preskočim. Pri tom skoku sa visine od 2—3 metra, nespretno sam pao i dobro se ugruvaо. Nisu me zabrinjavale ranjene i krvave ruke, od bodljikave žice, koliko bolovi u prsima i bolno disanje. Nije bilo nikakvih vidljivih tragova povrede, a ja sam ipak sve teže i bolnije disao. Očekujući da ćemo napadati i sledeće noći, razmišljao sam šta da radim. Ako pođem u bor-

bu, ne znam da li će izdržati. A ako od komandira zatražim da ne idem u borbu, hoće li se to protumačiti kao kukavičluk. A to bi bila velika sramota.

U toj neizvesnosti, odlučim da podem do starijeg brata Trive, koji je bio komesar čete u Prvom bataljonu, da se posavetujem. Jedino sam njemu mogao da se poverini. Sretnem ga u putu, kada se on vraćao sa sastanka iz Štaba Bataljona. Pre no što sam mu rekao zašto ga tražim, on mi odgovori da se odustaje od daljeg napada na Brčko. Rastali smo se posle kraćeg razgovora, a da mu ja i nisam rekao zašto sam ga tražio.

Bolove u prsima osećao sam još 15—20 dana, a da to nisam nikome nikada rekao. Kasnije sam na to i zaboravio.

Tek nakon 41 godine, tačnije 1984, gledajući moje rendgenske snimke lekar-specijalista me upita kada su mi to polomljena dva rebra sa leve strane prsnog koša. Ne sećajući se, ja odgovorih da mi nije nikada polomljeno ni jedno rebro. On ponovo pogleda snimak, nasmeši se i reče mi: »Ako laže koza, ne laže rog.«

Odlazeći od njega, a stalno razmišljajući o tome, setih se napada na Brčko 1943. godine i moga pada sa žičane ograde. Već spreman da se vratim lekaru ipak se okrenem i podem kući. Nisam bio siguran da li bi u to poverovao i da li bi to iko mogao razumeti.

Takva su bila ona vremena!

Nikola Nedić

KIKIJA JE OSTAO BEZ KAPUTA

Napad na Brčko počeo je 20. oktobra 1943. Borbe su trajale vrlo dugo, oko 20 dana, sa velikim naporom i žrtvama. Brčko se nije moglo u potpunosti osloboditi, jer je bilo jako utvrđeno bunkerima i žicom pod električnim naponom. Otkrivena je i zavera domobrana koji su trebali potpomoći napad iznutra. Uoči napada na grad, komandant Brigade nam je održao kratak govor i saopštio da ćemo napasti Brčko. U saopštenju komandanta Brigade Kamenjara rečeno je da je cela istočna Bosna oslobođena, a da je ostao još jedino grad Brčko. Ja i moj drug, mitraljezac, zvani Beli, pre nego što smo počeli

napad dogovorili smo se da kada oslobodimo Brčko i zarobimo prvog Švabu da mu skinemo čizme jer Beli nije imao obuću. Ja njemu obećam da će sa Švabe skinuti šinjel, jer ga nisam imao. Međutim, na našu žalost, plan nam se nije ostvario. Beli je poginuo još iste noći, a ja nisam uspeo da zarobim Švabu i da skinem sa njega šinjel.

Naš Prvi bataljon napadao je Brčko sa južne strane. Moja 1. četa probila se na 50 metara do samog utvrđenja, bunkera. U njegovoj neposrednoj blizini nalazio se jedan plast slame. Kada su fašisti bacili rakete da bolje osvetle naše položaje, jedna raketa je pala na tu slamu i zapalila je. To je toliko osvetlilo naše položaje da smo bili prinuđeni da se hitno povučemo. Prilikom tog povlačenja mnogi drugovi su nam izginali. Neprijateljski mitraljezi su prosto brisali po zemlji. Bili smo prinuđeni da puzeći na stomacima potražimo zaklone tek na polaznim položajima. Neposredno do mene poginuo je ekonom čete i još neki drugovi, mnogi su bili ranjeni.

Posle neuspelog napada, blokirali smo prilaze Brčkom i nismo dali fašistima da se iz njega dalje šire i probijaju. Tada je počela neprijateljska avijacija da dejstvuje pa smo morali da zauzmemos bolje i sigurnije položaje. U tom prebacivanju fašisti su pokušali da nas razbiju uz pomoć tenkova.

Obilazeći položaje, komandant Prvog bataljona Sava Mišković Kikija nesmotreno je upao među faštiste. Poleteli su na njega i pokušali da ga uhvate živog. U dramatičnom metežu Kikija ^e uspeo da se nekako iskobelja. U fašističkim rukama ostao je samo Kikijin kožni kaput koji je on bacio sa sebe da bi zbrunio neprijatelja i tako je uspeo da izvuče živu glavu.

Dorde Skakavac

DRUGI NAPAD NA TUZLU

16—19. I 1944.

U ovom napadu su učestvovali cele 16. i 17. divizija. Po planu i naređenju Štaba Trećeg korpusa, neposredno na grad i na glavne položaje odrbrane: Gradinu, Slani bunar i Kojšino, napadala je Prva vojvođanska brigada. Sa njom je na Kojšino trebalo da napada 18. hrvatska, a na Gradinu 15. maje-

vička brigada. Osamnaesta je prvu noć kasnila, a od 15. maja jevičke je tek treće veće stigao samo jedan bataljon.

Pokret ka Tuzli, osim gustog vlažnog snega, usporavale su i naše haubice, koje su vukli volovi. Ipak, glavni razlog zastoja u pokretu i kašnjenja Brigade bio je iznenadna pojava i prepad jače izviđačke jedinice Nemaca, ojačane sa nekoliko tenkova.

U štabovima i komandama četa, zbog zakašnjenja sa početkom napada više od dva sata, kao i zbog odbijanja meštana da vode jedinice na položaje, nastala je nervosa i užurbanost. Pored Trećeg bataljona prolazio je Drugi, koji je raspoređen kao obezbeđenje levog krila jedinica koje su napadale sa severa. Politički komesar toga bataljona Šime Jablan, poznat kao šaljivčina, polušapatom sapošti: »Po naređenju Trećeg korpusa, napad na Tuzlu počinje u 20 časova«. Grupa najbližih mu je odgovorila: »Idi u...«

Sukob sa navedenom izviđačkom jedinicom ukazivao je da je nameravani napad otkriven, da se neće postići potrebno iznenadenje i da je protivnik najverovatnije ojačao ugroženi garnizon dodatnim snagama.

Međutim, za neophodne promene u organizaciji napada u takvim uslovima nije bilo mogućnosti.

Zato je tokom noći 16. na 17. decembar postignut samo delimičan uspeh, i to u napadu južne grupe brigada 17. divizije koje su prodirale na Ilinčicu i nadirale ka centru grada. Na glavnim položajima u Gradini, gde su bile raspoređene najjače pešadijske, artiljerijske i tenkovske snage, kao i rezerve, nije postignut uspeh. Bataljoni su se povukli na svoje polazne položaje.

Sedamnaesti decembar je osvanuo kao izrazito hladan dan, bez padavina. Površina zemlje se zamrzla i okoštala kao beton. Nije bilo moguće kopanje bilo kakvih zaklona niti skloništa. U blizini nije bilo ni jedne kuće niti kolibe. Oko podne fašisti su izveli napad uz podršku svoje artiljerije, sa namerom da odbace Brigadu sa njenih polaznih položaja. Jedna njihova kolona podržana tenkovima pokušala je da obide levi bok Brigade, u čemu ju je sprečio Drugi bataljon. Izviđački avion je precizno prenosio artiljeriji podatke o našim položajima i rasporedu ljudstva na otvorenom prostoru. Zato su njihova artiljerija i minobacači gađali precizno. Tučeni su

ljudi na položaju i u previjalištu. U radnom vodu poginuo je bataljonski kuvar. Neposredno kod Štaba Bataljona eksplozijom je prosto odbačena bolničarka Slavica Tomić. Svi smo mislili da joj je slomljena noga. Utvrđeno je tek naknadno da ju je udario ekspozijom odbačeni tvrd komad smrznute zemlje. Na razmaku od nekoliko metara mitraljeskim rafalom zaklan je zamenik komandira 3. čete Milenko Popović.

U sprečavanju neprijatelja da ostvari svoje namere učestvovale su i naše haubice. Njihovom upotrebom rukovodio je drug Novak, iskusni artiljerac, raniji borac Prve proleterske brigade. Čuli smo ispaljivanje granata i njihov let kroz vazduh, ali ne i eksploziju. Ni jedna nije eksplodirala. Razlog je bio u tome što su haubice i granate bile od prvog oslobođenja Tuzle, početkom septembra prošle godine, pa sve do tada, sakrivene u šumi i ukopane u zemlju u blizini sela Jablanice, pa su upaljači i eksploziv ovlažili.

Utvrđeno je da je najopasnije dejstvo neprijatelja sa najviše tačke na Gradini, odakle je destvovala vatrena grupa protivničkih minobacača. Odatle joj se pružao idealan pogled na položaj naših Drugog, Trećeg i Prvog bataljona. Prateći vod Tećeg bataljona raspolagao je jednim minobacačem bez nišanskih sprava i sa nekoliko mina. Pozvan je komandir voda Dane Banjeglav, koga je rat zatekao kao kubikaša u Sremu. On verovatno do rata nije služio vojsku, a sigurno ne u minobacačkim jedinicama, ali je već pokazao da je sposoban za takve majstorije. Prva ispaljena granata pala je vrlo blizu cilja, izvršio je malu korekturu i drugom minom pogodio u centar. Minobacači se sa tog mesta više nisu čuli.

Toga dana je u Treći bataljon došao na raspored kao borac Nikola Nešić Neša. Pre dolaska kod nas, bio je zamenik komandanta bataljona u jednoj od naših brigada ili odreda. Javio se Štabu i tražio odmah da bude raspoređen u jednu od četa. U jeku najžešćih napada neprijatelja na naše položaje videli smo ga kako sa puškomitrailjezom u rukama juri po položaju bataljona, puca iz stojećeg stava na faštiste i tako hrabri i podstiče svoje nove drugove.

Bio je to već uobičajen postupak smenjenih i kažnjenih vojnih i političkih rukovodilaca, bez obzira na razloge i povode za takve mere. Ti drugovi su se vrlo brzo na takav način rehabilitovali ili su, što je bilo najžešće, ginuli kao puš-

komitraljesci ili dobrovoljci, bombaši. 1 Nikola Nešić Neša, kao i mnogi, poginuo je junački, a nismo stigli da od njega saznamo razloge zbog kojih je upućen u našu jedinicu, da ga upozorimo da se ne izlaže nepotrebnom riziku, da ga upoznamo i da mu pomognemo. Sve što smo o njemu saznali čuli smo posle njegove smrti od ranijih poznanika.²²

Novi napad i teške posledice

Pored borbe koju smo tokom dana vodili, obavljali smo i neposredne pripreme za naredni napad sledeće noći. Pono-vljeni napad bio je ovog puta organizovaniji. Otpočeo je istovremeno sa juga i severa. Na sektoru Brigade borba je od početka bila veoma žestoka. Njena žestina se sve više povećavala na svakoj prepreki, rovu, svakom pedlju terena. Bataljoni su savladali žičane prepreke, isturene bunkere i rovove i uz veći otpor i žrtve nadirali ka gradskom naselju.

Fašisti su, predvođeni Nemcima, nametnuli maksimalno iscrpljujuće borbe u nameri da nanesu što veće gubitke partizanima i u tome su uspeli. Pred zorou, kada je psihička i fizička premorenost naših boraca bila maksimalna, ubacili su u borbu svoje sveže pešadijske i tenkovske rezerve i svim snagama krenuli u protivnapad. Uz otpor nadmoćnijim snagama protivnika, bez dovoljno municije i bombi, trebalo je u povlačenju ponovo savlađivati žičane i druge prepreke, izvlačiti i spasavati sve veći broj ranjenika. Nastala je dezorganizacija i pometnja. Sve je više bilo onih koji su vodili ili nosili ranjenike, kao i ranjenih koji više nisu bili sposobni da pružaju bilo kakav otpor.

Bila je to najteža bitka Prve vojvodanske brigade. Sticajem raznih okolnosti zadatak nije izvršen, a gubici su bili najveći, i to u sva tri bataljona koji su učestvovali u napadu. Evidentirano je ukupno oko 225 izbačenih iz stroja, ili oko 1/4 borbenog sastava.

²² Nikola Nešić Neša, star 29 godina, iz Krčedina, borac od 1941. godine, bio je 1942. komandir 3. čete Podunavskog NOP odreda, zatim zamenik komandanta 2. bataljona 3. odreda (Sremskog). Uoči pogibije 18. I 1944. godine kod Tuzle bio je komandant bataljona.

Među poginulima i ranjenima nešto manje je bilo drugova iz Četvrtog bataljona. Rukovođen svojim nepogrešivim instinktom i osećanjem za realnost u borbi, komandant ovog bataljona Života Ranitović Soko nije baš nastojao da juriša po svaku cenu i tamo gde se nisu nudili nikakvi izgledi na uspeh.

Prvi bataljon je te noći napadao sa dve svoje čete koje je predvodio zamenik komandanta Bataljona, iskusni ratnik u borbi za gradove Đuro Radoš. Čete su uspele da prodru nešto dublje na prostoru Slanih bunara, uz određene gubitke.

Treći bataljon, koji je prodirao na sektoru najjače odbra ne fašista, bio je primoran da savlađuje najbrojnije prepreke i da izdrži glavni udar protivnika u njegovom protivnapadu i imao tokom borbe najveće gubitke. On ju u toj borbi prosto desetkovani i prepovoljen. Broj poginulih i ranjenih boraca u Bataljonu iznosio je oko 140, što je činilo više od polovine njegovog sastava i oko 65% ukupnih gubitaka Prve vojvođanske. Među njima je bio izrazito velik procenat rukovodilaca. Čete su ostale bez desetara, vodnika, političkih delegata, sekretara SKOJ-a, a 1. i 3. četa bez svojih komandi. U 1. četi poginuo je komandir Miloš Stamenković, brat prve partizanke u Sremu Kaje Relić, ostali su ranjeni. U 3. četi poginuli su komandir Sava Jakšić Braca, zamenik komandira Milenko Popović, a politički komesar i zamenik su ranjeni. U 2. četi ranjeni su zamenici komandira i komesara, a komandir i komesar čete su se nalazili na lečenju usled trovanja. Teže je ranjen i prekaljeni ratnik sa Kozare Miloš Blanić, zamenik komandanta Bataljona.

U stroju sve tri čete ostale su sa ostatkom boraca: 2 desetara, 2 ekonoma i nekoliko bolničarki. Na dužnosti su još bili komandiri i delegati pratećeg i radnog voda.

U Štabu Bataljona komandant Boško Marković, zamenik komesara Nada Jovanović i politički komesar ožalošćeni, uz nemireni i zabrinuti, razmišljali su kako sačuvati preživele, što pre izlečiti ranjene i kako popuniti tako velike gubitke, osposobiti desetkovani i teško ranjeni Bataljon. Prisećali su se kako je bilo teško i koliko je dugo trajalo osposobljavanje tog novoformiranog Trećeg omladinskog bataljona, da bi dosegao Prvi i Drugi koji su imali duži staž i veći procenat starijih i iskusnijih boraca i rukovodilaca u svojim redovima.

Koliko su radi toga uložili truda i znanja njegovi komandan-ti, komandiri i komesari Živan Peričin Jole, Milan Stepanović Matroz, Jova Matić Pista, Sima Vesković, Života Ranitović Soko, Sava Mišković Kikija, Boško Marković, Radovan Simić Bata, Petar Jeremić Husa, Dušan Grujić Joja, Nada Jovanović i drugi. To osposobljavanje Bataljona trajalo je punih pet meseci, od njegovog osnivanja aprila do septembra, kada je u borbama oko Tuzle 1943. godine dostigao vrednost navedenih bataljona, da bi ih u narednim borbama oko Brčkog, u Gr-gurevcima i Bosanskom Samcu prestigao i postao po borbenim, moralnim i drugim vrednostima najbolji bataljon Brigade, sa poznatom svestrano aktivnom organizacijom SKOJ-a, koja je po svemu bila bez premca.

U takvom razmišljanju i preživljavanju svega što se te noći i jutra dogodilo, neprekidno se pred očima smenjivala jeziva slika peginulih, koji su ostali viseći i razapeti na bodljikavoj žici, koju nisu uspeli ponovo da savladaju. Kolona preživelih u kojoj su vođeni ili nošeni ranjenici bez žurbe je kretala sa bojišta, ne mareći više za rafale i mine kojima su bili obasipani.

Smail Avdić, komandir voda, pre stupanja u NOB opštinski redar, policajac u Neštinu, snažan tridesetogodišnjak, kretao se u koloni bez ičije pomoći, noseći u obema rukama vlastita creva. Umro je odmah u previjalištu, kada su bolničarke pokušale da mu pomognu.

Uvredljivo ponašanje komandanta i komesara Prvog bataljona

Takva razmišljanja prekinuo je iznenadni dolazak komandanta i političkog komesara Prvog bataljona. Nastipili su neuobičajeno za naše dotadašnje odnose, osorno i omalovažavajuće. Nisu nas pitali za stanje, rezultate, žrtve u Bataljonu. Sve se svelo na to što su tvrdili da se samo njihov Bataljon borio, iskrvario i podneo velike žrtve, a da se drugi nisu dovoljno angažovali. Na kraju su rekli: »Ako vi nećete da se borite, dajte nama puškomitralice i bombe, mi ćemo ih bolje upotrebiti«.

Komandant Boško Marković je prebledeo, Nada, zamenik komesara pocrvenela, ruke su same krenule ka pištolju. Bio je to pravi šok za Štab Tećeg bataljona. Ipak im je posle nekoliko

ko trenutaka odgovoreno: »Što niste doveli Đuru Radoša, zamenika komandanta. On bi vam sam sve najbolje objasnio. Bio je na licu mesta i video kako se ko borи. Vi ste njega poslali sa dve čete u borbu, a vas smo našim očima videli kako sa jednom četom spavate zaštićeni velikim plastom sena u jeku borbe. Zatekli smo vas na istom mestu kada smo se zajedno sa našim četama i ranjenicima povlačili«. Razgovor je bio završen. Otišli su postideni.

Tokom dana u Bataljon su došli načelnik Štaba Brigade Periša Grujić i zamenik komesara i sekretar Brigadnog i Divizijskog komiteta organizacije KPJ Ljuba Momčilović. Interesovalo ih je kakva je situacija, koliki su gubici, kakvo je raspoloženje boraca. Sve im je rečeno, posebno da u Bataljonu nemamo rukodeće kadra, da je pogibija komandira četa i vodova nenadoknadiv gubitak. Prihvatili su rečeno, ali je ipak Periša Grujić morao da nam saopšti sadržaj najnovije depeše Štaba Trećeg korpusa u kojoj je stajalo: »Tuzla mora pasti«, čime je zahtevano obnavljanje napada svim raspoloživim snagama.

Od Trećeg bataljona ostala nepotpuna četa

U vezi sa takvim zahtevom, Štab Bataljona je doneo odluku da od preostalog ljudstva četa, radnog i pratećeg voda formira jednu četu. Za komandira je određen Dane Banjeglav. Četa je imala ukupno 47 boraca, među kojima su bile i dve bolničarke. Istog dana, naređenjem Štaba Brigade Drugi bataljon je određen da napada na sektoru našeg Trećeg bataljona. Kako je u međuvremenu stigao jedan bataljon 15. majevičke brigade, dogovoren je da novoformirana četa treba da napada sa severoistoka na najistaknutiji vrh Gradine, između dva navedena bataljona.

Sa komandirom i borcima je dogovoren da napadaju istim intenzitetom kao i susedni bataljoni, posebno da ostvare dobro sadejstvo sa Majevčanima, ali da ne istrčavaju ispred njih i ne izlažu se nepotrebnim gubicima.

Ni te noći nisu postignuti odgovarajući rezultati. Novoformirana četa je imala dva ranjena borca.

Tokom noći i pred zoru stiglo je naređenje Štaba Brigade da se Treći bataljon povuče u obližnje selo iza polaznih polo-

žaja za napad. U povlačenju sreli smo Petu vojvođansku brigadu, koja je hitala na polazne položaje ka Gradini. Iz kolone se izdvojila Ljubica Đorđević, zamenik komesara te brigade, i upitala: »Šta je, niste uspeli? Znate li vi šta je to disciplina vatre? Pokazaćemo vam to mi.«

Verovatno je prvi put čula za taj pojam i sigurno ga nije baš razumela, kao ni mi.

Ceneći situaciju i poučeni iskustvom, naredili smo da se doručak podeli, rano i da Bataljon bude spreman na pokret pre svanača, što je i učinjeno. Tek što su borci stali u stroj, mitraljeski rafali zazviždali su iznad naših glava. Bio je to ubedljiv dokaz da se potpuno odustalo od napada na Tuzlu i da su se naše jedinice povukle.

Jovan Štokovac Džoje

UKOR KOJI SMO DOBILI KOD TUZLE BIO JE BEZ OSNOVE

Kao komandir čete sa 37 boraca iz Prve proleterske brigade povezao sam se sa Prvom vojvođanskom brigadom 11. jula 1943. godine u selu Brđani. Posle oslobođenja Zvornika dobili smo zadatak da posednemo drum Bijeljina—Zvornik radi sprečavanja neprijateljske intervencije od Bijeljine. U međuvremenu, jaka neprijateljska grupacija ojačana tenkovima uspela je da povrati Zvornik pa je naša matična jedinica, Prva proleterska brigada, bila prinuđena da se povuče u pravcu Šekovića i Kladnja. Našu grupu nisu uspeli da obaveste o povlačenju. Tako smo se našli odsečeni na veoma uskom i za borbu nepovoljnem prostoru. Sa leve strane nalazila se cesta Zvornik—Bijeljina koju su poseli Nemci, a sa desne strane valovita i brza Drina. Jedini izlaz nam se nudio — proboj prema Majevici, gde se nalazila Prva vojvođanska brigada.

Komandant 16. vojvođanske divizije postao je tada naš do-tadašnji komandant Prve proleterske brigade Danilo Lekić Španac, a komesar Prve vojvođanske brigade postao je Paško Romac Zdravko. Naš susret sa Vojvođanima bio je veoma srdačan i nezaboravan. Iskreno i ljudski su nas dočekali i radovali se našem dolasku. Posvetili su nam izuzetnu pažnju. Igralo se kolo, pevalo se i sviralo ceo taj dan na Majevici.

Posle dva dana provedena sa Vojvođanima spremali smo se za pokret u pravcu Kladnja u sastav naše brigade. Pred polazak, Lekić i Romac pozvali su mene, kao komandira, mog zamenika Čedu Jovanovića, komesara čete' Nadu Jovanović i njenog zamenika Dragoslava Stefanovića i počeli nas ubedljivati da ostanemo i prenesemo svoja iskustva na Vojvođane. Jedan deo boraca iz naše grupe nije htio da ostane, pa je produžio put za Brigadom. Mi koji smo pristali da ostanemo, raspoređeni smo po bataljonima Prve vojvođanske brigade. Međe su postavili za komandira 2. čete u Trećem bataljonu. Krajem oktobra postao sam zamenik komandanta Prvog bataljona, a već u januaru 1944. postavljen sam za komandanta Petog bataljona u istoj Brigadi. Krajem aprila ponovo sam враћen u svoj Prvi bataljon za komandanta, gde sam ostao sve do 25. septembra iste godine kada sam premešten u Četvrtu vojvođansku brigadu za zamenika komandanta Brigade a nešto kasnije i za komandanta Šeste vojvođanske brigade, gde sam i završio svoje ratovanje među Vojvođanima.

Za 15 meseci provedenih u Prvoj vojvodanskoj brigadi doživeo sam teških i lepih trenutaka istovremeno. Njeni borci su mi u duši, u sećanju prvenstveno zbog izuzetnog drugarstva i visokog borbenog morala. Bili su to ujedno i najteži i najlepši dani moga života. Odnosi među borcima bili su iskreni, ljudski, a međusobno poverenje bezgranično, kako se mogu samo zamisliti među istinskim borcima i drugovima koji su zajedno ratovali i bili spremni da u svakom trenutku daju i živote jedan za drugoga. Vreme provedeno u Prvoj vojvodanskoj, najboljoj vojvođanskoj jedinici, bilo je ispunjeno svakodnevnim borbama i pobedama, a ponekad i porazima po planinama istočne Bosne, Crne Gore i Srbije. Iz tih mnogo brojnih bitaka izdvojio bih sledeću, koja mi je ostala u posebnom sećanju.

Neuspeli napad na Tuzlu

U neuspelom napadu na Tuzlu, polovinom januara 1944. godine, u sadejstvu sa ostalim jedinicama Trećeg korpusa i šest partizanskih odreda istočne Bosne učestvovala je i Prva vojvodanska brigada. Zapovest za napad na Tuzlu zatekla nas

Štab Prve vojvodanske brigade, leto 1943. g. u Gornjem Zabrdju (istočna Bosna)
Stoje s leva na desno: Marko Peričin Kamenjar, komandant; Paško Romac
Zdravko, politički komesar i Ljuba Momčilović Alekса, pomoćnik komesara brigade
(sedi za stolom).

Borci Prve vojvodanske brigade na priredbi sa narodom u selu Rahići kod Brčkog,
oktobra 1943. godine.

Novoformirani Peti bataljon Prve vojvodanske brigade u selu Boće pred napad na Brčko, oktobra 1943. godine. Pred strojem je komandant bataljona Pera Jovanović.

Četvrti bataljon Prve vojvodanske brigade pred napad na Tuzlu oktobra 1943. godine.

r

Delovi Prve vojvodanske brigade prelaze reku Savu pred napad na Grgurevce, novembar 1943. godine.

Deo Trećeg bataljona Prve vojvodanske brigade pred napad na Bosanski Šamac, decembar, 1943. godine.

*Kolona Prve vojvodanske brigade u pokretu prema Bosanskom Šamcu,
decembar; 1943. godine.*

*Neprijateljska haubica zaplenjena od
strane Prve vojvodanske brigade u
borbama na Zajednicama, juna
1944. godine.*

Ilija Bogdanović Čića., komandant Prve vojvodanske brigade razgleda ratni plen i uništenu neprijateljsku tehniku u borbama na Zajednicama, juna 1944. godine.

Sastanak štabova 1, 2. i 4. vojvodanske brigade u Štabu 16. vojvodanske divizije, jula 1944. godine na pl. Vranići.

*Sa prve brigadne konferencije omladine, jula 1944. godine u Omazićima,
istočna Bosna.*

*Deo kolone Prve vojvodanske brigade na maršu preko Zelengore, avgust,
1944. godine.*

*Kuriri Prve vojvodanske brigade uoči
marša za prelazak u Srbiju.*

*Drugi bataljon Prve vojvodanske brigade na maršu kroz zapadnu Srbiju, jesen
1944. godine. Na konju pored stroja, komandant bataljona Ilija Krajišnik.*

Borci Prvog bataljona Prve vojvodanske brigade u oslobođenoj Lozniči, septembar 1944. godine.

Rukovodioci omladine u Prvoj vojvodanskoj brigadi, septembra 1944. godine u Lipolistu, Srbija.

je u rejonu Piperi—Drijenča, patnaestak kilometara severno od Tuzle. Sve jedinice koje su učestvovale u napadu dobine su preciziran zadatak i pravac napada na Tuzlu. Početak napada predviđen je za 16. januar u 20 časova. Sa severne strane između Moluhe i Gradine napadala je naša Prva vojvođanska sa tri bataljona. Drugi bataljon je zadržan u rezervi.

Zbog prilične udaljenosti od Tuzle i velikog nevremena (padao je gust sneg nošen hladnim vjetrom) koje je usporavalo kretanje, ni jedna jedinica nije otpočela napad u određeno vreme. Prva vojvođanska brigada je otpočela napad tek u 23 časa. Razlog ovog zakašnjenja bio je opravdan i zbog toga što je naš Prvi bataljon kod Velikih Njiva naišao na jednu nemacku četu ojačanu sa tri tenka. Razvivši se odmah za borbu, Prvi bataljon je preuzeo siloviti juriš i po snežnoj mećavi razbio neprijatelja i naterao ga da se panično povuče prema Tuzli. Na bojištu je ostalo 7 poginulih i 2 ranjena nemačka vojnika. Poginula su i dva naša borca. Usmeravajući svoj napad preko D. Dolova, Pločnika, Slanog Bunara i Gradine, Prva brigada je, u stvari, pravac glavnog udara usmerila preko sektora koji je neprijatelj najčvršće poseo i utvrdio mnogo-brojnim rovovima i bunkerima. U centru našeg borbenog poretku, na pravcu Pločnik—Slani Bunar nalazio naš Prvi Bataljon. Levo od njega napadao je Treći, a sa desne strane Četvrti bataljon. Zbog zakašnjenja i ostalih jedinica, njihovog sukcesivnog uvođenja u borbu, snežne mećave i nedovoljnog sadejstva vatre i pokreta naših jedinica, ceo napad je više ličio na neku jaču demonstraciju nego na ono što je planom bilo zamišljeno. No bez obzira na sve to, bataljoni Prve vojvođanske brigade žestoko su napadali i posle trećeg juriša uspeli da potisnu neprijatelja u bunkere i rovove na samoj ivici grada. U svanuće, pošto su se našli istureni, na velikom brisanom prostoru, bataljonima je naređeno da se povuku na svoje polazne položaje.

U toku sledeće noći vodila se još žešća borba. Neprijatelj je u međuvremenu pojačao svoju odbranu pa smo se izjutra povukli uz još teže gubitke nego prethodnog dana. I na ostalim sektorima je ista situacija, jer ni jedna naša jedinica nije uspela da probije čvrstu neprijateljsku odbranu. Pošto 15. majevička brigada nije ni te noći stigla na svoje položaje, naš Treći bataljon je morao sam da vodi neravnopravnu i

žestoku borbu za Gradinu. Isto se desilo i na našem desnom krilu gde Hrvatska brigada nije stigla da se pridruži našem Četvrtom bataljonu. Tako je i ove noći na čelom severnom frontu napadala samo naša Prva vojvodanska brigada sa svoja tri bataljona.

Posle podne 17. januara, sa položaja Kojšino, Slani Bunar, Gradina, neprijatelj je posle žestoke artiljerijske, minobacačke i avio vatre napao položaje naše Prve vojvodanske brigade. Pred mrak Brigada je preduzela kontranapad i nanošеći neprijatelju teške gubitke nateralna ga na povlačenje. Oko 21 čas bataljoni Prve brigade nastavili su još žeće napade. Na sektoru Slanog Bunara, gde je napadao Prvi bataljon, vodila se borba prsa u prsa. Na sve strane praštale su ručne bombe. Bacali su ih i naši i neprijatelj. Već aktivirane i bacene ručne bombe naši borci su vraćali u neprijateljske robove. Gubici su bili veliki i sa jedne i sa druge strane. Izjutra Bataljon se povukao na polazne položaje. Sačekao nas je komesar Brigade Paško Romac i oštrim tonom naredio nam da se vratimo i nastavimo juriše na Slani Bunar. Kao zamenik komandanta Prvog bataljona usprotivio sam se ovom naređenju, jer je već bio dan a i druge jedinice naše brigade su se takođe povukle na polazne položaje.

Romac je ponovio naređenje koje sam teška srca izvršio. U ovom napadu poginulo nam je još 7 i ranjeno 13 boraca. U povratku, razočaran zbog velikih gubitaka moga bataljona, rekao sam Romcu da su poslednji gubici bili nepotrebni i da on snosi za njih isključivu odgovornost. Nije mi ništa odgovorio, ali od tada naši odnosi više se nikada nisu popravili. On je tada iskoristio priliku što se Marko Peričin Kamenjar nalazio na lečenju zbog ranjavanja pa je voleo da komanduje umesto njega.

Treći napad na Kojšino, Slani Bunar i Gradinu otpočeo je 18. januara u 19 časova. I taj noćni napad završio se kao i prethodna dva. Dobro proređenu Prvu vojvodansku brigadu, 19. januara smenila je Peta vojvodanska brigada. Neprijatelj je odbio i ovaj napad...

U borbama za Tuzlu iz našeg Prvog bataljona izuzetnu hrabrost pokazali su: Petar Miljković, komandir čete; Nikola Popović, komandir voda; Andrija Čulin, komandir voda; Miloš Mijatović, borac, i Gojko Rodić, desetar. Iz Prve vojvodanske

brigade pогинуло је 65 а ранјено више од 180. борача. Из нашег Првог баталјона погинуло је 29 и ранјено више од 70 борача... .

Duro Radoš²³

BORBA ZA TUZLU

Štab Trećeg korpusa izdao je 11. januara наређење да се поново нападне Тузла. Напад је требало извести 17. januara 1944. у 20 часова. Prema заповести Штаба Корпуса, у нападу на Тузлу требало је да учествују свих пет војвођанских brigada, neke као rezerva, a neke као obezbeđenje jedinica koje su napadale grad u pravcu odakle je mogla da se javi pomoć opsednutom garnizonu. Само је Prva vojvođанска brigada, iz sastava 16. divizije, direktno требало да учествује у нападу на Тузлу. Druga i Treća brigada дobile су задатак да активно dejstvuju na sektoru Tuzla—Грачаница, да likvidiraju neprijateljska uporišta na prostoru Пурачић—Грачаница i да спрече intervenciju neprijateljskih snaga из Добоја.

Četvrta vojvođanska brigada требало је да dejstvuje u pravcu Зворника, sa zadatkom да likvidira posadu u gradu, da poruши most na Drini i onemogуci neprijateljsku intervenciju na Tuzlu iz tog правца.

Naša Peta brigada postavljena је као општа rezerva за борбу за сам град, ali sa zadatkom da спречи eventualni prodor nemačkih i уstaških snaga које bi nastupale од Брког. Sa Prvom brigadom ишао је komandant Divizije Danilo Lekić, koji је од Штаба Trećeg korpusa bio одређен да командује јединицама Severne i Istočне kolone, a sa Drugom i Trećom brigadom налазили су се политички komesari i načelnik Штаба Divizije.

Sve јединице које су дobile задатак да нападају Тузлу у време слanja rasporeda i konkretnih uputstava биле су veoma udaljene од града. Naša Prva brigada налазила се на око 15 km od Tuzle. Po zimi snežnoj vejavici i raskvašenom terenu teško је било savladati тaj put u предвиђеном vremenu.

²³ Duro Radoš, rođ. 1914. godine u s. Dicmo, Siimj, bio је komandant баталјона u 1. војвођанској brigadi.

Kolona je mogla da se kreće samo uz velike napore i to po tri do četiri kilometra na sat. Da zlo bude veće, naša Prva brigada, krećući se prema Tuzli, sukobilala se sa neprijateljskom kolonom na prostoru Velikih njiva, koja je imala u svom sastavu 300 nemačkih vojnika sa dve tankete, troje bornih kola i dva kamiona. Brigadi je ipak uspelo da naprijatelja razbijije i protera u pravcu Tuzle. Sve nam je to otežalo dolazak na polazne položaje u mesta: Breške—Dokanj. Sem toga, neprijatelj je već bio alarmiran vestima da se partizanske kolone kreću u pravcu Tuzle, pa je odmah izdao naredbu svojim jedinicama na isturenim položajima oko Tuzle da se pripreme, poslavši im pojačanja. Sama Tuzla je bila veoma utvrđena, jer je neprijatelj, poučen iskustvima iz prvog napada, opasao grad bodljikavom žicom i betonskim bunkerima iz kojih su zastrašujuće pretile cevi automatskog oružja svih dometa i kalibara.

Pošto je opšti napad na Tuzlu bio predviđen za 20 časova, napad artiljerije je, po planu, trebalo da otpočne u 19 časova. Međutim, nastali su napredviđeni problemi. Usled lošeg puta naša dva topa nisu stigla na vreme na položaje, a ni tehnički pripremljena, jer su dan-dva pre napada izvadeni iz skloništa, ispod zemlje, gde smo ih sakrili u danima šeste neprijateljske ofanzive. Znači, trebalo ih je pripremiti za dejstvovanje, a vremena za to nije bilo dovoljno, pa ni određenih sredstava. Čak se i priroda urotila protiv nas — seoski putevi, kojima su se topovi uputili prema Tuzli, bili su takvi da su se mogli savladati samo natčovečanskim naporima. Tvrdim putem Brčko—Tuzla bilo je nemoguće da se kreće, jer smo te iste puteve razrovali kako bismo onemogućili pokrete neprijateljske motorizacije. Haubice su ipak stigle, uz velike napore i samopožrtvovanje artiljeraca. Međutim, artiljerijska vatra počela je tek u 21 čas. S obzirom na to da su zatvarači bili zamrznuti i zardali, a maziva za topove nije bilo, zatvarač se posle svake ispaljene granate vadio iz ležišta i zagrevao na vatri. Tako su haubice u toku cele noći ispalile samo oko 20 granata u grad, toliko da se neprijatelj samo uzbuni i pripremi za odbranu.

I ostale su jedinice, predviđena za napad na Tuzlu zakasnile, tako da su tek oko 23, a neke čak i posle 24 časa stupile u prve kontakte sa neprijateljem. U borbu je ušla i naša Pr-

va briga ali zamorena napornim maršem i borbom koju je na tom putu vodila. Očigledno je u tom trenutku nedostajala koordinacija vatre u jedinstvenosti napada. Ali, to nije ni bilo iznenadjuće, jer treba imati u vidu da su sve jedinice zakanstile.²⁴ Sem toga, Operativna komanda sa štabovima jedinica koje su napadale grad nije imala nikakvih savremenih sredstava za komuniciranje sem kurira, koji su se teže snalazili. Bila je noć, teren nepoznat, a i položaj jedinica u koje su poslati nije bio strogo određen. Usled svega toga prva noć je prošla bez očekivanih rezultata. Jedinice su se u zoru morale povući, a ostavile su samo manja odeljenja ispred položaja neprijatelja. Čekala su se nova naredenja štabova divizija i brigada.

Zapovest Operativne komande stigla je u rano prepodne i glasila je: »Napad na grad mora se ponoviti!«.

Zakazali smo sastanak sa štabovima bataljona, koji su u zakazano vreme počeli da stižu umorni od nespavanja i gladi. Naročito je hrabar i dobar ratnik Jovan Štokovac Džoje, politički komesar Trećeg bataljona Prve vojvođanske brigade, bio i premoren i utučen. Njegov bataljon je te noći imao najteži zadatak, sa dosta gubitaka. Saosećao je, kao pravi roditelj, za svakim izgubljenim i ranjenim borcem. Potpuno sam ga razumeo. Ali ni drugi drugovi nisu bolje izgledali; niko od njih ovu noć ni trenuo nije, niti je dobio bilo kakve hrane da se bar malo okrepi. Sa izmorenim i gladnim članovima štaba trebalo je analizirati neuspehe i dogоворити se o ratnom zadatku za sledeću noć, mada to nije bilo ni jednostavno ni lako. Posle podrobnih upustava kako da se izvrši nov napad, ukazano je i na greške koje su se ispoljile u toku prethodne noći.

Slušali su nas pažljivo, iako se primećivalo da je napad na Tuzlu daleko tvrđi orah nego što se mislilo. Prihvatali su i činjenicu da napad nije bio dobro organizovan, da je bilo žrtava i da će ih još više biti. No, disciplinovano su primili zadatak i otišli bez roptanja, gledajući smrti u oči, rešeni da sledeće noći moraju izvršiti zadatak.

²⁴ Petnaesta Majevička brigada nije uopšte stigla na zadatku, osim jednog bataljona koji se uključuje u borbu treću noć.

Izginuo cvet Brigade

Naša Prva brigada trebalo je da napadne iste položaje kao i prethodne noći, u vreme kako je u zapovesti stajalo. Imali smo težak zadatak: ovladati Slanim bunarima, Gradinom i Kojišnim brdom, dominantnim položajima nad gradom. Brigada je u zakazano vreme ušla u borbu.

Vrilo je kao u kotlu. Grupe bombaša, a za njima čitave grupe i bataljoni, jurišali su na bunkere preko žičanih prepreka i minskih polja. Štab Brigade pratio je tok borbe cele noći, dok su kuriri raznosili obaveštenja od bataljona do Štaba Brigade i obratno. Redovno je obaveštavana i Komanda Severnog fronta na čelu sa komandantom Danijom Lekićem. Sa njim se nalazio i Štab Trećeg korpusa, koji je takođe bio redovno obaveštavan o stanju u prvim redovima fronta. Celu noć smo probdeli bez spavanja, napregnutih nerava, razmišljajući koliko će nam najboljih boraca poginuti i da li ćemo zauzeti grad. Prateći vatru ocenjivali smo da naši nisu uspeli da uđu u grad.

I zaista, sutradan, kad smo se ponovo sastali sa iznurenim štabovima bataljona, imali smo šta i da čujemo: oko 200 boraca je izbačeno iz stroja, a među njima 67 mrtvih. Ti gubici su našu Prvu brigadu tako onesposobili da dugo posle toga nije predstavljala onu udarnu snagu kakvu je imala prilikom napada na Bosanski Šamac. Bili smo potpuno svesni šta smo te noći, napadom na Tuzlu, izgubili.

Izginuo je cvet Brigade, a grad nismo zauzeli. To je teško pogodilo sve nas u štabovima, kao i preživele borce. Ali rat je bio, i to nemilosrdan, u ratu ne može bez žrtava. Istina — teška i bolna.

Pošto ni druge noći na položaje nije stigla Majevička brigada, jer je vodila borbe zapadno od Tuzle sa četnicima i »zelenim kadrom«, pa ni 18. hrvatska, koja je vodila teške borbe u okolini sela Piskavice, neprijatelj je usmerio svoje glavne snage u pravcu naše Prve brigade. Boreci našeg Prvog i Trećeg bataljona našli su se, oko 7 časova izjutra, u rovovima iza žičane ograde kroz koju su tokom noći prošli. Odatle, sa pozicija teško osvojenih, morali su se povlačiti pod velikim pritiskom neprijatelja. Tom prilikom su ovi bataljoni pretrpeli i najteže gubitke. Bilo je boraca koji su ostajali viseći na

bodljikavim žicama, pogodeni mećima iz neprijateljskih bunkera. Pa ipak, preživeli borci, iako veoma zamorenici, neispavani i gladni, ni u jednom trenutku nisu ostajali bez boračke svesti i morala.

I druga noć završila se, dakle, bez rezultata.

Trećeg dana borbe neprijatelj je krenuo u protivnapad na položaje Prve brigade i uspeo da naše jedinice odbaci sa ranije zauzetih položaja.

Bližila se i treća noć napada na Tuzlu. I pored znatnih gubitaka, Operativna komanda nije odustajala od namere da pokuša još jedan napad. Majevička brigada, koja je trebalo da dejstvuje sa nama, nije stizala ni prve ni druge, a bilo je neizvesno da li će do Tuzle stići i treće noći. Štab 16. divizije izdao je naređenje Petoj vojvođanskoj brigadi da odmah krene ka Tuzli kako bi pomogla Prvu brigadu, ali ni Peta brigada nije mogla da savlada sve teškoće na putu, i tako ni ona nije stigla na vreme određeno za napad. Tako je Prva brigada i treću noć zajedno sa Muslimanskom brigadom napadala krajnje iscrpljena i desetkovana. U toku ove, treće noći nismo uspeli da probijemo neprijateljsku odbranu, mada su borci pokazali primerno požrtvovanje i borbeni moral. Čete i bataljoni su masovno jurišali na bunkere i bodljikave žice, iako su iz stroja izbačena 263 borca. Četvrtog dana, Prva brigada je konačno povučena sa položaja u pozadinu, a njene pozicije je zauzela Peta vojvođanska brigada, koja je tek tada pristigla. Ni četvrtu noć Tuzla nije pala. U toku narednog dana nisu pristigle ostale jedinice određene za napad na grad, a Brigada je imala velike gubitke: pedeset i četiri borca za jednu noć, od kojih 17 mrtvih. Tako su naše dve vojvođanske brigade u napadu na Tuzlu, samo za četiri dana i četiri noći, imale 318 boraca izbačenih iz stroja, od kojih 84 poginula. Bila bi to visoka cena, čak i da smo zauzeli Tuzlu.

Nepravda žaru i zanosu

Vojni istoričari će, svakako, naučno osvetliti dokumentima kojima se sada raspolaže ulogu Vojvodana u ovom napadu na Tuzlu, kao i celishodnost ovog poduhvata u celini. Ali je zanimljivo pročitati izveštaj Štaba 16. vojvođanske divizije Vrhovnom štabu, posle napada na Tuzlu, u kome se sva kritika za nauspeh upućuje jedinicama koje su napadale Tuzlu.

Ni reči o jedinicama koje su kasnije ili nedovoljno sadejstvovale, ni reči samokritike, ni reči o eventualnim greškama viših komandi, a da se ne govori o objektivnim teškoćama koje su se ovom prilikom stekle više nego ikad ranije. Bila je to nepravda prema onima koji su najvećim žarom i zanosom, tačno po komandi dobijenoj od viših štabova ginuli na bunkerima i bodljikavim žicama. Naročito druge noći kada je Prva brigada jurišala svom silinom i pokazala zadivljujući heroizam. Bila je to ona divna Prva brigada koja je u svakoj prilici ispoljavala neviđenu hrabrost i sposobnost da se bori sa neprijateljima svili boja u ovom delu Bosne. Treba takođe napomenuti da je Prva vojvođanska brigada sve vreme napada na Tuzlu uglavnom bila samo sa Muslimanskim brigadom, izgubivši više od 200 svojih najboljih boraca i rukovodilaca. Posle druge noći napada bila je zaista ozbiljno ranjena i onesposobljena, a smena joj nije pristizala, tako da je u nove okršaje ulazila krajnjim požrtvovanjem svojih iscrpljenih snaga.

To je prava istina o našoj Prvoj vojvođanskoj brigadi u drugom napadu na Tuzlu. Međutim, istorijske istine radi pa i obaveze prema svim onim borcima i rukovodiocima koji su pali u toj borbi ili su bili ranjeni, dužan sam da kažem da je tokom borbi za oslobođenje Tuzle moral boraca naše Prve brigade bio za sve vreme na zavidnoj visini. Jurišali su preko bodljikavih žica, osvajajući rovove i bunkere, hvatajući golim rukama užarene cevi mitraljeza i automата. Uskakali su u rovove i tukli se sa neprijatelskim vojnicima kundacima, prsa u prsa. To je zaista bio divan primer masovnog junjaštva. Vojvođanski borci pokazali su se i ovog puta dostojni pohvala koje im je njihov vrhovni komandant javno izrekao nekoliko nedelja pre toga.

No i pored upućene kritike, Štab Divizije je ipak pohvalio Prvu brigadu posle napada na Tuzlu. U toj pohvali, pored ostalog, kaže se:

Činjenica je da su našii boirci prodirali u neprijateljska utvrđenja kroz bodljikave žice i hvatali se u koštač sa neprijateljem. O svim tim činjenicama svedoče između ostalog i naše žrtve koje su podnošene uglavnom na bodljikavoj žici ili unutar utvrđenja. Pa ipak zadatak nije izvršen. Zašto...?

Zanimljivo je da Štab 16. divizije nije ni sam odgovorio na pitanje zašto Tuzla ipak nije pala, iako je dobro znao da za to nije bila kriva Prva vojvođanska brigada, kojoj upućuje i pohvalu. Mislim da ni sam Lekić, koji je bio komandant Severnog i Istočnog sektora, nije bio uбеђen u opravdanost tog napada na Tuzlu.

Posle napada bilo je jasno da je cela operacija trebalo da bude bolje koordinirana, vremenski uskladena i zajednički praćena od viših štabova. Stoga, krivicu ne mogu snositi brigade, koje su samo izvršavale zadatke, već više komande koje su planirale i izvodile akciju.

Neprijatan doživljaj

Interesantno je napomenuti da se u partizanima za gubitak ili ostavljenu pušku ili mitraljez borac poziva na veoma strogu odgovornost, pa čak su neki i streljani. A u ovakvim očiglednim slučajevima pogrešne procene situacije i velikih gubitaka, viši štabovi nisu skoro nikada pozivani na odgovornost.

Iz tih dana i noći ostao mi je u trajnom sećanju jedan neprijatan doživljaj. Na sastanku sa komandantom 16. divizije, neposredno posle neuspeha na Tuzli, kome su prisustvovali i Košta Nađ i Vlada Popović, komandant i komesar Trećeg korpusa, analizirani su uzroci neuspeha napada na Tuzlu.

Mi smo iz Štaba Prve brigade zastupali stanovište da je nedopustivo za neuspeh kriviti samo Prvu brigadu. Lično sam izneo podatke o broju izbačenih boraca iz stroja, kao i rukovodilaca svih naših bataljona. Naročito sam istakao da je naš Treći bataljon ostao skoro bez ijednog političkog i vojnog rukovodstva, i to počev od desetine do štaba bataljona.

— Brigada je toliko onesposobljena — rekao sam — da će joj biti potrebno duže vreme da se oporavi.

Sve sam to izneo sa prizvukom optužbe, ali i tugom za izgubljenim drugovima, koji su pali ili za duže vreme izbačeni iz stroja. Očekivao sam razumevanje i saosećanje prisutnih. Međutim, čim sam završio izlaganje, Vlada Popović mi se obratio:

— Zdravko, pa rat je to. U svakom ratu mora biti i žrtava. Nemoj da budeš toliko osetljiv.

To me je pogodilo i učinilo još tužnijim i nespokojnjijim. Za mene to nije bila uteha. Znao sam da je rat i da mora biti žrtava, ali nisam bio ubedjen da ih je trebalo toliko i tako dati kao što se dogodilo u napadu na Tuzlu. Nisam mogao da zaboravim uz kakve smo sve teškoće i napore podizali te divne borce u Prvoj vojvodanskoj brigadi.

Demonstrativan napad na Tuzlu imao bi opravdanja, jer je neprijatelj velikim snagama jurišao u centralnoj Bosni, gde je bio naš Vrhovni štab, pa je napadom na Tuzlu trebalo olakšati borbe naših snaga u tom delu Bosne. Stoga sam bio čvrsto ubedjen da se to moglo postići samo demonstrativnim napadom, uz bolju organizovanost, kako je i pre ove akcije Štabu Trećeg korpusa i predlagano, što on nije prihvatio. Naime, Gligo Mandić u knjizi o 17. diviziji piše, kao komandant te Divizije, da je njihov Štab predlagao Štabu Trećeg korpusa da izvrši samo demonstrativni napad na grad, a ne da ga zauzima. Štab 17. divizije je, poznavajući situaciju na tom području, kao i snage neprijatelja, smatrao da nemamo dovoljno snaga da bismo zauzeli Tuzlu. Taj njihov predlog nije prihvaćen. Pa ko onda zapravo treba da snosi odgovornost za tako velike žrtve?

Visok moral boraca

Na Tuzlu su pokrenute velike partizanske snage koje bi je, po svojoj efikasnosti, možda i mogle zauzeti, ali su se pokazale nefikasnim iz više razloga. Pre svega:

1. Prostorna udaljenost od mesta borbi, zatim
2. težak teren za kretanje jedinica i artiljerije, kao i borbe koje su jedinice morale voditi usput. Sve je to onemogućilo većini jedinica da stignu na vreme i organizovano učestvuju u borbama na Tuzlu.²⁵

Prva Vojvodanska i Muslimanska brigada, jedine koje su prve stigle na cilj, podnеле su glavni teret borbi sa dosta gu-

²⁵ Osim toga, odlbranu gradu sačinjavale su dosta snažne jedinice: nemačka borbena grupa »Svarc«, 4., 5. i 8. puk, 3 domobranske boračke brigade kao i druge manje jedinice. S(poiljna od'hrana grada bila je jako utvrđena; okolna brda bila su nakićena bunkerima, žičanim ogradama i minskim poljima.

bitaka, ne postižući nikakav rezultat. Međutim, ono što i danas najteže pada kao nepravda, i što je i danas još istorijskim dokumentima neopovrgnuto, upravo je bacanje krivice na ove dve brigade pred Vrhovnim štabom za neuspeh napada na Tuzlu. I ostale brigade naše Divizije imale su značajne vojne zadatke za napad na Tuzlu. Tako su, na primer, naša Druga i Treća brigada imale zadatak da zauzmu neprijateljske otporne tačke između železničke stanice Mirićina i Gračanice, da razruše prugu i sve mostove i da po svaku cenu spreče dolazak neprijateljskih snaga od Doboja u pomoć tuzlanskoj odbrani.

Četvrta brigada naše Divizije dobila je zadatak da dejstvuje u pravcu Zvornika i da ga po mogućству zauzme, a kada ga zauzme, da poruši most na Drini i da za motorna vozila onesposobi put: Zvornik—Caparde—Prnjavor—Tuzla. Naša najmlađa, Peta brigada, zajedno sa Majevičkim i Posavskim odredom dobila je zadatak da zatvorи pravac Brčko—Tuzla kako bi se sprečila intervencija neprijateljskih snaga i sa tog pravca.

Svaka naša brigada je savesno, uporno i disciplinovano izvršavala dobijene zadatke u granicama svojih mogućnosti. Tako, recimo, Druga brigada, i pored nadljudskih napora, nije mogla da poruši most, prodre i osvoji zidano-betonsko utvrđenje. Nije za to raspolagala potrebnim sredstvima, ali je ipak ograničila intervenciju, zaustavivši dva oklopna voza, koja se nisu usudila da krenu prema Tuzli. Pritom je imala oko 20 poginulih boraca. Ni Četvrta brigada nije mogla da izvrši zadatak onako kako je bilo zapisano naredbom Štaba 16. divizije, jer je bila osuđena neprijateljem koji je otkrio naše namere pa je preuzeo čitav niz borbenih mera iz raznih pravaca kako bi nas osujetio u napadu.

Kao što se, dakle, vidi, sve su naše brigade 16. divizije imale teške i odgovorne zadatke, a štabovi brigada i bataljona savesno su ih obavljali. Borci takođe. Iako zadatak nije izvršen, a plaćen je visokom cenom, ne bi se moglo reći da se to u psihološkom smislu negativno odrazilo na borce ili narod. Neprijatelj je krajem decembra 1943. godine tek završio svoju šestu po redu ofanzivu i trubio na sve strane kako su partizani razbijeni i uništeni, a već polovinom januara 1944. godine partizani napadaju tako velik garnizon kao što je Tuzla.

Sve je to još jednom pokazalo da su partizani neuništivi, a da nemačko-ustaška propaganda nije drugo do obična laž i obmanjivanje.

Pošto napad ni četvrte noći nije uspeo, naše jedinice su po komandi štabova Trećeg korpusa i 16. divizije napustile opsedanje grada. Jedinice 16. divizije dobine su zadatku da ponovo krenu u čišćenje majevičkih i trebavskih terena od četnika i »zelenog kadra«. Naša Prva brigada postavila se *UF* prostoru Gornje Piliće—Zabrdje, sa zadatkom da kontroliše rejon Majevica—Brčko. Predstojale su nam nove borbe i gajjanja sa četnicima i »zelenim kadrom«, i to u situaciji kada smo više nego ikada ranije oskudevaj u svemu, a naročito u municiji...

Paško Romac²⁶

²⁶ Paško Romac, *Kazivanje o Šesnaestoj vojvodanskoj diviziјi*, Novi Sad 1979.